

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS
HUMANITARINIO UGDYMO FAKULTETAS

KALBA IR KONTEKSTAI

Mokslo darbai
2017 m. VII (2) tomas

Vilnius, 2017

Mokslo darbų „Kalba ir kontekstai“ VII (2) tomas apsvairstytas Lietuvos edukologijos universiteto Humanitarinio ugdymo fakulteto tarybos posėdyje 2017 m. gruodžio 29 d. (protokolo Nr. 18) ir rekomenduotas spausdinti.

Redaktorių kolegija / *Editorial Board*

Atsakingasis redaktorius / *Editor-in-Chief*

Prof. dr. Linas Selmistraitis	Lietuvos edukologijos universitetas Lithuanian University of Educational Sciences	(Filologija, 04H) (Philology, 04H)
-------------------------------	--	---------------------------------------

Atsakingojo redaktoriaus pavaduotoja / *Vice-Editor-in-Chief*

Doc. dr. Daiva Verikaitė- Gaigalienė	Lietuvos edukologijos universitetas Lithuanian University of Educational Sciences	(Filologija, 04H) (Philology, 04H)
---	--	---------------------------------------

Nariai / *Members*

Doc. dr. Natalja Avina	Lietuvos edukologijos universitetas Lithuanian University of Educational Sciences	(Filologija, 04H) (Philology, 04H)
------------------------	--	---------------------------------------

Prof. dr. Martin Dalmas	Paryžiaus Sorbonos IV universitetas, Prancūzija The University of Paris-Sorbonne Paris IV, France	(Filologija, 04H) (Philology, 04H)
-------------------------	--	---------------------------------------

Dr. Klaus Geyer	Pietų Danijos universitetas, Danija The University of Southern Denmark, Denmark	(Filologija, 04H) (Philology, 04H)
-----------------	--	---------------------------------------

Doc. dr. Rasa Matonienė	Lietuvos edukologijos universitetas Lithuanian University of Educational Sciences	(Filologija, 04H) (Philology, 04H)
-------------------------	--	---------------------------------------

Prof. dr. Irena Aldona Praitis	Kalifornijos valstybinis universitetas, JAV California State University, USA	(Filologija, 04H) (Philology, 04H)
-----------------------------------	---	---------------------------------------

Dr. Henrika Sokolovska	Lietuvos edukologijos universitetas Lithuanian University of Educational Sciences	(Filologija, 04H) (Philology, 04H)
------------------------	--	---------------------------------------

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Lietuvos edukologijos universitetas, 2017

© Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2017

LITHUANIAN UNIVERSITY OF EDUCATIONAL SCIENCES
FACULTY OF EDUCATION IN HUMANITIES

LANGUAGE IN DIFFERENT CONTEXTS

Research papers
2017 Volume VII (2)

Vilnius, 2017

TURINYS / CONTENTS

I. Žodis ir kontekstas / The Word in the Context

Diana Babušytė (*Литва / Lietuva*)

Интеграция иноязычной лексики в литовском и русском языках 9
Skolinių integracija lietuvių ir rusų kalbose 15

Ksenija Banuševičienė (*Lietuva*)

Apie anglicizmų klasifikacijas prancūzų ir lietuvių kalbose:
teorinė apžvalga 16

Apie anglicizmų klasifikacijas prancūzų ir lietuvių kalbose:
teorinė apžvalga 32

Мария Бирней (*Литва / Lietuva*)

О соотношении символических значений и глубинной семантики
имени концепта «вода» в прозе И. Бунина 33

Apie vardažodžio „vanduo“ simbolinių reiškinių ir „vandens“ koncepto
giliosios semantikos sąryšį I. Bunino prozoje 43

Laimutė Bučienė (*Lietuva*)

Daiktavardžių skaičiaus kategorijos raiška: normos ir vartosenos sankirta. . 44

Daiktavardžių skaičiaus kategorijos raiška: normos ir vartosenos sankirta. . 60

Светлана Власова (*Литва / Lietuva*)

Формы прилагательных в сравнительных конструкциях
(на материале церковнославянского текста XII–XIII вв.) 62

Būdvardžių formos lyginamosiose konstrukcijose
(remiantis XII–XIII amžiaus bažnytinės slavų kalbos tekstu) 72

II. Tekstas ir pragmatika / Text and Pragmatics

Goda Rumšienė (*Lithuania / Lietuva*)

Culturally Charged Textual Elements in Voice Over Translation 75

Kultūriniai teksto elementai užklotiniame vertime 81

III. Kalbų ir kultūrų kontaktai / Linguistic and Cultural Contacts

Valentina Chechetka (*Russia / Rusija*)

Lingua-Cultural Concepts in Ancient Germanic Heroic Epic.....	85
Kalbiniai ir kultūriniai konceptai senuosiuose germanų herojiniuose epuose	99

Нана Гаприндашвили (*Грузия / Gruzija*)

Культурный трансфер: символика березы в грузинских литературных текстах на белорусскую тематику.....	100
Kultūrinis perkėlimas: beržo simbolika gruzinų literatūriniuose tekstuose baltarusiška tematika	108

Reda Pabarčienė (*Lietuva*)

Apie kalbos ir tiesos santykį vėlyvosiose Kosto Ostrausko dramose	109
Apie kalbos ir tiesos santykį vėlyvosiose Kosto Ostrausko dramose	117

Дареджан Твалтвадзе (*Грузия / Gruzija*)

Влияние социально-культурной среды на стратегию переводчика (на примере древнегрузинской переводческой традиции).....	118
Sociokultūrinės aplinkos įtaka vertėjo strategijai (remiantis senąja vertimo į gruzinų kalbą tradicija)	126

IV. Svetimų kalbų mokymas / Foreign Language Teaching

Dileta Jatautaitė, Jelena Kazimianec, Vilma Kardauskė (*Lithuania / Lietuva*)

The Factors Developing Multilingualism of Cadets Studying at the General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania	129
Daugiakalbystės skatinimo veiksniai mokant kariūnus užsienio kalbų Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje	140

Алексей Тимашков (*Россия / Rusija*)

Об опыте обучения английскому языку русско-тайваньской группы магистрантов-искусствоведов.....	142
Apie patirtį mokant anglų kalbos rusų-taivaniečių magistrantų menotyrininkų grupę	149

*I. ŽODIS IR KONTEKSTAS /
THE WORD IN THE CONTEXT*

ИНТЕГРАЦИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКИ В ЛИТОВСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Диана Бабушите

Литовский эдукологический университет, ул. Студенту 39, LT-08106,
Вильнюс, Литва, diana.babusyte@leu.lt

ABSTRACT

The object of the current paper is related to lexical borrowings of European languages. The aim of the article is to discuss the most significant theoretical approaches to the integration of borrowings and to show the types of their assimilation on the example of Lithuanian and Russian. The research work aims at analysing lexical borrowings from different lingua franca, to determine their etymology, to show their integration types in the Lithuanian and Russian languages, as well as to establish differences between lexical borrowings and their standardized equivalents in both languages.

Keywords: globalization, lingua franca, borrowings, loanwords, assimilation, types of integration.

ВВОДНАЯ ЧАСТЬ

Заемствованная лексика встречается практически во всех областях жизнедеятельности человека: в политике, компьютерных технологиях, музыке, спорте, рекламе и т.д. (Бойко, 2014, 32). Статья посвящена иноязычным словам, известным в современной лингвистике как заимствования/ европеизмы/ интернационализмы и т.д. Данный вопрос имеет особую актуальность в связи с активным заимствованием иноязычных слов в начале XXI века и их ускоренной адаптацией в современных языках. Актуальность этой темы также связана с интенсивным проникновением англицизмов в лексику современных языков. Это вызывает немалую полемику среди лингвистов, многие из которых говорят о необходимости очищения языка от «чужих» слов.

Процесс интеграции иноязычных заимствований в языках-реципиентах является одним из дискутируемых вопросов в современной лингвистике. Цель работы – представить основные виды адаптации иноязычной лексики, выделяемые в западной лингвистике; рассмотреть типологии заимствованных слов и проанализировать процесс интеграции иноязычных лексем на примере литовского и русского языков с помощью описательного метода.

Основные задачи эмпирического исследования – установить этимологию и типы интеграции заимствованных слов в современном литовском языке на

примере списка заимствований, утвержденного Государственной комиссией литовского языка с 2010 по 2016 г. и провести сравнительный анализ с эквивалентами русского языка.

1. ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Огромное количество слов иноязычного происхождения в европейских языках является следствием различного рода языковых, социально-экономических и культурно-исторических контактов. В лингвистике выделяются следующие причины заимствования иностранных слов, без которых не обходится ни один язык мира (Валгина, 2001, 111): употребление новых, более современных слов (например, *бутик* – не маленькая лавочка, а маленький элитный магазинчик); наименование новых явлений, понятий (например, *эвтанизия* – облегчение процесса умирания обреченных больных); международная терминология, однородная по происхождению (например, в сфере музыки распространены заимствования в большей мере из итальянского языка, а в компьютерной или спортивной – из английского); разграничение понятий (например, *информация* и *сообщение*).

Под термином «заимствование» подразумеваются различные лексические явления (Bergmann, 1995; Munske, 2004; Braun/Schaeder/Volmert, 1990, 2003; Keipert, 2010; Burmasova, 2010; Palionis, 1999; Vaicekauskienė, 2004, 2007):

Прямые заимствования – иноязычные слова, употребляемые в языке-реципиенте без перевода, т.е. с соблюдением графики и орфографии языка-донора. Этот тип заимствований заполонил, к примеру, все языковые сферы Германии. Единственный след интеграции, присущий только немецкому языку, это заглавная графема существительных, например, *Renaissance, Interview, Festival, Dessert, Prosecco, Jeans, Reggae, Casting, Date, Game, Hobby, Jazz, Club, Lady, Lipgloss, Mail, Outlet, Show, Team, Ticket* и т.д.

Интегрированные заимствования – слова, адаптированные в языке-реципиенте на всех языковых уровнях (графемном, фонетическом, морфологическом). Этот тип присущ многим языкам, например, лат. *religio* – ита. *religione*, фра. *bureaucratie* – нем. *Bürokratie*, фра. *restaurant* – пол. *restauracja*, ита. *banca* – лит. *bankas*, нем. *Walzer* – лаш. *valsis*, ара. *jasmin* – фин. *jasmiiini* или нем. *fixieren, frankieren*; фра. *fixer, affranchir*; исп. *fijar, franquear*; англ. *fix, frank*; . рус. *фиксировать, франкировать* и т.д.

Транслитерация – процесс перевода слова из одной графической системы в другую, т.е. побуквенный перевод, например, англ. *radio* – нем. *Radio*, фра. *vernissage* – нем. *Vernissage* и т.д.

Транскрипция – передача иноязычных слов с помощью фонетических средств языка-реципиента. фра. *bureau* – нем. *Büro*, лат. *camera* – рус. *камера*, англ. *killer* – укр. *кілер* и т.д.

Интернационализмы – международные слова, близкие по происхождению, значению и форме, а также распространенные в разных языках мира, напр. лат. *formula* (фра. *formule*, ита., слв., вен. *formula*, португ. исп. *formula*, чеш. англ. *formule*, нем. *Formel*, пол. *formula*, нор. *formel*).

Европеизмы – заимствованные слова, распространенные не менее чем в трех неблизкородственных европейских языках, близких по происхождению, значению и форме. Бергманн (Bergmann 1995, 263) подчеркивает, что европеизмы соотносятся с интернационализмами как гипонимы – каждый интернационализм является европеизмом, но не каждый европеизм может быть интернационализмом, напр. англ., норв. *computer*, нем. *Computer*, исп. *computadora*, польск. *komputer*, украинс. *комп'ютер*, но тур. *bilgisayar*.

Некоторая часть заимствований функционирует согласно законам и нормам языка-рецептора, а другая их часть сохраняет черты своего иноязычного происхождения. Проблема ассимиляции заимствований является еще не полностью изученной. Нужно отметить, что первые разработки в области типологии заимствованных слов появились у немецких ученых (напр. Betz, 1949). Для эмпирического исследования предлагается следующая классификация заимствованных элементов:

Внешние заимствования:

Заимствованные слова: этот тип включает в себя слова, морфологически интегрированные в языке-рецепторе. В литовском языке преобладает именно этот тип заимствований, напр. англ. *digestiv* – лит. *digestyvas*, ита. *cappuccino* – лит. *кариџинас* и т.д. Ведь даже имена собственные подвергаются немедленной морфологической интеграции в литовский язык (*Berlinas*, *Big Benas*).

Варваризмы: к этому типу относятся заимствования, которым не свойственна интеграция на графемном и фонетическом уровне в языке-рецепторе; заимствования употребляются в так называемом „чистом виде“, напр. *salsa*, *dolma*, *bingo*, *disco*, *ciabatta*, *burrata* и т.д.

Иноязычные слова (транскрипция и транслитерация заимствований): этот тип включает в себя транскрипцию и транслитерацию заимствований, интегрированных в языке-рецепторе на графо-фонемном уровне. Типичные для языка-донора и отсутствующие в языке-рецепторе графемы интегрируются, например, исп. *enchilada* – лит. *enčilada*, гре. *πίτα* – лит. *pita*, ита. *ricotta* – лит. *rikota*, фра. *clafoutis* – лит. *klafūtis* и т.д.

Слова – гибриды: к ним относятся гибридные образования разных видов, соединяющие в себе разноязычные по происхождению, напр. тур. *hammam* – лит. *hammamàs*, англ. *country music* – лит. *country muzika* и т.д.

Внутренние заимствования:

Словообразовательные кальки – преобразование внутренней формы иноязычного слова средствами родного языка по иноязычной модели.

Структурная калька – поморфемный перевод иноязычного слова, напр.

анг. *brain washing* – *Gehirmwäsche*; анг. *soap opera* – рус. мыльная опера; анг. *skyscraper* – лит. *dangoraižis*; ита. *espresso doppio* – рус. двойной эспрессо и т.д.

Калька – образование – формально независимое от иноязычного слова новообразование, напр., анг. *brainstorm* – лит. *minčių lietūs*; анг. *jazzman* – рус. джазовый музыкант и т.д.

Переводная калька – менее точно воспроизведенное иноязычное слово, один элемент которого переведен поморфемно, а другой переведен свободно, напр. фра. *art informel* – лит. *beformė dailė*, анг. *playlist* – лит. *grojaraštis* и т.д.

2. ИССЛЕДОВАНИЕ

Государственной комиссией литовского языка был создан список заимствований, охватывающий период с 2010 по 2016 г. и включающий в себя 298 лексем, собранных комиссией из проекта „Употребление новых заимствований в литовском языке“ („Naujųjų lietuvių kalbos svetimžodžių vartosenos tyrimas“, 1998–2008). Список включает в себя оригинальную форму заимствований, их этимологию, нормированные и ненормированные литовские эквиваленты.

Этимологический анализ исследования показал следующие результаты: большинство заимствований проникло из английского языка (35,1%). Другими источниками заимствованной лексики являются итальянский (18,2%), японский (16,2%), испанский (7,8%), французский (7,8%), хинди (4,4%), арабский (2,4%), греческий (2%), турецкий (2%), китайский (1,4%), грузинский (1%); 1,7% составляют португальский, индонезийский, сербский, корейский и армянский языки. Столь большое количество языков-доноров показывает глобальность и интенсивность процесса заимствования в литовский язык.

Большинству заимствований комиссией литовского языка предлагаются по два нормированных литовских эквивалента. Подчеркивается, что первый эквивалент должен быть более приоритетным в употреблении, чем второй. В некоторых случаях Государственная комиссия отдает предпочтение интегрированным словам, а иногда речь идет о словообразовательных кальках, напр.

1) тур. *hammam* – лит. *hamāmas, tuškiška pirtis*

но

2) фра. *brioche* – лит. *sviestinė bandėlė, brijošė*

Исследование показало, что самым распространенным типом заимствований в литовском языке является тип заимствованных слов (47%), после него следуют словообразовательные кальки (28%) и иноязычные слова (25%). Сравнительный анализ с эквивалентами примеров в русском языке показал противоположный результат: самым распространенным типом заимствований в русском языке является тип иноязычных слов (91%), после него следуют словообразовательные кальки (7,7%), а заимствованные слова составляют лишь 1,3%.

Таблица 1: Типы заимствований.

Типы заимствований (тип 1, тип 2, тип 3)	Литовский язык	Русский язык
Заимствованные слова (т 1)	47%	1,3%
Иноязычные слова (т 2)	25%	91%
Словообразовательные кальки (т 3)	28%	7,7%

Результаты исследования показали следующую тематику заимствований.

Таблица 2: Тематика заимствований.

Тематика	Язык-донор	Литовский язык, типы заимствований (т 1, т 2, т 3)	Русский язык, типы заимствований (т 1, т 2, т 3)
Кулинария	ital. <i>risotto</i> georg. <i>chachapuri</i> span. <i>mojito</i> jap. <i>kaiseki</i> griech. <i>tzatziki</i> arab. <i>couscous</i> ital. <i>espresso doppio</i>	<i>rizòtas</i> (т 1) <i>chačiapùris</i> (т 1) <i>mochitas</i> (т 1) <i>kaisèkis</i> (т 1) <i>dzadzikis</i> (т 1) <i>kruopaĩniai</i> (т 3) <i>dvigubas esprėsas</i> (т 3)	<i>ризотто</i> (т 2) <i>хачапури</i> (т 2) <i>мохито</i> (т 2) <i>кайсэки</i> (т 2) <i>дзадзики</i> (т 2) <i>кускус</i> (т 2) <i>двойной эспрессо</i> (т 3)
Музыка	span. <i>mariachi</i> span. <i>passo doble</i> jap. <i>butoh</i> engl. <i>reggae</i> engl. <i>free jazz</i> engl. <i>hardbop</i>	<i>mariāčis</i> (т 1) <i>pasodòblis</i> (т 1) <i>bùtas</i> (т 1) <i>rėgis</i> (т 1) <i>laisvąsis džiazas</i> (т 3) <i>sunkūsis bōpas</i> (т 3)	<i>мариачи</i> (т 2) <i>пасодобль</i> (т 2) <i>буто</i> (т 2) <i>регги</i> (т 2) <i>фри-джаз</i> (т 2) <i>хард-боп</i> (т 2)
Развлечения	engl. <i>flashmob</i> jap. <i>anime</i> jap. <i>otaku</i> jap. <i>manga</i> engl. <i>trailer</i> angl. <i>body painting</i>	<i>sulėktūvės</i> (т 1) <i>ānimė</i> (т 2) <i>otāku</i> (т 2) <i>mānga</i> (т 2) <i>anònsinis filmukas</i> (т 3) <i>kūno tapýba</i> (т 3)	<i>флешмоб</i> (т 2) <i>аниме</i> (т 2) <i>отаку</i> (т 2) <i>манга</i> (т 2) <i>трейлер</i> (т 2) <i>роспись по телу</i> (т 3)
Здоровье	engl. <i>drift</i> engl. <i>segway</i> engl. <i>floating</i> jap. <i>reiki</i> jap. <i>shiatsu</i> engl. <i>feng shui</i>	<i>šonāslydis</i> (т 3) <i>riėdis</i> (т 3) <i>plūduriavimo terapija</i> (т 3) <i>reiki</i> (т 2) <i>šiaccū</i> (т 2) <i>fengšiui</i> (т 2)	<i>дрифт</i> (т 2) <i>сегвей</i> (т 2) <i>флоатинг</i> (т 2) <i>рэйки</i> (т 2) <i>шиацу</i> (т 2) <i>фэншуй</i> (т 2)

ВЫВОДЫ

Выделяют следующие типы интеграции заимствований: внешние заимствования (заимствованные слова, варваризмы, иноязычные слова, гибридные слова) и внутренние заимствования (словообразовательные кальки: структурные кальки, кальки-образования, переводные кальки).

Исследование основывалось на списке заимствований, составленном Государственной комиссией литовского языка в 2010–2016 г. Анализ типологии интеграции заимствований показал, что к нормированным типам заимствований в литовском языке принадлежат, прежде всего, заимствованные слова и словообразовательные кальки. Наиболее распространенными типами новых заимствований в русском языке являются иноязычные слова.

ЛИТЕРАТУРА

1. Betz, W. (1949). *Deutsch und Lateinisch. Die Lehnbildungen der althochdeutschen Benediktinerregel*. Bonn: Bouvier.
2. Bergmann, R. (1995). Europäismus und Internationalismus. Zur lexikologischen Terminologie. *Sprachwissenschaft*, 2, 239–277.
3. Braun, P., Schaefer, B., Volmert, J. (1990). *Internationalismen I. Studien zur interlingualen Lexikologie und Lexikographie*. Tübingen: Max Niemeyer.
4. Braun, P., Schaefer, B., Volmert, J. (2003). *Internationalismen II. Studien zur interlingualen Lexikologie und Lexikographie*. Max Niemeyer: Tübingen.
5. Burmasova, S. (2010). *Empirische Untersuchung der Anglizismen im Deutschen*. Bamberger Beiträge zur Linguistik. Bd. 2. University of Bamberg Press.
6. Keipert, H. (2010). Die lexikalischen Europäismen auf lateinisch-griechischer Grundlage. Hinrichs, U. (Hrsg.), *Handbuch der Eurolinguistik*. Slavistische Studienbücher. Neue Folge. Bd. 20. Wiesbaden: Harrassowitz, 636–659.
7. Munske, H. H. (2004). Englisch im Deutschen. Munske, H. H. (Hrsg.), *Deutsch im Kontakt mit germanischen Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer, 155–175.
8. Palionis, J. (1999). *Kalbos mokslo pradmenys*. Vilnius: Jandrija.
9. Vaicekauskienė, L. (2004). Teorinės svetimžodžių prielaidos. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba: mokslo straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 9–29.
10. Vaicekauskienė, L. (2007). *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai. Kalbos politika ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
11. Бойко, С. А. (2014). Англицизмы в современном русском языке: Лингвоэкологический аспект. *Экология языка и коммуникативная практика*. № 2: 32–43.
12. Валгина, Н. (2001). *Активные процессы в современном русском языке*. Москва: Логос.

SANTRAUKA

SKOLINIŲ INTEGRACIJA LIETUVIŲ IR RUSŲ KALBOSE

Diana Babušytė

Straipsnio tikslas – supažindinti su svetimžodžių tipologijos teorijomis lingvistikoje ir nustatyti skirtumus tarp leksinių skolinių ir jų lietuviškų bei rusiškų atitikmenų. Empirinė analizė remiasi svetimžodžių atitekmenų sąrašu, kuris buvo parengtas 2010-2016 metais Valstybinės lietuvių kalbos komisijos. Sąrašas sudarytas pagal autentišką svetimžodžio formą, kalbą, iš kurios jis yra atėjęs, siūlomus svetimžodžio atitikmenis bei dažnesnius nenorminius vartosenos variantus. Integracijos tipų analizė parodė, kad didžiausią norminių atitekmenų tipų grupę lietuvių kalboje sudaro integruoti skoliniai pagal formą ir reikšmę, o rusų kalboje – svetimžodžiai.

APIE ANGLICIZMŲ KLASIFIKACIJAS PRANCŪZŲ IR LIETUVIŲ KALBOSE: TEORINĖ APŽVALGA

Ksenija Banuševičienė

Lietuvos edukologijos universitetas, Studentų g. 39, LT-08106,
Vilnius, Lietuva, ksenija.banuseviciene@leu.lt

ABSTRACT

Traditionally, Anglicisms in the French and Lithuanian linguistics are categorized according to certain characteristics. Some words are native in a language and others are borrowed from other languages. Two main types of lexicon can be distinguished considering whether the words are naturally formed in the language or borrowed, i.e. own lexicon and loanwords. Anglicisms in the French and Lithuanian languages can be categorized on the basis of various factors, e.g. origin, adaptation degree in the recipient language, propagation in the language, expediency of their use, type of denotation (a phenomenon of giving a certain meaning to a lexical unit or sign) or designation (semantic meaning of a lexical unit), type of language, etc. The present article aims at carrying out a contrastive analysis for the purpose of reviewing and systemizing the classification of loanwords established by French and Lithuanian linguists. The goal of the article is to review the traditional classification of Anglicisms in the French and Lithuanian linguistics. The object of the research is Anglicisms in the French and Lithuanian languages. The following objectives are posed for the attainment of the set goal: 1) to introduce the classification of Anglicisms in the French and Lithuanian languages; 2) to analyse their tendencies, i.e. similarities and differences; and 3) to synthesize the classification of Anglicisms in both languages. The employed research methods include data collection and analysis, the use of various French and Lithuanian studies, published scientific articles, information systems and databases.

The research revealed that French and Lithuanian linguists tended to classify Anglicisms differently based on the criteria inherent to their studies. Anglicisms were categorized according to a wide range of linguistic aspects, e.g. phonetic, graphic, morphological, grammatical, semantic, lexicological, syntactic, etc. It should be noted that nearly all linguists included semantic Anglicisms into their classifications. The categorization depended on different criteria of researching Anglicisms, i.e. origin, form, meaning and diachronic viewpoint. Quite noticeably, the criteria of Anglicisms were often intersecting or similar to one another.

Keywords: *classification, Anglicisms in the French and Lithuanian linguistics, peculiarities of use.*

IVADAS

„Besivystant kalbos mokslui, stengiamasi apibrėžti, suklasifikuoti ir susisteminti skolininės leksikos žodžius“ (Melnikienė, Dovydaitytė, 2014, 127). Masiškas „su-prancūzintų“ ar „sulietuvintų“ anglų kalbos žodžių vartojimas išstumia prancūzų ir lietuvių kalbų vartojamą leksiką ir sukelia „leksinį pavojų“ bei griaua morfo-logines ir sintaksines kalbų struktūras. Be to, „anglų kilmės žodžiai, vartojami be jokios motyvacijos, dažnai tampa agnonimais, t. y. žodžiais, kurių reikšmė neiški ir nežinoma daugeliui šios kalbos vartotojų. Dažnai jie reikalauja specialaus kodo ir semantikos aiškinimo. Tokia leksika užteršia kalbą, daro ją nesuprantamą ir len-gvai gali būti pakeista lietuviškais analogais [...]“ (Lauruškienė, Toropovienė, 2006, 49–54). Pastebėtina, kad anglų kalba jau nėra tik „interferencijos“ kalba, tačiau tampa ir „referencijos“, kadangi mintis reiškiamė remdamiesi anglų kalbos etalonu (Pergnier, 1989, 102). Pažymima, kad „referencija reiškia santykį tarp lingvistinės formos (žodžio) ir koduojamo turinio (RDLL 1996 482)“ (Remeikytė, 2002, 152). Dėl anglicizmų skverbimosi tiek prancūzų, tiek lietuvių kalboms vis sunkiau prisitaikyti prie besikeičiančios aplinkos neprarandant originalumo. Tiek prancūzų, tiek lietuvių mokslininkus galima suskirstyti į dvi kategorijas: vieni už kraštutinį purizmą, kiti už kalbinį liberalizmą. Lietuvių kalbininkai atkreipia dėmesį, kad „skoliniai dažniausiai turi neigiamą konotaciją, teršia, silpnina gimtąją kalbą ir turi būti pašalinti ar pakeisti tinkamais pakeitais, atitikmenimis (žr. Rudaitienė, Vitkauskas, 1998, 12–15). At-kreiptinas dėmesys, kad lietuvių kalbininkams taip pat pritaria ir prancūzų lingvistai H. Langanière ir M. Langlois (Langanière, Langlois, 2001, 48). Akivaizdu, jog iš anglų kalbos ateina naujos sąvokos ir sampratos. „Staigus anglicizmų įsiveržimas į kalbą, be abejo, yra susijęs su naujovių diegimu [...]. Be to, anglų kalba tapo mokslinių tyrimų ir ieškojimų kalba [...]“ (Bogaards, 2008, 31).

Straipsnio tikslas – apžvelgti anglicizmų klasifikacijas prancūzų ir lietuvių kal-botyros tradicijoje. Tyrimo objektas – anglicizmų klasifikacijos prancūzų ir lietuvių kalbose. Tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: 1) pristatyti anglicizmų klasifikacijas prancūzų ir lietuvių kalbos sistemoje; 2) aprašyti jų dėsningumus, t. y. panašumus ir skirtumus; 3) atlikti anglicizmų klasifikacijų analizę abiejose kalbose. Tyrimo meto-das – analitinis-aprašomasis.

Vieni žodžiai kalboje yra savi, kiti – svetimi, pasiskolinti iš kitų kalbų. Pagal tai, ar žodžiai susikurti pačių, ar perimti iš kitų kalbų, išsiskiria du pagrindiniai leksikos sluoksniai: savoji ir skolininė leksika. Anglicizmai prancūzų ir lietuvių kalbose (pvz.: *hepiendas*, (*veb*)*saitas*, *vykend*, *pabas*, *puzliai*, *serfingas*, *šopas*, *fritiūrinė*, *biznis*, *plyz*, *sori*, *basketės*, *rolikai*, *airbagas*, *un prime-time*, *un airbag*, *un after-work*, *du marketing*, *un has been*, *un best-of*, *un thriller*, *un sponsor*, *un squatteur*, *un best-seller*, *un brainstorming*, *un live*, *un top* ir t. t.) gali būti skirstomi įvairiais pagrindais: pagal jų atsiradimo būdą, pagal prisitaikymo arba adaptacijos laipsnį kalboje recipientėje, pagal jų paplitimą kalbose, pagal jų vartosenos tikslumą, pagal jais žymimų denotatų bei designatų pobūdį, pagal kalbos tipą ir kt. Prieš ana-

lizuodami atliktas anglicizmų klasifikacijas, pasirinkome vieną iš daugelio tiriamojo objekto įvardijimų. Įvertinę dažniausiai vartojamas sąvokas *anglybė*, *anglizmas*, *anglicizmas*, *anglų kalbos vienetas*, *skolinys iš anglų kalbos*, pasirinkome *anglicizmo* sąvoką. Plačiąja prasme anglicizmais straipsnyje bus laikomi visi tie žodžiai, kurių šaltinis – anglų kalba, nesvarbu, ar jie į prancūzų ir lietuvių kalbas pateko tiesiogiai ar per kalbas tarpininkes. Viena vertus, anglicizmai – tai žodžiai, pasiskolinti iš anglų kalbos, kita vertus, anglų kilmės žodžiai arba anglų kalbos žodžiai, paskolinti į prancūzų ir lietuvių kalbas, todėl nekelsime tikslo išsiaiškinti tolimąją šių žodžių etimologiją, tik nurodysime pirminį šaltinį.

ANALITINĖ TIRIAMOJI DALIS

1. Anglicizmų klasifikacijos prancūzų kalboje

Prancūzų ir lietuvių kalbų lingvistų požiūris į anglicizmus labai panašus. Iki šiol jiems skirtuose darbuose tyrimo objektas dažniausiai buvo anglicizmų etimologija, t. y. kilmės ir raidos problema. Vis dėlto kai kurioms sritims prancūzų ir lietuvių kalbininkai nėra skyrę pakankamai dėmesio. Viena iš tokių mažiausiai ištirtų sričių – anglicizmų klasifikacijos.

Remiantis G. Colporol (1970, 1994, 1998) ir M. E. de Villeres (Villers, 2003, 153) teorijomis, anglų kalbos skoliniai gali būti klasifikuojami į 1) leksinius anglicizmus; 2) semantinius anglicizmus; 3) ortografinius anglicizmus; 4) sintaksinius anglicizmus, arba „kalkes“. 1) Leksiniai anglicizmai – originalūs anglų kalbos leksiniai vienetai, vartojami su fonetine, morfologine bei grafine adaptacija. Pvz.: *design*, *marketing*, *bermunda*, *t-shirt*, *bobsleigh* ir t. t., nes prancūzų kalba neturi kito žodžio, apibūdinančio šią realybę. Leksinis anglicizmas gali būti nenaudingas (*waitress* vietoje *la serveuse*, *brake* vietoje *la pause*; *tip* vietoje *le pour boire*; *switcher* vietoje *remplacer*, *échanger*; *canceller* vietoje *annuler* ir t. t.). 2) Semantiniai anglicizmai – prancūzų kalbos žodžiai, kuriems suteikiama identiška anglų kalbos žodžio reikšmė. Pvz.: *argument* vietoje *la discussion*, *l'application* vietoje *la candidature* ir t. t. Toks anglicizmų tipas vadinamas „*faux-amis*“ („blogi draugai“). 3) Ortografiniai anglicizmai – prancūzų kalbos žodžiai, kurių ortografinės savybės keičiasi dėl anglų kalbos įtakos. Pvz.: *connection* – *connexion*, *address* – *adresse*, *language* – *langage*, *recommendation* – *recommandation*. 4) Sintaksiniai anglicizmai, arba „kalkės“ – angliško posakio vertimas. Pvz.: *jusqu'à date* (*up to date*) vietoje *jusqu'à maintenant*, *demander une question* (*ask a question*) vietoje *poser une question* ir t. t.

C. Loubier (2011) klasifikuoja anglicizmus į 3 pagrindines skolinių kategorijas (Loubier, 2011, 12): 1) leksinis skolinys; 2) sintaksinis skolinys; 3) fonetinis skolinys.

1 lentelė. Anglicizmų klasifikacija (pagal C. Loubier, 2011, 12)

Nr.	Anglicizmų klasifikacija		
1.	Leksinis skolinys:		
	Sudėtinis skolinys	Forma ir reikšmė (pvz.: <i>coroner, t-shirt</i>)	
	Hibridinis skolinys	Dalinė forma + reikšmė (pvz.: <i>dopage</i>)	
	Netikras skolinys	Formalūs elementai (pvz.: <i>slip</i>)	
	Kalkė	Reikšmė	Morfologinė kalkė Nauja reikšmė+išversta forma (pvz.: <i>locuteur natif – natif speaker</i>) Semantinė kalkė Nauja reikšmė+esama forma (pvz.: <i>graduė (graduate) > diplômė</i>) Frazeologinė kalkė Nauja reikšmė+ stabilijų žodžių junginių vertimas (pvz.: <i>prendre le plancher > to take the floor</i>)
2.	Sintaksinis skolinys	Sintaksinės struktūros (pvz.: <i>tel que, mentionné</i>)	
3.	Fonetinis skolinys	Fonemos/fonetinės savybės (pvz.: <i>gym</i> tariamas kaip < <i>djim</i> >)	

1) Pirma anglicizmo kategorija, t. y. leksinis skolinys, apima 4 subkategorijas: 1) sudėtinis skolinys, kuris yra formos ir reikšmės skolinys su minimalia grafine arba fonologine integracija arba be jos. Pvz.: *staff, shopping bag, lobby, artefact, jamborée*; 2) hibridinis skolinys, kuris yra reikšmės skolinys, bet kurio forma yra iš dalies pasiskolinta. Pvz.: *dopage, focusser, coach de vie*; 3) netikras skolinys, kuris gali būti kaip sudėtinis terminas iš anglų kalbos formantų, bet ši forma neatitinka anglų kalbos termino. Pvz.: *tennisman > tennisplayer*; 4) kalkės yra skirstomos į 3 pagrindines klases: a) morfologinė kalkė, kuri integruoja kitą žodžio reikšmę, įgytą per vertimą, dažniausiai per terminų, sudėtinių žodžių vertimą. Pvz.: *supermarché > supermarket, centre jardin > garden center, véhicule tueur > kill vehicle*; b) semantinė kalkė (dažniausiai per vertimą) suteikia jau egzistuojančiai skolintos kalbos formai kitą reikšmę. Pvz.: *introduire > anglų kalbos reikšmės > introduce* vartojamas vietoje reikšmės *> présenter, graduė > iš anglų reikšmės > graduate > vartojamas vietoje diplômė*; c) frazeologinė kalkė (arba idiomatinė), kuri integruoja kito žodžio reikšmę per anglų kalbos samplaikas arba stabilius žodžių junginius. Pvz.: *voyager léger / to travel light; avoir les bleus / to have the blues; ce n'est pas ma tasse de thé / it's not my cup of tea; prendre le plancher / to take the floor; contre la montre / against the watch*). 2) Antra anglicizmo kategorija yra sintaksinis skolinys, apimantis sakinių konstrukcijas. Sintaksinis skolinys yra anglų kalbos sintaksinių struktūrų skolinys. Pvz.,

veiksmazodinių grupių kalkės (*rencontrer des dépenses* (to cover the payment), anglų kalbos įtaka prielinksnio vartojimui (*être sur l'avion* (be on the plane), *passer sur le feu rouge*) arba jungtuko vartojimui (*insister que*) arba skolintina anglų kalbos žodžių tvarka sakinyje (*un court de trois semaines* (a short three weeks) vietoje *trois courtes semaines*). Sintaksinis skolinių tipas labai paplitęs, keičiantis semantines kalbų struktūras. 3) Fonetinis skolinys apima anglų kalbos žodžių tarimą. Pvz.: *gym* < *djim* >, *pyjama* < *pidjama* > ir t. t.).

Praplėsdamas anksčiau pateiktas Ch. Loubier, G. Colporol ir M. E. de Villeres anglicizmų grupes L. Meney (2014) pristato 7 anglicizmų kategorijų klasifikaciją.

2 lentelė. Anglicizmų klasifikacija (pagal L. Meney, 2014, 934)

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Fonetiniai anglicizmai	Ortografiniai anglicizmai	Morfologiniai anglicizmai	Idiomatinės kalkės, arba frazeologizmai	Leksiniai, arba žodyno anglicizmai	Kultūros anglicizmai	Sintaksiniai anglicizmai
Fonemų lygmuo	Balsių / priebalsių klaidos	Daiktavardžių kaita	Visiškas vertimas	Tiesioginiai skoliniai	Gestų kalba	Įvairių rūšių kalkės
	Visiška / dalinė ortografijos adaptacija	Būdvardžių kaita	Dalinis vertimas	Netiesioginiai skoliniai		
Kirčio vietos lygmuo	Skyrybos anglicizmai	Veiksmažodžių kaita	Frazeologinės sintagmos	Tiesioginiai skoliniai be adaptacijos		
		Skaičiaus / giminės kaita	Sakinių kalkės	Tiesioginiai skoliniai su adaptacija		
		Jungtukų kaita		Semantiniai anglicizmai		
		Žodžių tvarka sakinyje		Leksinės kalkės		

J. L. Darbelnet (1963), vienas iš pirmųjų lingvistų, kuris pristatė anglicizmų taksonomiją pagal rašybos kriterijus ir žodžių reikšmes ir juos suskirstė į 5 kategorijas norėdamas parodyti anglų kalbos įtaką prancūzų kalbai.

3 lentelė. Anglicizmų klasifikacija (pagal J.L. Darbelnet 1963, 89)

Nr.	Kategorijos	Savybės	Pavyzdžiai
1.	Ortografinis anglicizmas	prancūzų kalbos žodis su pakitusia ortografija, tačiau vienodu tarimu;	<i>Future</i> – futur <i>Flannelle</i> – flanelle
2.	Tipografinis anglicizmas	anglicizmo įforminimas tipografinėmis priemonėmis;	Užrašai ant vokų <i>M. Jean Dupont</i> vietoje <i>Monsieur Jean Dupont</i>
3.	Morfologinis anglicizmas	veikia žodžio formą;	<i>Fraudulent</i> – frauduleux <i>Coercion</i> – coercion
4.	Semantinis, arba reikšmės, anglicizmas	skolina prancūzų kalbos žodžiui anglų kalbos žodžio reikšmę, dažniausiai tos pačios kalbos formos; žodis tos pačios šaknies;	<i>Trivial</i> – banal <i>Support</i> – soutien
5.	Sintaksinis anglicizmas, arba sintaksinė kalkė	anglų kalbos struktūros atkartojimas;	<i>Un automobiliste insiste à traverser le feu rouge</i> – A motorist insists on crossing the red light

Vėliau prancūzų lingvistas J. L. Darbelnet (1986) papildė savo anglicizmų taksonomiją, nurodydamas dvi svarbiausias anglicizmų kategorijas: 1) formos anglicizmai: a) leksiniai, pvz.: *botcher*, *checker*, *scraper*; b) sintagmatiniai, pvz.: *au-delà de notre contrôle* / *beyond our control*; c) sintaksiniai, pvz.: *validité six mois* / *valide six months*; 2) semantiniai anglicizmai (Darbelnet, 1986, 201).

G. Colporon (1965, 13) pristatė sociolingvistinę 8 kategorijų anglicizmų klasifikaciją, joje kiekvieną iš kategorijų suskirstė į skirtingas subkategorijas. Pirmoji anglicizmų kategorija apima fonetinius anglicizmus: a) segmentiniai; apima žodžių tarimą, pvz.: *25 cents* [*sents*] / [*sents*]-[*sent*]; b) prozodiniai, pvz.: *base-ball* [*be:zbawl*] – [*be'zbol*]. Antrai kategorijai lingvistas priskiria grafinius anglicizmus: a) ortografinius (žodžių rašyba), pvz.: *baggage* – *bagage*; b) tipografinius (mažųjų arba didžiųjų žodžių rašyba), pvz.: *N – n (numéro)*; c) grafiniai (sąlyginių ženklų rašyba), pvz.: *St-Georges de Beauce* – *Saint-Georges*; d) sutrumpinimo, pvz.: *Monsieur Jean Lebon, directeur* – *Monsieur Jean Lebon Chef de service*. Trečioji išskiria morfologinių anglicizmų kategoriją: a) galūnių, pvz.: *chaise berçante* – *berceuse*; b) modalumo, pvz.: *ces argent* – *cet argent*; c) rūšies, pvz.: *deux pouces d'épais* (*two inches thick*) – *d'épaisseur*; d) charakterio, pvz.: *le fer contracte au froid* (*iron contracts cold*) – *se contracte*. Ketvirta kategorija apima semantinius anglicizmus (prancūzų kalbos žodžiai pavartoti anglų kalbos reikšme): a) išplėtos reikšmės, pvz.: *accomplissement de sa carrière* (*career achievement*) – *couronnement, voiture convertible* (*convertible car*) – *décapotable*; b) tikslios reikšmės, pvz.: *faire le lavage* (*do the washing*) – *la lessive*; c) bendros reikšmės, pvz.: *prix d'admission* (*admission price*) – *entrée*; d) nepritaikytos reikšmės, pvz.: *route fermée* (*road closed*) – *barrée*; e) įsivaizduojamos reikšmės, pvz.: *un petit frais* (*a small fee*) – *prétentieux*; f) abstrakčios reikšmės, pvz.: *ajuster un salaire* (*adjust a salary*) –

redresser, être dans le trou (be in the hole) – embarrass; g) konkrečios reikšmės, pvz.: *à ma résidence (to my residence) – domicile*; h) sumažintos reikšmės, pvz.: *convention de l'Union national (convention of the National Union) – congrès / réunion*; i) padidėjusios reikšmės, pvz.: *compléter une formuler (completing a form) – remplir*; y) antoniminės reikšmės, pvz.: *altérations – retouches (à un vêtement)*; j) suaktyvintos reikšmės, pvz.: *goûter bon (have good taste) – avoir bon goût*; k) stiliaus, pvz.: *présenter un cadeau (present a gift) – offrir, billet bon pour deux personnes (ticket for two people) – valable*. Penktoji kategorija apima leksinius anglicizmus, kurie skirstomi į: a) tiesioginius anglicizmus, pvz.: *boss (boss) – patron*; b) morfologiškai asimiliuotus skolinius (adaptuoti anglų kalbos terminai be vertimo ir fonologinių pokyčių), pvz.: *backer – soutenir financièrement*; c) visiškai asimiliuoti skoliniai, pvz.: *antifrise – antigel*. Šeštoje kategorijoje išskiriami frazeologiniai anglicizmai: a) kokybiniai anglicizmai, pvz.: *il faudrait nommer un édifice après lui (it would be necessary to appoint a building after him) – a son honneur*; b) teiginių anglicizmai, pvz.: *en l'absence de meilleur moyen (in the absence of a better means) – à défaut de*; c) aiškinamieji anglicizmai, pvz.: *excuser mon gant – pardonner-moi de garder mon gant*. Septintajai kategorijai priklauso sintaksiniai anglicizmai, kurie skirstomi į: a) ryšio anglicizmus, pvz.: *avoir qch. à la main (to have by hand) – sous la main*; b) papildinio anglicizmus, pvz.: *la saison augure bien, mal (the season augurs well, badly) – on augure bien, mal saison*; c) konstrukcijos anglicizmus, pvz.: *le service est beaucoup meilleur (the service is much better) – bien meilleur*; d) apibrėžtumo anglicizmus, pvz.: *son frère est un médecin (his brother is a doctor) – est médecin*; f) žodžių tvarkos, pvz.: *je vous verrai lundi le 31 courant – je vous verrai le lundi, 31 courant*; g) santykių anglicizmus, pvz.: *concernant ce que vous m'avez dit, je peux (about what you told me) – au sujet de*. Aštunta kategorija apima struktūrinius anglicizmus (anglų kalbos žodžių tvarkos sakinyje struktūra): a) kalbos anglicizmai, pvz.: *c'est un bon park pour les enfants pour jouer (it is a good park for children to play)*; b) stiliaus anglicizmai, pvz.: *la collaboration de tous sera fort appréciée (the collaboration of all will be greatly appreciated) – nous saurions gré à chacun de prêter son concours*.

Nepaisydamas labai išsamios anglicizmų klasifikacijos, G. Colpron knygoje „Dictionnaire des anglicismes“ (1982) palieka tik 3 pagrindines anglicizmų kategorijas: 1) prasmės anglicizmai, arba kalkės; 2) žodyno anglicizmai (žodžiai, nepriklausantys prancūzų kalbos leksikai): a) anglų kalbos žodžiai ir posakiai (anglicizmai su prancūzų kalbos afiksais arba fonetiškai asimiliuoti); b) žodžiai, sudaryti iš prancūzų kalbos kamieno ir afiksų; 3) sintaksiniai anglicizmai: a) morfologiniai anglicizmai; b) fonetiniai ir grafiniai (ortografija, skyryba, sutrumpinimai, simboliai) (Colpron, 1982, 39).

E. Haugen anglicizmus (1950, 210) skirsto į tokias klasifikacijas: 1) sudėtinis skolinys (*loanword*); 2) dalinis skolinys, arba hibridas (*loanblend*); 3) naujas skolinys (*loanshift*), tačiau analogišką klasifikaciją pateikia ir M. Chansou (1984, 282), kuris pristato anglicizmų skolintų morfemų substituciją 3 skirtingais lygiais.

4 lentelė. Anglicizmų klasifikacija (pagal M. Chansou, 1984, 282)

Nr.	Kategorija	Subkategorija	Ypatybės
1.	Sudėtinis skolinys (loanword)	-	Anglų kalbos forma yra visiškai adaptuota kalboje recipientėje, nėra jokios formos substitucijos
2.	Dalinis skolinys, arba hibridas (loanblend)	-	Viena kalbos forma adaptuota, kita forma pakeista skolinančios kalbos elementu
3.	Naujas skolinys (loanshift)	1. Formos kalkė 1.1. literatūrinė kalkė 1.2. išplėsta kalkė 2. Lingvistinis kūrimas (laisvas vertimas)	Vyksta visiška formos substitucija

M. Pergnier (1989, 30, 91) analizuodamas anglicizmų įsiliejimą (impregnation) į prancūzų kalbos leksiką ir sintaksines kalbos struktūras suskirstė anglicizmus į 3 pagrindines kategorijas: 1) nenorminiai skoliniai („netikri draugai“); 2) kalkės; 3) paralingvistiniai anglicizmai. Pirmosios grupės kategorijos anglicizmai gali būti 3 integracijos tipų: a) fonetinė integracija (pvz.: *week-end* tariamas kaip „ouikenne“); b) morfosintaksinė integracija (pvz.: *interview* prancūzų kalboje yra moteriškos giminės, tačiau dėl anglų kalbos įtakos vartojamos vyriškosios giminės formos); c) semantinė integracija (pvz.: žodis *square* anglų kalboje reiškia *vietą*, o prancūzų kalboje jo reikšmė *visuomeninis parkas*). M. Pergnier į morfosintaksinę anglicizmų integracijos subkategoriją taip pat pridėdavo ir „netikrų draugų“ arba klaidingų skolinių kategoriją, kurioje gali būti vartojami užsienio kalbos kamienas ir afiksai, neegzistuojantys kalboje recipientėje (pvz.: anglų kalbos sufiksas *-ing* ir kamienas *foot* žodyje *footing* vietoj žodžio *jogging*). Antroji kategorija – kalkės, apimančios dvi subkategorijas: a) gramatinės ar morfosintaksinės kalkės (interferencija, kuri svarbi tik pagrindinėms reikšmės struktūroms, pvz.: *il marchait à la gare* (*he was walking to the station*); b) leksinės ar idiomatinės kalkės (viena vertus, kalkės gali veikti ir gramatiką, t. y. morfologiją ir sintaksę, kitą vertus, leksiką, pvz.: *gratte-ciel*). Trečioji kategorija – paralingvistiniai anglicizmai apima rašymo procesus, tokius kaip įvairūs anglų kalbos sutrumpinimai, didžiosios raidės, aritmetiniai hieroglifai, pvz.: *Mr* (*mister*), *Monsieur* ir t. t).

P. Martel, H. Cajolet-Laganière ir M-F. Langlois (2001, 48) anglicizmų klasifikacija buvo sudaryta iš 4 pagrindinių kategorijų. Žemiau esančioje scheme pavaizduojame lingvistų sukurtą anglicizmų klasifikaciją spaudoje (žurnalistinis diskursas).

5 lentelė. Anglicizmų klasifikacija (pagal P. Martel, H. Cajolet-Laganier, Langlois, 2001)

Nr.	Kategorijos	Subkategorijos	Savybės
1.	Formos skolinys	1. Paprastos formos anglų kalbos skolinys 2. Sudurtinė forma (vienas žodis yra reikšmės skolinys)	1. Anglicizmai yra išskiriami redaktorių. 2. Sudurtinės formos, kurių bent vienas žodis yra formos anglicizmas.
2.	Kompleksinė grupė (kalkės)	1. Vienareikšmis žodis 2. Dviprasmis žodis	Sudurtinės formos, sudarytos iš prancūzų kalbos formų, tačiau jų sudarymas yra kritikuojamas.
3.	Anglų kalbos skolinys (su prancūzų kalbos forma)	-	-
4.	Reikšmės skolinys	-	Kritikuojamas reikšmės vartojimas.

R. Dubuc (2002, 121) suskirsto anglicizmus į dvi dideles kategorijas: 1) išoriniai skoliniai (emprunts extérieurs); 2) vidiniai, arba interdisciplininiai skoliniai (emprunts intérieurs). Tarp išorinių skolinių lingvistas išskiria: a) sudėtinį skolinį (emprunt integral), kuris susiformuoja, kai anglicizmas patiria formalius pakitimus kalboje recipientėje; b) ksenizmą (xénisme); „užsienio kalbos žodis, vartojamas apibūdinant lingvistinį kilmės kodą bei anglų kalbos realijas“; c) kalkę, arba vertinį (calque), kuris yra „užsienio kalbos formos literatūrinė transpozicija kalboje recipientėje“; d) neutralų skolinį; e) nenorminį skolinį, t. y. „žodis, sudarytas iš atskirų morfologinių elementų kalboje donorėje“. Naudodamiesi autoriaus pateiktais pavyzdžiais, žemiau esančioje schemoje pavaizduojame anglicizmų kategorijų klasifikaciją.

6 lentelė. Anglicizmų klasifikacija (pagal R. Dubuc, 2002, 121)

Nr.	Kategorijos	Subkategorijos	Pavyzdžiai
1.	Išoriniai skoliniai	1. Sudėtinis skolinys 1.1. Ksenizmas 2. Kalkė 3. Neutralus skolinys 4. Nenorminis skolinys	1. <i>starter, mailing</i> 1.1. <i>bortsch (soupe russe), tequila</i> 2. <i>chien-chaud (hot-dog), flux monétaire (cash-flow)</i> 3. <i>processeur (processor), mastère (master)</i> 4. <i>badwil (antonyme de goodwill, negative goodwill)</i>
2.	Vidiniai, arba interdisciplininiai skoliniai	-	<i>Platine vietoje horlogerie</i>

M.T Cabré anglicizmų klasifikacija (1988, 166) tai pat suskirstyta į dvi kategorijas: 1) tiesioginiai skoliniai (emprunts directs), t. y. „kilmės forma“; 2) netiesioginiai skoliniai (emprunts indirects), t. y. „kalbos donorės adaptuota forma“. Informatyvu atkreipti dėmesį, kad anglicizmai gali patirti tiek fonetinę, tiek morfologinę adaptaciją.

7 lentelė. Anglicizmų klasifikacija (pagal M.T. Cabré, 1988, 166)

Nr.	Kategorijos	Subkategorijos	Savybės
1.	Tiesioginis skolinys	1. Ksenizmas	1.1. kilmės forma 1.2. kultūrinių konceptų raiška
2.	Netiesioginis skolinys	2.1. Semantinis skolinys 2.2. Kalkė, arba vertinys	2.1.1. kalbos donorės forma 2.2.1. žodžiai, egzistuojantys kalboje recipientėje, įgaunantys naują reikšmę per kalbų kontaktus 2.2.2. vertinys, sudarytas kitos kalbos pagrindu

Atlikta anglicizmų klasifikacijų analizė reikalauja paaiškinimo. Iš analizuotų tyrėjų darbų matyti kelios tendencijos. Kategorijų klasifikacijose terminas „skolinys“ ir „anglicizmas“ yra įvardijami remiantis lingvistų intencijomis. Dauguma lingvistų klasifikuoja, atsižvelgdami tik į formą arba į reikšmę. G. Colpron (1970) klasifikacija yra detalesnė, kadangi anglicizmų kategorijos yra suskirstytos remiantis įvairiais lingvistiniais kalbos aspektais: fonetiniais, grafiniais, morfologiniais, gramatiniais, semantiniais, leksikologiniais, sintaksiniais ir kt. G. Colporon vienintelis išskiria fonetinių anglicizmų kategoriją bei grafinius anglicizmus suskirsto į 5 subkategorijas (ortografiniai, tipografiniai, grafiniai, sutrumpinimo ir dispozicijos). Derėtų atkreipti dėmesį, kad lingvistas J-L. Darbelnet pristato dvi panašias į lingvisto G. Colpron kategorijas: 1) ortografiniai ir tipografiniai (pvz.: *bagage* vietoje *baggage*); 2) sutrumpinimo anglicizmų kategorija (pvz.: *S. M. la reine Elisabeth* vietoje *S.M. la Reine Elisabeth* pagal anglų kalbos *H. M. the Queen Elizabeth* pavyzdį). M. Pergnier, kaip ir G. Colporon, yra atkreipęs dėmesį į paralingvistinę anglicizmo kategoriją, kuri apima grafinius ir sutrumpinimo anglicizmus. Analizuotų lingvistų literatūros kontekste galima teigti, kad semantiniai anglicizmai yra minimi beveik visų pateiktų lingvistų klasifikacijose. Viena vertus, lingvistai J-L. Darbelnet ir M. Pergnier šią anglicizmų kategoriją taip pat vadina *reikšmės anglicizmais*, arba „*netikrų draugų*“, kita vertus, M. T Cabré semantinių anglicizmų kategoriją traktuoja kaip netiesioginių skolinių subkategoriją. Gausių svarstymų apie leksinius anglicizmus esama visų lingvistų klasifikacijose. G. Colpron, M. Chansou, E. Haugen leksinius anglicizmus suskirsto į 3 subkategorijas: tiesioginis skolinys, morfologiškai asimiliuotas skolinys ir visiškai asimiliuotas skolinys. M. Pergnier į minėtą kategoriją įtraukia ir kalkes, o R. Dubuc ir M. T Cabré dar išskiria tiesioginį skolinį ir ksenizmą (*xénisme*). Apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad atskiros anglicizmų kategorijos sudaro įvairių leksinių, morfologinių ir semantinių savybių visumą.

2. Anglicizmų klasifikacijos lietuvių kalboje

Viena vertus, sąvoka *anglicizmas* lietuvių kalbotyroje yra nedažnas terminas, kita vertus, įvairūs šios apibrėžties probleminiai aspektai lietuvių autorių aptariami ir įvardijami skirtingai negu prancūzų lingvistų. Reikėtų taip pat pabrėžti, kad lietuvių kalboje nėra sudaryta atskirų anglicizmų klasifikacijų, tačiau, be jokios abejonės, skolinių problematika buvo plačiai nagrinėjama ir skoliniais buvo plačiai domėtasi. D. Melnikienės ir N. Dovydaitienės teigimu: „buvo nuolatos bandoma surasti geriausią ir aiškiausią skolinių klasifikacijos schemą, tačiau nesunku pastebėti, kad pateikiami šių sistemų kriterijai yra labai panašūs ir persipinantys. Dėl to neretai susiduriama su sunkumais, bandant priskirti vieną ar kitą iš svetimos kalbos atėjusį žodį kuriai nors konkrečiai skolinių kategorijai“ (Melnikienė, Dovydaitytė, 2014, 125). Pasak L. Vaicekauskienės: „daugelyje dabartinių tyrimų pačių naujųjų anglybių, arba anglicizmų, atėjimo pradžia laikoma paskutinio praėjusio amžiaus dešimtmečio pirmoji pusė, kai itin paspartėjo informacijos technologijų plėtra“ (Vaicekauskienė 2007, 19). V. Rudaitienės teigimu, skolinių iš anglų kalbos yra daugiausia: „dabar pastebimas ypač ydingas polinkis – nusitveriamas vienas ar kitas skolinys, jis kaišiojamas, kur reikia ir kur nereikia, pamirštant turimus ar turėtus tos pačios reikšmės savus lietuvių kalbos žodžius“ (Rudaitienė, 2006, 47).

Pirma, „skolinių plitimą lemia ir daugelis ekstralingvistinių veiksnių. Svarbiausia, kad įtvirtinamas Lietuvos valstybingumas, keičiamas gyvenimo būdas“ (Rudaitienė, 2006, 44). Antra, reikia sutikti ir su A. Paulauskiene, kad „nuo per dažno tarptautinių žodžių vartojimo kalba nepasidaro nei moksliškesnė, nei tikslesnė“ (Paulauskienė, 2004, 41). Lietuvių kalbotyros tradicijoje šiuo metu daugiausia domimasi iš kitų kalbų atėjusiais naujaisiais skoliniais ir jų atitikmenimis, o seniesiems skoliniais ir skolinių morfologiniam adaptavimui skiriama nedaug dėmesio (Rimkutė, Raižytė, 2010). Kaip pastebi A. Paulauskienė, lietuvių kalbą užlieję naujieji skoliniai dar nėra reikiamai suklasifikuoti, nespėta sukurti lietuvių kalbai tinkamų naujadarų, nors darbai pradėti – išleista V. Rudaitienės ir V. Vitkausko knyga „Vakarų kalbų naujieji skoliniai“ (Paulauskienė, 2001, 72). Kalbininkai pažymi, kad „skoliniai kalbos recipientės (besiskolinančiosios kalbos) sistemoje iš esmės nėra traktuojami kaip kitokie žodžiai nei savi. Be to, pagrindinę skolintų žodžių dalį sudaro daiktavardiniai skoliniai“ (Vaicekauskienė, Dabašinskienė, Kamandulytė-Merfeldienė, 2013–2014, 10). Autorių teigimu, naujieji skoliniai integracijos į lietuvių kalbos sistemą proceso metu adaptuojami tiek gramatiškai, tiek ortografiškai (tikėtina, ir fonetiškai) Be jokios abejonės, lietuvių kalbos leksiką veikia anglų kalba. Įsidėmėtina, kad „savi žodžiai kraipomi nusižiūrėjus į angliškus“ (Rudaitienė, 2006, 44). Autorė taip pat pabrėžia, kad „turi būti žiūrima, ar žodis reikalingas kalbai, ar nestumia turimo ar turėto žodžio iš vartosenos, ar nepažeidžiama kalbos sistema. Svarbu, ar svetimos kalbos žodžio negalima pakeisti, neiškraipant informacijos, savu žodžiu. Kitaip tariant, jeigu galima pasakyti lietuviškai, reikia ir sakyti lietuviškai“ (Rudaitienė, 2006, 46). Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nuomone, „normintinais naujaisiais skoliniais laikomi svetimos kilmės autentiškos ar sulietuvinotos formos žodžiai, pastovios reikšmės žodžių

junginiai ar žodžiais virtusios raidinės santrumpos, kurie pastaraisiais dešimtmečiais yra atėję ir dabar ateina į lietuvių kalbą dėl poreikio įvardyti nežinomą, naują realiją ar sąvoką ir kuriems skolinimosi metu lietuvių kalboje nėra atitikmens“ (VLLK, Bendrieji naujųjų skolinių norminimo principai, 2007).

Žemiau pateiktoje scheme pavaizduojame lietuvių kalbininkų (Vaicekauskienė (2017, 19), Pupkis (2005, 250), Vitkauskas ir Rudaitienė (1998)) atliktos skolinių klasifikacijos sintezę. Minėti lietuvių lingvistai skolinius suskirsto į 5 pagrindinės kategorijas.

8 lentelė. *Skolintos leksikos klasifikacija (pagal L. Vaicekauskienę, 2007, 19, A. Pupkis, 2005, 250, V. Vitkauskas ir V. Rudaitienę, 1998, 11).*

Nr.	Kategorijos	Subkategorijos	Savybės
1.	Pagal prisitaikymo laipsnį	1.1. Adaptuoti skoliniai	Pakeista forma
		1.2. Neadaptuoti skoliniai	Nepakitusi forma
2.	Pagal paplitimą kitoje kalboje	2.1. Netarptautiniai skoliniai	Paprastieji
		2.2. Tarptautiniai skoliniai	Internacionalizmai
3.	Pagal skolinimosi laiką	3.1. Tiesioginiai skoliniai	Tiesiogiai pasiskolinti
		3.2. Netiesioginiai skoliniai	Atėję iš kitų kalbų
4.	Pagal kilmę	4. Anglicizmai, lotynizmai, germanizmai, rusizmai, italizmai, ispanizmai ir t. t	Žodžių etimologija ir skolinimose šaltinis
5.	Pagal vartojimo sritį	5.1. Centrinės vartosenos skoliniai	Visose srityse
		5.2. Pereferinės vartosenos skoliniai	Konkrečioje srityje

E. Rimkutė, J. Raižytė (2010) analizuodamos morfologinį skolinių adaptavimąsi lietuvių kalboje (anketinės apklausos būdu atliktas tyrimas) pateikia naujųjų skolinių klasifikaciją, nenurodydamos, iš kurios kalbos šie skoliniai atėjo į lietuvių kalbą. Kadangi atlikta autorių klasifikacija ir subkategorijos galėtų būti naudojami analizuojant anglicizmus lietuvių kalboje, toliau pateiktoje scheme, remdamiesi minėtų tyrėjų pavyzdžiais, pristatome jų atliktą klasifikaciją.

9 lentelė. *Morfologinis skolinių adaptavimas lietuvių kalboje (pagal E. Rimkutę, J. Raižytę, 2010).*

Nr.	Kategorijos	Subkategorijos	Pavyzdžiai
1.	Skoliniai su nekirčiuotu baigmeniu (morfologiškai adaptuoti)	1. Skoliniai, kurie dažniausiai kaitomi 2. Skoliniai, kurie dažnai kaitomi 3. Skoliniai, kurie nekaitomi	<i>Hobi, kari, rali; dendis, hipi, regbis, euras, spagečiai, bodis.</i>
2.	Skoliniai su kirčiuotu baigmeniu (dažniausiai morfologiškai neadaptuoti)	1. Linksniuojamąja forma 2. Nelinksniuojamąja forma	<i>Amplua, ateljė, aveniu, atašė, reziumė, esė.</i>

Skoliniai lietuvių kalboje labai įvairiai klasifikuojami. A. Bielinskienė, A. Kazlauskienė, E. Rimkutė, A. Tamošiūnaitė (2014, 126–129) aptaria skolinių klasifikaciją ir pateikia labai detalų skolintos leksikos pasiskirstymą. Remdamiesi minėtomis tyrėjų įžvalgomis schemoje pavaizduojame autorių atliktą skolinių klasifikaciją.

10 lentelė. Skolinių klasifikacija (pagal A. Bielinskienę, A. Kazlauskienę, E. Rimkutę, A. Tamošiūnaitę, 2014, 126–129).

Nr.	Kategorijos	Subkategorijos
1.	Skolinių raiška	1.1. Tiesioginiai skoliniai 1.2. Netiesioginiai skoliniai
2.	Skolinių prisitaikymo laipsnis	2.1. Visiškai prisitaikę skoliniai 2.2. Iš dalies prisitaikę skoliniai 2.3. Neprisitaikę skoliniai.
3.	Skolinių skolinimosi laikas	3.1. Naujieji skoliniai 3.2. Senieji skoliniai
4.	Skolinių kilmė	4.1. Slavizmai 4.2. Germanizmai 4.3. Lotynizmai 4.4. Skoliniai iš graikų kalbos 4.5. Skoliniai iš kitų kalbų
5.	Skolinių kiekis	5.1. Ištininiai skoliniai 5.2. Daliniai skoliniai
6.	Skolinių kokybė (kas skolinamasi)	6.1. Raiška ir reikšmė: 6.1.1. Senieji skoliniai 6.1.2. Tarptautiniai žodžiai 6.1.3. Svetimybės 6.1.4. Hibridai
		6.2. Reikšmė 6.2.1. Semantizmai 6.2.2. Vertiniai
7.	Skolinių vertė	7.1. Norminiai: 7.1.1. Senieji skoliniai 7.1.2. Tarptautiniai žodžiai 7.1.3. Darybiniai vertiniai 7.1.4. Norminiai hibridai
		7.2. Nenorminiai: 7.2.1. Nevartotinos svetimybės (barbarizmai) 7.2.2. Nenorminiai hibridai 7.2.3. Nevartotini vertiniai (vertalai) 7.2.4. Semantizmai

V. Drotvinas teigia, kad „vieni skoliniai yra sulietuvinami, o kiti tik aplietuvinami. Skoliniai sulietuvinami tada, kai visas žodis verčiamas į lietuvių kalbą arba

pakeičiamas savu, lietuvišku. Tais atvejais, kai viso skolinio sulietuvinti negalima, pasitenkinama tik vienos jo dalies sulietuvinimu. Dažniausiai taip daroma, kai negalima pakeisti svetimos šaknies, o lengviau pakeičiama svetima priesaga. Tai yra svetimųbių aplietuvinimas“ (Drotvinas, 2000 2).

Lietuvių kalboje tikruosius skolinius atpažinti ne visada paprasta, nes jie – „labai seni struktūriškai ir semantiškai lietuvių kalboje asimiliavęsi svetimos kilmės žodžiai, kuriais reiškia sąvoka neturi lietuviško pavadinimo“ (Girčienė 2005a, 46).

J. Girčienė, (2007, 144–149) žvelgdama funkciniu aspektu, skiria 2 pagrindines naujų skolinių klases akcentuodama kalbos kultūros ir stilistikos takoskyrą. Interperetuodami J. Girčienės pateiktas įžvalgas, žemiau esančioje schemoje pristatome kalbininkės skirstymą.

11 lentelė. Naujų skolinių klasės pagal (J. Girčienę, 2007, 144–149)

Takoskyra	Grupės	Pogrūpiai	Funkcijos	Priežastys
Kalbos kultūros aprėptis	Būtinieji skoliniai (įvardija (iš dalies) naujas realijas)	Norminiai skoliniai (įvairių sričių terminai, perėję vartosenos ir kodifikacijos filtrus, kurie neturi atitikmens)	Atlieka metalingvistinę, aiškinamąją, referentinę funkcijas	Designatinės ir semantinės
		Nenorminiai skoliniai (turintys vartosenos priimtus atitikmenis)	Atlieka metalingvistinę, aiškinamąją, funkcijas	Designatinės ir semantinės
Stilistikos aprėptis	Fakultatyvieji skoliniai (kontekstinė, vienkartinė vartoseną)	Stilistiškai žymėti skoliniai (išskirti grafiškai – kabutėmis, kursyvu, retintu šriftu)	Atlieka ekspresinę funkciją	Stilistinės ar sociopsichologinės
		Vienetiniai, kontekstiniai skoliniai (dažnai egzotizmai, citatos)	Atlieka stilistinę, socialinę funkciją, metalingvistinę funkcijas	Stilistinės ar sociopsichologinės

Išryškėjusi lietuvių tyrėjų skolinių klasifikacijų įvairovė leidžia nustatyti tam tikrus polinkius. Akcentuotina, kad ir skolinio terminas skirtingų autorių apibrėžiamas įvairiai. Iš analizuotų klasifikacijų galima susidaryti gana aiškų požiūrį į skolinius vaizdą lietuvių kalbotyros tradicijoje: dauguma lietuvių tyrėjų klasifikuoja skolinius skirtingai, tačiau galima rasti tiek panašumų, tiek skirtumų tarp jų atliktų klasifikacijų kategorijų ir subkategorijų. Informatyvu pabrėžti, kad lietuvių kalbininkai, skirtingai nuo prancūzų tyrėjų, nėra sudarę atskiros, tik anglicizmams skirtos klasifikacijos. Anglicizmus jie priskiria vienai iš skolintos leksikos kategorijų (pvz.: anglicizmai, lotynizmai, germanizmai). E. Jakaitienė teigia, kad „naujuoju skoliniu laikomas po 1990 metų į lietuvių kalbą atėjęs svetimos kilmės autentiškos ar sulietuvintos rašybos bei morfologijos žodis (čarteris, dedlains, draiveris, imidžas), pastovios reikšmės

žodžių junginys (*new age, déjà vu*), anksčiau vartotas pasikeitusios reikšmės svetimžodis (pavyzdžiui, *marginalas*, dabar turintis reikšmę *nepritaipelis*, anksčiau reiškė tik pastabą paraštėje) arba žodžiu virtusi raidinė santrumpa (SMS, CD, DVD)“ (Jakaitienė 2010, 234). L. Vaicekauskienė, A. Pupkis, V. Vitkauskas ir V. Rudaitienė išskiria penkias pagrindines skolinių kategorijas, o A. Bielinskienė, A. Kazlauskienė, E. Rimkutė, A. Tamošiūnaitė pateikia septynių kategorijų klasifikaciją. Pastebime, kad skolinių subkategorijų pavadinimai skiriasi, nors priklauso tai pačiai skolinių klasei (pvz.: skoliniai pagal skolinimosi laiką – naujieji skoliniai / tiesioginiai; senieji skoliniai / netiesioginiai). Pagal vartojimo sritį L. Vaicekauskienė skiria centrinės ir periferinės vartosenos skolinius. Anot kalbininkės „pirmieji vartojami daugelio kalbos vartotojų ir jiems gerai žinomi, o antrieji vartojami tik kurioje nors siauroje srityje. Ši klasifikacija literatūroje gana reta, tačiau skolinių norminimui ji aktuali“ (Vaicekauskienė 2007, 20). V. Drotvinas siūlo kitą įdomų požiūrį, t. y. analizuoti skolintą leksiką per 3 etapus: skolinių atėjimas, jų aplietuvinimo laipsnis ir vartoseną, o J. Šukys klasifikuodamas skolinius išskiria taisyklingą ir netaisyklingą leksiką. J. Girčienė bandė išvelgti naujųjų skolinių bent apytikrę kalbos ir stilistikos takoskyrą funkcinio požiūriu ir išskyrė būtiniuosius ir fakultyviuosius skolinius.

IŠVADOS

Tyrimas parodė, kad tiek prancūzų, tiek lietuvių tyrėjai skirtingai klasifikuoja anglicizmus pagal jų analizei reikalingus kriterijus. Lietuvių kalboje nėra sudarytos atskiros anglicizmų klasifikacijos, anglicizmai yra tik kaip skolinių klasifikacijos sudedamoji dalis. Prancūzų kalboje anglicizmų kategorijos suskirstytos remiantis įvairiais lingvistiniais kalbos aspektais: fonetiniu, grafiniu, morfologiniu, gramatiniu, semantiniu, leksikologiniu, sintaksiniu ir kt. Pastebėtina, kad semantiniai anglicizmai yra minimi beveik visų pateiktų lingvistų klasifikacijose. Kategorijų skirstymas priklauso nuo skirtingų anglicizmo ištirtumo kriterijų: kilmės, formos, reikšmės ir diachroninio požiūrio. Tiek lietuvių skolinių kriterijai, tiek prancūzų kalbose anglicizmų kriterijai yra dažnai panašūs.

Apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad anglicizmai prancūzų ir lietuvių kalbose gali būti skirstomi įvairiais pagrindais: pagal jų atsiradimo būdą, pagal pritaikymo, arba adaptacijos, laipsnį kalboje recipientėje, pagal jų paplitimą kalbose, pagal jų vartosenos tikslingumą, pagal jais žymimų denotatų bei designatų pobūdį, pagal kalbos tipą ir kt.

LITERATŪROS ŠARAŠAS

1. Bogaards, P. (2008). *On ne parle pas franglais*. Bruxelles: De Boeck Duculot. 31.
2. Boudreau, D., Forest, C., Colpron, G. (1998). *Dictionnaire des anglicismes*. Paris: Les éditions Beauchemin, 29.

3. Bielinskienė, A., Kazlauskienė, A., Rimkutė, E., Tamošiūnaitė, A. (2014). *Lietuvių bendrinė kalba: normos ir vartoseną*. Vytauto Didžiojo universitetas, Versus Aureus, pp. 126–129.
4. Darbelnet, J. (1963). *Regards sur le français actuel*. Montréal: Les éditions Beauchemin, 89.
5. Drotvinas, V. (2000). Tarptautinių būdvardžių aplietuvinimas. *Gimtas žodis*, 9, 2–5.
6. Dubuc, R. (2002). Anglicismes en regression? Paris. *Infolangue*, 1: 121.
7. Girčienė, J. (2005). Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
8. Girčienė, J. (2007). *Naujųjų skolinių vartoseną: kalbos kultūros ir stilistikos takoskyra*. Vilnius: Kalbos kultūra, pp. 144–149.
9. Haugen, E. (1950). The Analysis of Linguistic Borrowing. *Language. Linguistic Society of America*, 210.
10. Lauruškienė, R., Toropovienė, S. (2008). Šiaulių kolegijos studentų požiūrio į anglų kalbos vartojimą tyrimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai* 4: 49–54.
11. Langlois, M., Laganier, H. (2001). *Les textes journalistiques sont-ils envahis par les emprunts à l'anglais*. Paris: Terminogramme, 48.
12. Loubier, Ch., (2011). De l'usage de l'emprunt linguistique. Montréal: Office québécois de la langue française. 12.
13. Melnikienė, D., Dovydaitytė, N. (2014). Ispanų kalbos skoliniai lietuvių kalboje. Vilnius: *Kalbotyra*. 127.
14. Meney, L. (1994). Pour une typologie des anglicismes en français au Canada. Paris: *The French review*. 96. 934.
15. Pergnier, M. (1989). *Les anglicismes. Danger ou enrichissement pour la langue française?* Paris: Presses universitaires de France. 30, 91, 102.
16. Pupkis, A. (2005). Kalbos kultūros studijos. Vilnius: Gimtas žodis. 250.
17. Remeikytė, V. (1996). Referencijos sąvoka ir samprata. Lietuvių kalba ir literatūra: 482.
18. Remeikytė, V. (2002). Sakinių siejimo priemonės lietuvių ir užsienio kalbininkų darbuose. *Kalbotyra* 51:152.
19. Rudaitienė, V., Vitkauskas, V. (1998). Vakarų kalbų naujieji skoliniai. Vilnius: Enciklopedija. 12–15.
20. Rimkutė, E., Raižytė, J. (2010). Morfologinis skolinių adaptavimas lietuvių kalboje. *Lietuvių kalba* 4: 1–4.
21. Vaicekauskienė, L. (2007). Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai. Kalbos politika ir vartoseną. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 19.
22. Vaicekauskienė, L. (2007). Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai. Kalbos politika ir vartoseną. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 19–20.
23. Vaicekauskienė, L., Dabašinskienė, I., Kamandulytė-Merfeldienė, L. (2014). Naujųjų skolinių morfologinis adaptavimas: produktyvumo modeliai [Productivity patterns of derivational and inflectional adaptation of new borrowings], *Taikomoji kalbotyra*, 2013–2014 (3). Prieiga per internetą: <http://mif.vu.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/>.

SANTRAUKA

APIE ANGLICIZMŲ KLASIFIKACIJAS PRANCŪZŲ IR LIETUVIŲ KALBOSE

Ksenija Banuševičienė

Anglicizmai prancūzų ir lietuvių kalbotyros tradicijoje yra skirstomi į grupes pagal tam tikrus požymius. Vieni žodžiai kalboje yra savi, kiti – svetimi, pasiskolinti iš kitų kalbų. Pagal tai, ar žodžiai pačių susikurti, ar perimti iš kitų, išsiskiria du pagrindiniai leksikos sluoksniai: savoji ir skolintinė leksika. Anglicizmai prancūzų ir lietuvių kalbose gali būti skirstomi įvairiais pagrindais: pagal jų atsiradimo būdą, pagal pritaikymo, arba adaptacijos, laipsnį kalboje recipientėje, pagal jų paplitimą kalbose, pagal jų vartosenos tikslumą, pagal jais žymimų denotatų (reiškinys, su kuriuo siejamas kuris nors kalbos vienetas, ženklas) bei designatų (kalbos vieneto semantinė pusė) pobūdį, pagal kalbos tipą ir kt. Šiuo straipsniu siekiama apžvelgti ir susisteminti atliktas prancūzų kalbininkų: E. Haugen (1950), J. Darbelnet (1963), G. Colporol (1965, 1970, 1994, 1998), M. Chansou (1984), T. Cabré (1988), M. Pergnier (1989), P. Martel, H. Cajolet-Laganière ir M-F. Langlois (2001), R. Dubuc (2002), M. E. de Villeres (2003), C. Loubier (2011), L. Meney (2014), bei lietuvių kalbininkų skoltos leksikos klasifikacijas (V. Vitkauskas ir V. Rudaitienė (1998), V. Drotvinas (2002), A. Pupkis (2005), J. Šukys (2006), J. Girčienė, (2007), E. Rimkutė, J. Raižytė (2010), A. Bielinskienė, A. Kazlauskienė, E. Rimkutė, A. Tamošiūnaitė (2014), L. Vaicekauskienė (2017)) gretinamuoju aspektu. Straipsnio tikslas – apžvelgti anglicizmų klasifikacijas prancūzų ir lietuvių kalbotyros tradicijoje. Tyrimo objektas – anglicizmų klasifikacijos prancūzų ir lietuvių kalbose. Tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: 1) pristatyti anglicizmų klasifikacijas prancūzų ir lietuvių kalbos sistemoje; 2) aprašyti jų dėsningumus, t. y. panašumus ir skirtumus; 3) atlikti anglicizmų klasifikacijų analizę abiejuose kalbose. Tyrimo metodas – analitinis-aprašomasis.

Tyrimas parodė, kad tiek prancūzų, tiek lietuvių tyrėjai skirtingai klasifikuoja anglicizmus pagal jų analizei reikalingus kriterijus. Anglicizmų kriterijai yra dažnai panašūs. Anglicizmų kategorijos yra susikirstytos remiantis įvairiais lingvistiniais kalbos aspektais: fonetiniu, grafiniu, morfologiniu, gramatiniu, semantiniu, leksikologiniu, sintaksiniu ir kt. Pastebėtina, kad semantiniai anglicizmai yra minimi beveik visų pateiktų lingvistų klasifikacijose. Kategorijų skirstymas priklauso nuo skirtingų anglicizmo ištirtumo kriterijų: kilmės, formos, reikšmės ir diachroninio požiūrio.

О СООТНОШЕНИИ СИМВОЛИЧЕСКИХ ЗНАЧЕНИЙ И ГЛУБИННОЙ СЕМАНТИКИ ИМЕНИ КОНЦЕПТА «ВОДА» В ПРОЗЕ И. БУНИНА

Мария Бирней

Литовский эдукологический университет, ул. Студенту 39, Вильнюс, Литва,
solnce_2002@yahoo.com

ABSTRACT

Many phenomena in language are expressed by phrases with the noun water because water, as a known element of the world, participates in the comprehension of the reality and the representation of abstract entities. This study presents a facet of the conceptual structure of the noun 'water' in its notion as an 'element.' A correlation with deep cognitive knowledge of a natural phenomenon is demonstrated and represented by the noun 'water', and symbolic values are ascribed to 'water' in I. Bunin's prose in the context of metaphorical constructions with the word water and its substitutes. This study also highlights the notion that the conceptual framework of water knowledge, existing as the impression of archetypal representations and a mythological model of the world, becomes the basis for the formation of the symbolic meanings of the noun 'water' in language, as well as an existent form of abstract ideas (comprehended in I. Bunin's prose by means of aquatic images) such as life and death, mythical chaos, combined dualities of the cradle and grave, and others. Moreover, the formation process of the symbolic values of the noun 'water' (Chaos, Life and Death, Eternity, Path, Memory, Prima Materia, Life-giving Bosom, etc.), which appear in the writer's texts as meaningful fragments of lexeme semantics, are determined by deep structures of knowledge as presented in the system of language itself. The deep-semantic roles, or more precisely: semantic actants, whose position can be taken by the noun 'water' and its analogues in the structure of the sentence, act as a form of deep (pre-lingual) knowledge representation, associated with the natural phenomenon nomination. Thus, it is stated that semantic roles of AGENT, SOURCE, INSTRUMENT, etc., determine the symbolic meanings that have found their objectivity in the noun 'water' in the prose of I. Bunin. Formalization of the deep (pre-lingual) knowledge of water phenomenon, which is hidden in the linguistic form and determines the semantics of the noun 'water', allows us reconstructing the very process of generating symbolic water values in the writings of I. Bunin, revealed on the basis of the distribution of this lexeme.

Keywords: concept, conceptual framework, deep structure of knowledge, semantic roles (actants), symbolic values, substantive, lexeme

ВВЕДЕНИЕ

Общеизвестно, что каждое слово естественного языка в сознании его носителя связано с определенной ментальной структурой. В частности, Д. С. Лихачев «алгебраическим» выражением значения полагает концепт, потенциально-заместительная способность которого раскрывается в контексте (Лихачев, 1997, 151). При этом ментальная структура как некое знание о явлении, стоящее за языковой единицей, мотивирует «рождение» тех или иных лексических значений вербального знака. Соотношение отдельных значений *воды* и структур знаний, нашедших объективацию в этом слове и определяющих его семантику, позволяет выявить некие смыслы, которые становятся не только источником порождения прямых и переносных значений «бунинской *воды*», но также и стимулом семантических сдвигов символического характера.

Идущее в оппозиции «прямое» – «переносное» разграничение лексических значений обычно выделяется на основе соответствия денотата сигнификату. Особенность семантики слова *вода* заключается в том, что оно, будучи многозначным, в своем прямом значении отражает явление внеязыковой действительности – обозначает «прозрачную жидкость без особого цвета и запаха, естественного происхождения, являющуюся одним из условий жизни на Земле и важнейшим материалом для бытовой и производственной деятельности человека» (НОСС, 2004, 119). В переносном – переносит свойства и признаки денотата *воды* (прозрачность, витальность, текучесть, способность к бытовому или иному использованию и т.п.) как суммы представлений человека о нем на характеризующие этим именем явления, предметы и сущности окружающего мира. В частности, денотат исходно-номинативного значения *воды*, категоризируемого как ‘жидкость’, в практике словарных описаний обуславливает выделение таких переносных значений, как, например, «многословие при бедности мысли» или «качество драгоценного камня, определяемого степенью чистоты и игры» (Ушаков, 1934, 1; 234). Широта фрагмента действительности (денотативной области), где присутствует вода, ее многофункциональность и то значение, которое эта субстанция играет в жизни человека, находит отражение и в широте идиоматических контекстов слова, построенных на метафорической основе. Выступая в категориальном значении ‘стихия’, лексема *вода* в русском языке входит в большое количество устойчивых словосочетаний и фразеологических выражений, в том числе и тех, в которых «прочитываются» обусловленные культурой народные представления о воде – опасной для человека стихии и поглощающей среде (ср., напр., *как в воду кануть*, *как водой смыло*), также источнике жизни и средстве духовного очищения (напр., *спрыснуть живой водой*). По сути языковая метафоризация выражений с *водой*, с одной стороны, связана с актуализацией различных природных свойств ее денотата, которые становятся основой для сравнения многих явлений окружающей действительности. С другой – с чем-то несомненно более глубоким, нежели собственно пе-

ренос по сходству, который в языке выступает в качестве основания регулярной (привычной) метафоризации: *в докладе много воды; много / немало воды утекло, окатить холодной водой*. Так, глубинное осмысление «водной» метафористики непосредственно связано с комплексом представлений, стоящим за чувственно воспринимаемым образом элемента мира реальности, обнаруживающимся на уровне бессознательного и архетипического: вода – жизнь, вода – смерть, вода – опасная среда и т.д. Таким образом, существующая на фоне архетипических представлений и мифологической картины мира структура знаний о явлении, раскрывающаяся в контексте метафорических употреблений *воды*, в языке становится **основой порождения символических значений** этого имени и формой бытия метафизических сущностей, осмысляемых посредством «водных» образов – жизни и смерти, космоса и хаоса, времени, первобытия, преисподней и т.д. При этом сам процесс порождения символических значений *воды*, обнаруживающихся в контексте метафорических построений с этой лексемой, ее производными и аналогами, обуславливается **глубинными структурами знания**, представленными в самой системе языка.

Целью данного исследования является определение скрытых в имени глубинных структур знания, мотивирующих реализацию в прозе И. Бунина символических значений *воды*. Мы исходим из того, что глубинная структура знаний реконструируется нами на базе выделенных значений лексемы. При этом следует понимать, что концептуальное моделирование знаний о воде – это исследовательский прием получения данных. Сама же структура знаний о явлении внеязыковой действительности, скрытых в имени, существует независимо от наших исследований. Именно она определяет семантику имени, реализацию тех или иных символических значений «бунинской *воды*» в контексте.

Задача исследования видится в раскрытии механизма выведения на поверхность символических значений, выступающих в бунинских текстах в качестве смысловых приращений имени концепта «вода».

В процессе исследования была использована комплексная методика анализа, интегрирующая как собственно лингвистические методы анализа дистрибутивных характеристик слова, генеративной семантики по установлению глубинно-семантических ролей, приписываемых в авторской картине мира воде как «участнику ситуации действительности», а также методы концептуального моделирования и когнитивного анализа содержательных фрагментов глубинной семантики имени, существующих на уровне культурно-языкового кода и вскрываемых в контексте метафорических построений.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Принято считать, что тактикой выведения на поверхность неких идей или глубинных знаний о явлении, скрытых в имени, является концептуальное моделирование. Традиционное «препарирование» семантики слова направлено

на экспликацию его семантической структуры – уточнение реализующих ее денотативных, сигнификативных и коннотативных значений. Концептуальное моделирование, напротив, формализует то, что, как пишет Л. О. Чернейко, «знает интуиция, что существует в коллективном бессознательном и выражается языком в действии (речью)» (Чернейко, 2010, 237). Формы концептуального моделирования как анализ содержания структур знания, определяющих семантику имени, могут быть разными. Например, Л. О. Чернейко обращается к форме гештальтов – «масок, которые язык надевает на абстрактное имя» (там же, 249). Гештальты как импликатуры глагольной и именной сочетаемости «выражают оязыковленный смысл, присутствующий в имени концепта на глубинном уровне» (Чернейко, Долинский, 1996, 20). Мы полагаем, что в качестве формы представления «антропоцентрического» и индивидуального знания о «бунинской воде» могут выступать **глубинно-семантические роли** как аналог предикатно-актантной глубинной семантической структуры высказывания. Именно набор семантических ролей, точнее актантов, позицию которых может занимать имя *вода* в структуре предложения, определяет те символические смыслы, которые нашли свою объективацию в этом слове у И. Бунина и которые выводятся на основе его дистрибуции. Поэтому для того, чтобы вскрыть основу глубинных (можно сказать – довербальных) знаний о воде, стоящих за языковой формой у И. Бунина, точнее – за отдельными, обусловленными метафорическим употреблением, значениями этой формы, мы обращаемся к идее глубинных семантических ролей (аргументов), выполняемых именем *вода* в авторских текстах.

Знание о воде, закрепленное как в русском языке, так и в идиолекте И. Бунина, весьма многослойно. Сохраняющееся в течение веков, устойчивое употребление слова *вода* свидетельствует о том, что она в языке категоризируется и как «субстанция», с одной стороны, и как «пространство» – с другой. Эти два категориальных признака составляют основу семантики имени, определяя «базовый каркас» значений *воды* сугубо логического характера, с небольшими прагматическими наслоениями. При этом категория «субстанция» выступает в качестве «сверхкатегории», в рамках которой получает объяснение использование слова *вода* в соответствии с двумя значениями – ‘вода-жидкость’ и ‘вода-стихия’. Таким образом, отражая базовый уровень категоризации, сверхкатегория «субстанция» в процессе вербализации связывается с тем или иным употреблением имени *вода* и, таким образом, сама структурируется далее. Этот процесс непосредственно связан с представлением сознания о функциях денотата *воды*. Исходя из данных этимологии, характерное знание о воде соотносится с «активностью-инактивностью» (Степанов, 204, 307–310). Когнитивный признак активности становится основой осмысления воды, связанной с представлением о ней как активной (суверенной) сущности – «невещи». Но природные явления, элементы в культуре, следуя мысли В. Н. Топорова, отождествляют собой не только некие идеи. Они также выполняют

конкретные полезные функции, то есть овеществляются и используются как «вещи» (Топоров, 1995, 7–8). Следовательно, когнитивный признак инактивности формирует знание о воде как неактивном начале. Неактивная вода в языке категоризуется в качестве «жидкости». Вода «не-вещь», выступающая в качестве активной сущности, напротив, в языке категоризуется как «стихия». У И. Бунина реализуется и то, и другое знание о денотате *воды*, согласно которому эта лексема в авторских текстах функционирует в категориальных значениях и 'воды-жидкости', и 'воды-стихии'. При этом категория «вода-стихия» в идиолекте И. Бунина является структурой пограничного типа, которая, помимо понятийной составляющей значения – то есть представления о воде как активной силе – с небольшими прагматическими наслоениями, коннотирующими идею опасности, божественности, также отождествляет собой и некие идеи символического характера, в частности, хаоса, первобытия, жизни, смерти, пути и т.д. Этим идеям, реализуемым на уровне поверхностных структур определенными метафорическими сочетаниями с именем *вода*, его производными и аналогами, соответствуют семантические роли-корреляты, которые, определяя глубинную семантику данного имени, становятся основой формирования и самих символических значений *воды*. Когнитивную структуру образования символических значений, связывающих в рамках категории «вода-стихия» семантику имени *вода* с ее глубинно-ролевым положением, мы попытались отобразить на **схеме 1**.

Схема 1. Модель ролевой экспликации глубинной семантики имени *вода*, выступающего в прозе И. Бунина в качестве «стихии».

Если верхняя часть схемы наглядно демонстрирует выводимое на поверхность посредством концептуального анализа прагматически окрашенное, индивидуализированное знание о «воде-стихии», стоящее за этим именем у И. Бунина, то нижняя часть, напротив, соотносится с тем, что можно было бы назвать глубинной, иначе – довербальной основой этих знаний без прагматических наслоений, не данных непосредственно в перцептивном восприятии, но представленных уже в самой системе языка. На этом уровне носитель языка осознает ту роль, которую способен выполнять денотат имени в реальной действительности.

Итак, набор семантических ролей или актантов имени *вода* и его субститутов выступает в качестве формы представления глубинных знаний о явлении, отражающих доязыковой опыт человека и стоящих за этой языковой формой бунинскими значениями этой формы. Определение «ролей» феномена, в которых выступает лексическая единица *вода* и ее аналоги как «стихия» (т.е. активное начало), способствует объяснению семантических приращений *воды* символического характера, раскрывающихся в текстах писателя. Так, выполняя семантическую роль АГЕНСА, *вода* у И. Бунина выступает в символическом значении *Суверенной Силы*. Именно эта роль и связанное с ней осмысление *воды* в авторских текстах маркирует большое количество употреблений лексемы *вода*. Рисуюсь как самостоятельно действующий АГЕНС, *вода* и ее субституты в этой роли входят в конструкции с глаголами движения (часто интенсивного) *бежать*, *нестись*, *лететь*, *подниматься*, *опускаться* и формируют цепь представлений о явлении как персонифицированной сущности высшего порядка, наделенной суверенной волей:

<...> *а холодная вода с шумом поднимается и скользит между ними, шипит и кипит, опускаясь, и с журчаньем, струями сливается с плоского камня («Велга»); <...> прибежала <...> и с грозным шумом выростала выше борта <...> страшная живая волна <...> («Сны Чанга»).*

Вода в этой же функции, уподобляясь активной сущности, сочетается с глаголами действия и физического воздействия *обнимать*, *мыть*, *охватывать*, *обдавать*, *опутывать* и др., в актантной структуре которых есть вторая валентность объекта:

<...> *и холодная вода, поднимаясь и опускаясь, обнимала и мыла ее босые ноги, обдавая их шипящею серой пеной и опутывая мокрыми бледно-зелеными травами («Велга»).*

Выступая в роли активного субъекта, *вода* и ее аналоги также сочетаются с глаголами других семантических групп: зрительного восприятия *глядеть*, *смотреть*, физиологического действия *дышать*, физического состояния *дремать*. В контексте названных групп глаголов и отглагольных имен той же семантики *вода* и ее контекстуальные корреляты *море*, *озеро*, *волна*, *океан* продолжают цепь представлений о явлении как персонифицированной активной сущности:

И через минуту слышится шорох, тихий вздох полусонной волны, медленно накатившейся на берег («Ночь»); <...> еще дальше – сонная, холодная туманность, белесо застыло дыхание моря («Мистраль»); <...> прибежала <...> и заглядывала в каюту страшная живая волна <...> («Сны Чанга»).

Характер проявления действия, совершаемого водой как персонифицированной активной сущностью, сопровождается определенной звуковой аранжировкой, которую эксплицируют как звуковые глаголы *шипит*, *кипит*, *гудит* и др., так и именные образования *с гулом*, *с шумом*, а также образные средства:

<...> волны с грохотом пушечных выстрелов рушились на берег, рыли песок, гремели и скрежетали <...> («Осенью»).

Нельзя не отметить, что подавляющее большинство случаев употребления воды в значении Суверенной Силы приходится на грамматическую форму И. п. Вместе с тем собранные материалы свидетельствуют о том, что семантический субъект действия может быть выражен и формой Тв. п. инструмента, которая функционирует в качестве активного инструмента, по сути, АГЕНСА:

Там посуды полой водой унесло <...> («В поле»).

Семантическая роль АГЕНСА также присуща воде, включая ее контекстуальные корреляты, трактуемой как Хаос, шевелящийся и первобытный:

<...> всю ночь шумит, кипит эта бездонная хлябь... («Братья»); <...> и он качался, возбужденно созерцая эту слепую, но стократ живую, глухо бунтующую Бездну («Сны Чанга»); <...> и оно снова гонит прочь воды, поглотившие Содом и Гоморру («Камень»).

За вещественно-языковой формой мифических образов воды, реализованных в прозе И. Бунина, прослеживаются и те мировоззренческие традиции – античные, иудейско-христианские, – связь с которыми демонстрирует творчество писателя. Выступая в качестве хаотического начала, вода в прозе И. Бунина мыслится в пространственном представлении как *бездна*, *океан*, *море*, *хлябь*, *глубина*, *пропасть* и т.д.:

<...> под нами и вокруг нас бездонная глубина, та зыбкая хлябь, о которой так ужасно говорит Библия... («Братья»).

Импликатура воды-Хаоса в равной степени формируется и в контексте атрибутивных средств *бездонный*, *бесконечный*, *безграничный*, *безмерный*, *чуждый*, *враждебный*, *живой*, *бунтующий*, *довременный*, *слепой*, *темный*, *черный*, описывающих то «грохочущее основание», которое соответствует мифопоэтическим представлениям о первобытии:

<...> в бесконечной темной пропасти всю ночь шумело море <...> Бездна <...>, что-то слепое и беспокойное, как-то утробно и тяжело живущее, враждебное и бессмысленное... («Жизнь Арсеньева»); Внизу – тьма, смола, пропасть, где гудит, ревет, тяжело ходит что-то безмерное, бугристое, клубящееся, как какой-то допотопный спрут <...> («Пингвины»).

Актанту ИСТОЧНИКА соответствует символическое значение воды, мыслимое в терминах *Prima Materia* и Животворящее Лоно:

Вот и Хаос Гезиода, то первобытное и безликое состояние, из чего возник мир! («Море богов»); Капри «поднимается из лона морского подобно лежащему сфинксу» или затонувшему кораблю <...> («Остров Сирен»).

Кроме интертекстуальных слоев античного и библейского мировоззрений, прослеживающихся в дискурсивном пространстве бунинских текстов, в прозе писателя обнаруживается и определенная связь с индуистско-буддистской традицией, отмечаемая некоторыми исследователями. В частности, в прозе И. Бунина воспроизводится представление текучести жизни через постоянно воспроизводимые образы реки и ручья (соответственно, и через использование именующих их лексем) – источнике «несметных жизней», таящихся в воде:

Я иду по песку и сажусь у края воды и с упоением погружаю в нее руки, мгновенно загорающиеся мириадами светящихся капель, несметных жизней... («Ночь»).

Равным образом семантическая роль ИСТОЧНИКА мотивирует образование и символического значения вода-Память, непосредственно связанного с энергией духа:

В живую воду сердца, в чистую влагу любви, печали и нежности погружаю я корни и стебли моего прошлого – и вот, опять, опять дивно прозябает мой заветный злак («Роза Иерихона»).

В приведенном примере физическая функция воды как жизненного необходимого вещества переосмысливается и начинает описывать метафизическую область ментально-эмоционального. На соотношении естественной животворящей функции воды формируется сложная метафора *живой воды сердца*. Формируемая в результате семантического сдвига метафора в концептуальное содержание имени *вода* имплицитно гештальт, соотносящий данный языковой знак с понятием памяти. Ведь сердце – не только орган физиологии человека, но также «сосуд», хранящий и генерирующий энергию духа, души. Формируемый на основе метафорического сдвига «водный» образ памяти, в метафизическом «бесконечном и безначальном» пространстве которого через духовное совершается прорыв от смертного (временного) сущего к бессмертию, становится авторским проявлением традиционного для мифопоэтики воды представления, связываемого с вечностью. Но вечность, соотносясь с бесконечно давним и неизмеримым во времени, также с загробным миром и небытием, традиционно ассоциируется с забвением (забыванием). У И. Бунина же концептуальная связь воды и вечности соотносится с памятью как противопоставлением небытия бессмертию. Смертное сущее в авторской картине мира «через воду жизни» – энергию духа, семантизирующуюся как память, – обретает как бы второе рождение и становится источником духовного возвращения к жизни.

Семантическая роль ИНСТРУМЕНТА (СРЕДСТВА) обуславливает выделение символических значений вода-Жизнь и вода-Смерть:

<...> от всех смертных чар были ключи вечно живой воды <...> («Косцы»); Но разве власть Азazelа не простирается на тропически знойный дол Иордана, – эту глубочайшую в мире низменность, с ее смертоносными лихорадками и

воистину мертвыми водами, одно дыхание которых убивает все живое («Пустыня дьявола»).

Как показывают приведенные примеры, традиционные для мифопоэтики воды представления о ней как амбивалентной сущности в прозе И. Бунина находят свое воплощение в ряде метафоризованных сочетаний как с лексемой *вода*, так и с ее субститутами: *живая вода, животворные ключи, мертвые воды, дыхание которых убивает все живое.*

Вместе с тем контексты употребления *воды* в авторских текстах говорят о том, что в языковой картине мира И. Бунина данное имя, выполняя на глубинном уровне семантическую роль ИНСТРУМЕНТА, также мотивирует выделение символического значения средства обретения *Вечности*:

Все же ему не удалось испытать воды вечной жизни <...> она в стране мрака («Косцы»); <...> я пью вина райские, запечатанные печатью из мускуса, смешанные с водой источника, утоляющего жажду тех, кто приближается к вечному. Я обоняю аромат сада небесного <...> («Смерть пророка»).

Наконец, актант МАРШРУТА определяет символическое значение *вода-Путь* (жизни, жизненных исканий). Именно в терминах пути воспроизводится представление о жизни человека, которое у И. Бунина мыслится в качестве плавания по морю:

Ты взошел на корабль, совершил плавание, достиг гавани: пора сходить («Мистраль»).

Но *вода*, выполняя семантическую роль МАРШРУТА, у И. Бунина выступает не только в качестве пути жизни. Вода в этой роли в авторских текстах также символизирует и «последний» путь. В частности, в некоторых текстах писателя (напр., «Господин из Сан-Франциско») путешествие по морю воспроизводит мифологизированное представление о воде как границе двух миров, а корабль в качестве средства передвижения по воде уподобляется лодке Харона, переправляющего души в царство Аида:

Тело же мертвого старика из Сан-Франциско возвращалось домой, в могилу на берега Нового Света <...> оно снова попало наконец на тот же самый корабль <...> И опять, опять пошел корабль в свой далекий морской путь («Господин из Сан-Франциско»).

ВЫВОДЫ

Обобщая отметим, что наблюдение над контекстуальным употреблением *воды* и ее субститутов позволяет утверждать, что данное имя, помимо понятийного содержания значения, отождествляет собой ряд идей символического (мифопоэтического, философски нагруженного) характера, которые у И. Бунина транслируют экзистенциальную проблематику. Рассматривая *воду* как символ, точнее – как символ амбивалентных начал, то есть знак, который, помимо своего непосредственного содержания, в том числе отсылает к другому,

«неводному» смыслу, было выделено несколько символических значений имени, в частности *Суверенной Силы, Хаоса, Жизни и Смерти, Вечности, Пути, Памяти, Prima Materia, Животворящего Лона*. Было показано, что выявлению этих значений как обусловленных культурно-языковым кодом глубинных знаний о воде способствует актантное представление роли денотата воды в мире. Обращение к инструментарию семантических ролей как одного из видов представления глубинного знания о явлении влияло и на выделение самих символических значений «бунинской воды», поскольку именно глубинная, в высшей степени абстрактная семантика обуславливает реализацию более частной лексической семантики.

Соотнесение символических значений *воды* с семантическими ролями АГЕНСА, ИСТОЧНИКА, ИНСТРУМЕНТА (СРЕДСТВА), МАРШРУТА, которые выполняет эта лексема и ее контекстуальные корреляты в текстах И. Бунина, также способствовало обоснованию характерных для идиолекта И. Бунина смысловых нюансов символики *воды* – активной сущности, родящего органа, первобытия, источника памяти как средства обретения бессмертия, пути жизни и т.д. Очевидно, *вода*, выступая в качестве символа амбивалентных начал, в идиолекте писателя становится знаком иных «семантических матриц», связывающих «водные» образы с жизнью и смертью, мифологическим хаосом как колыбелью и могилой всего сущего, временем и вневременностью, энергией духа, потоком жизненных исканий человека и его «последнего» пути.

Раскрывающаяся в контексте образных употреблений, построенных на метафорической основе, глубинная семантика имени концепта «вода» как структура знаний о явлении позволяет утверждать, что за вещественно-знаковой формой имени и его аналогов в авторских текстах обнаруживается очевидная связь с античной, иудейско-христианской, также восточной мифопоэтикой. Тем самым *вода*, отражая «культурные смыслы», в текстах писателя функционирует как мифологема, привнося в художественную канву элементы мифологических сюжетов, связанных с именем этого природного феномена.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бунин, И. А. (1987, 1988). *Собрание сочинений. В 6-ти т.* Под ред. Ю. Бондарев, О. Михайлов, В. Рынкевич. Т. II, III, IV, V. Москва: Худож. лит.
2. Лихачев, Д. С. (1997). Концептосфера русского языка. В: *Русская словесность: от теории словесности к структуре текста. Антология*. Москва: Academia, pp. 147–165.
3. НОСС – *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. (2004). Под ред. Ю. Д. Апресяна. Москва–Вена: Языки славянской культуры: Венский славистический альманах.
4. Степанов, Ю. С. (2004). *Константы: Словарь русской культуры*. Москва: Академический проект.

5. *Толковый словарь русского языка: в 4-х т.* (1935). Под ред. Д. Н. Ушакова. Т. 1. Москва: Гос. ин-т «Сов. энциклопедия».
6. Топоров, В. Н. (1995). Вещь в антропоцентрической перспективе (апология Плюшкина). В: *Миф. Ритуал. Образ. Символ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное*. Москва: группа «Прогресс» – «Культура», pp. 7–112.
7. Чернейко, Л. О., Долинский, В. А. (1996). Имя «судьба» как объект концептуального анализа. *Вестник Моск. ун-та., Сер. 9. Филология*. № 6, 20–4.
8. Чернейко, Л. О. (2010). *Лингвофилософский анализ абстрактного имени*. Москва: Книжный дом «Либроком».

SANTRAUKA

APIE VARDĄŽODŽIO „VANDUO“ SIMBOLINIŲ REIKŠMIŲ IR „VANDENS“ KONCEPTO GILIOSIOS SEMANTIKOS SĄRYŠĮ I. BUNINO PROZOJE

Marija Birney

Daugeliui reiškinių kalboje aprašyti vartojamos išraiškos su *vandens* leksema, nes vanduo kaip visiems žinomas pasaulio elementas dalyvauja įprasminant tikrovę ir reprezentuojant abstrakčias esatis. Straipsnyje pateiktas vardažodžio *vanduo*, kuris Ivano Bunino kūryboje vaizduojamas kaip stichija, konceptualiosios struktūros pjūvis. Nagrinėjamas žinojimo giliojo lygmens, susijusio su vardažodžiu, įvardijančiu gamtos fenomeną, ir paviršiaus struktūros kaip lygmens, kuriame realizuojamos simbolinės reikšmės, aptinkamos kontekste metaforų su *vandens* leksema ir jos analogais pavidalu, sąryšis. Tyrime pabrėžiama, kad konceptualioji žinojimo apie reiškinių struktūra, egzistuojanti archetipinių vaizdinių ir mitologinio pasaulėvaizdžio fone, tampa pagrindu tiek simbolinių vardažodžio vanduo reikšmių formavimui, tiek abstrakčių esąčių raiškai. Tai įprasminama I. Bunino prozoje „vandens“ įvaizdžiais, kurie siejami su gyvenimu ir mirtimi, mitologiniu chaosu kaip gyvybės lopšiu ir kapu, pirmapradžio esaties šaltiniu, dvasios energija, keliu ir pan. Be to, patį simbolinių *vandens* reikšmių – *Suverenios Jėgos, Chaoso, Gyvenimo ir Mirties, Amžinybės, Kelio, Prima Materia, Gyvybės Lopšio* – formavimosi procesą lemia giliosios žinojimo struktūros, esančios pačioje kalbos sistemoje. Gilusis žinojimo lygmuo, siejamas su vandens kaip gamtos reiškinių nominacija, pateikiamas giliųjų semantinių vaidmenų, tiksliau aktantų pavidalu. Jų poziciją sakinio struktūroje gali užimti vardažodis *vanduo* ir jo analogai. AGENTO, INSTRUMENTO, MARŠRUTO, ŠALTINIO aktantai ir nulemia tas simbolines vardažodžio *vanduo* reikšmes, kurios objektivuojamos I. Bunino prozoje. Formalizavus gilųjų (ikikalbinių) žinojimą apie reiškinių, implikuotą vardažodyje *vanduo* ir lemiantį jo semantiką, rekonstruojamas ir pats *vandens* simbolinių reikšmių, kurios atskleidžiamos šio vardažodžio distribucijos pagrindu, formavimosi procesas I. Bunino tekstuose.

DAIKTAVARDŽIŲ SKAIČIAUS KATEGORIJOS RAIŠKA: NORMOS IR VARTOSENOS SANKIRTA

Laimutė Bučienė

Lietuvos edukologijos universitetas, T. Ševčenkos g. 31, Vilnius, Lietuva,
laimute.buciene@leu.lt

ABSTRACT

The validated norms of the standard language and the examples selected to illustrate them do not always reflect the current situation of the language and do not respond to the needs of language users; therefore, it is appropriate to review certain recommendations, update the limits of norms and errors, and establish the relationship between codification and the tendencies of usage apparent in the living language. One of the issues of concern pertaining to the usage of grammatical forms is the standardized usage of the number of nouns. A varying – standard and non-standard – expression of the number of nouns can be found in the actual usage.

The aim of the article is to analyse certain cases of expression of the category of number of the noun, to point out major peculiarities of the competitive usage of singular and plural forms in the present-day Lithuanian language. The article is based on the research of the current usage, competition and tendencies of Lithuanian grammatical forms which was carried out by the Department of Lithuanian Linguistics and Didactics of Lithuanian University of Educational Sciences in 2016–2017. The cases of the usage of grammatical forms and grammatical formalization relevant for the research were selected from the representative corpus of texts of the written and oral present-day language and additional sources: usually from the Internet and other texts representing contemporary usage. The analysis is based on both the actual usage of contemporary language as well as the analysis of user preferences (the data of pupils' questionnaires and the survey of language proofreaders and editors were summarized and systematized).

One of the issues under consideration is the variants of number forms in abstract nouns and their norm-referenced evaluation. The observation of the current usage leads to the conclusion that the cases of usage of singular nouns in the plural tend to spread. It should also be noted that the difference between number forms is not always clear, and their choice is not so obvious and defined. After all, abstract nouns tend to be concretized; therefore, their plural form can be justified. Yet another topic addressed in the article is the plural form which should be avoided in case of holidays, days and similar occasions related to a certain group of people. It is noteworthy that in the aforesaid cases, the singular form and the plural form are used in a variable manner in the contemporary Lithuanian usage.

It is noted that in certain cases the usage of singular and plural forms is not motivated, meaning that language users do not recognize them as language errors; we can, therefore, state that the evaluation of such grammatical forms in the standardizing descriptions of the language is still relevant.

Key-words: *singular nouns, abstract nouns, singular forms, plural forms, contemporary language usage, language norm, variants of usage.*

IVADAS

Kalbai kintant, susiduriama su daugybe leksikos, žodžių darybos, o ypač gramatikos reiškinių norminimo problemų. Žodynas ir gramatinė sandara kinta nevienodai. Atsiradus naujam daiktui, iš karto prireikia naujo žodžio – savo naujadaro ar skolinio. Gramatikos reiškinių kitimas labai lėtas, kalbos vartotojų nepastebimas, tad sistemiškumas čia yra tapęs svarbiausiu norminimo kriterijumi (Pupkis, 2005, 307). Naujų gramatinių formų negalima nei pasiskolinti, nei sukurti, nes gramatika visada yra baigtinė sistema bet kuriuo savo funkcionavimo metu. Kalbos gramatinė sistema kinta pertvarkydama kai kuriuos formaliosios raiškos būdus, plėsdama ar siaurindama turimų formų funkcijas, dėsningai keisdama afiksų formą ir kt. (Pau-lauskienė, 1988, 44).

Įteisintos bendrinės kalbos normos ir joms iliustruoti parinkti pavyzdžiai ne visada atspindi dabartinę kalbos padėtį, atliepia kalbos vartotojų reikmes, todėl aktualu iš naujo peržiūrėti kai kurias teikiamas rekomendacijas, tikslinti normų ir klaidų ribas, nustatyti kodifikacijos santykį su gyvosios kalbos vartosenos polinkiais (Miliūnaitė, 2009, 10). Lengva taisyti tuos kalbos reiškinius, kurių nepateisina mūsų kalbos sistema. Tačiau kitais atvejais daug triūso dedama norint nustatyti, kiek tas reiškinys reikalingas bendrinei kalbai, kiek čia yra kitų kalbų įtakos. Ne mažiau svarbu atsižvelgti ir į to reiškinio norminimo tradicijas. Pačios tos normos taip pat turi būti pakankamai aiškos, suprantamai nusakytos. Kita vertus, kodifikuotosios normos gali keistis, gali būti kodifikuotas ne geriausias variantas, pagaliau kodifikacija nė negali apimti visų atvejų. Bendrinės kalbos normų peržiūra pasidaro ypač aktuali tada, kai rengiami nauji kalbos praktikos veikalai, norminamieji žodynai¹.

Šis straipsnis remiasi 2016–2017 m. Lietuvos edukologijos universiteto Lietuvių kalbotyros ir didaktikos katedros atliekamu tyrimu, kuriuo siekiama ištirti dabartinės lietuvių kalbos gramatinių formų vartosenos ypatumus bei polinkius, įvertinti su kodifikuotąja norma nesutampančius gramatinio įforminimo atvejus ir atskleisti dabartinėje vartosenoje funkcionuojančių raiškos priemonių konkurenciją. Projektą (vadovė doc. dr. Lina Murinienė), vykdomą pagal Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programą (toliau – Programa), remia Valstybinė lietuvių kalbos

1 Pastaraisiais metais itin suintensyvėjus *Bendrinės lietuvių kalbos žodynui* (BLKŽe) rengimo darbams, keliama aikštėn nauji dabartinės vartosenos faktai, svarstomi iki šiol nekodifikuoti ar prasilenkiantys su oficialiąja kodifikacija kalbos dalykai, kurių žodyne apeiti niekaip negalima, nes jis turi atspindėti visą tam tikros srities (leksikos, gramatikos ir pan.) sistemą (Liutkevičienė, Murmulaitytė, 2017, 49).

komisija. Projektas dera su vienu iš Programos tikslų – „užtikrinti pakankamą kalbos normų ir vartosenos sąsają“ (plačiau žr. Programa).

Straipsnio **tikslas** – aptarti keletą keblesnių daiktavardžių skaičiaus kategorijos raiškos atvejų, panagrinėti priežastis, dėl kurių vienaskaitos ir daugiskaitos formos dabartinėje lietuvių kalboje vartojamos variantiškai. Dabartinės vartosenos polinkiai lyginami su „Kalbos patarimų“ pirmojoje knygelėje „Gramatinės formos ir jų vartojimas“ (2002 m.) (toliau – KP 1) ir elektroniniame VLKK konsultacijų banke (KBe) fiksuotomis normomis. Tyrimui aktualūs gramatinių formų vartojimo ir gramatinio įforminimo atvejai imti ne tik iš specialiai projektui sukaupto rašytinės ir sakytinės kalbos tekstų korpuso (apie 170 autorinių lankų), bet ir iš reprezentatyvių papildomų šaltinių (*Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno*, *Lietuvių mokslo kalbos tekstyno*), dažnai iš interneto ir reklamos tekstų². Analizuojant esamą vartosenos padėtį panaudotas **aprašomasis analitinis metodas**. Vartosenos polinkiams išryškinti pasitelkti **apklausos ir skaičiavimo metodai**. Respondentai – 15–18 metų moksleiviai³, atstovaujantys visiems Lietuvos regionams, ir lietuvių kalbos specialistai praktikai (redaktoriai ir kalbos tvarkytojai). Raštu apklausiant šias dvi respondentų grupes⁴ siekta išsiaiškinti, kokie tiriamųjų kalbos reiškinių vartojimo polinkiai, kiek viena ar kita kalbos norma ar rekomendacija yra priimtina ar nepriimtina visuomenės⁵. Taigi atliktas tyrimas paremtas ne tik realiąja dabartinės kalbos vartoseną⁶, bet ir kalbos vartotojų nuostatų dėl probleminių gramatinio įforminimo ir gramatinių formų vartosenos atvejų analize.

VARIANTIŠKA VIENASKAITOS IR DAUGISKAITOS VARTOSENA DABARTINĖJE LIETUVIŲ KALBOJE

Gramatinių kategorijų, priklausomų nuo leksinės žodžio reikšmės, normos yra nestabilios. Viena tokių yra daiktavardžio skaičiaus kategorija. Teoriniuose gramatinės sandaros aprašuose nurodoma, kad dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžio skaičiaus kategorija yra dvinarė: ją sudaro vienaskaitos („vienas“, „apibrėžta“, „neskaidu“) ir daugiskaitos („daugiau negu vienas“, „neapibrėžta“, „skaidu“) priešprieša⁷. Skaičiaus

2 Duomenų paieška internete atlikta *Google* įrankiu įrašant visą rūpimo žodžio kaitybės paradigmą (plačiau apie *Google* paieškos metodiką tiriant kalbos reiškinius žr. Aleksandravičiūtė, 2008, 266–281).

3 Jaunimo kalbos tyrimų rezultatai remiamasi svarstant kirčiavimo norminimą (čia pirmiausia minėtini Astos Kazlauskienės ir Bonifaco Stundžios jaunosios kartos kirčiavimo polinkių tyrimai).

4 Apklausoje dalyvavo 3274 moksleiviai ir 214 lietuvių kalbos specialistų praktikų.

5 Moksleiviai buvo tik anketuoti (iš dviejų pateiktų gramatinių formų respondentams reikėjo pasirinkti vieną (arba abi) jiems patiems įprasčiausią formą, visai nepriklausomai nuo to, kokia yra dabartinė kodifikuotoji norma, pvz., *Mokytojo* ar *Mokytojų diena*), o lietuvių kalbos tvarkytojai ir redaktoriai buvo apklausti naudojant tam iš anksto parengtą klausimyną (atvirojo tipo klausimus). Į anketą ir klausimyną sudėti tik patys aktualiausi probleminiai tiriamosios medžiagos atvejai.

6 Etikos sumetimais konkretūs šaltiniai nėra nurodomi. Teikiamų pavyzdžių taisyti tik nenorminiai vienaskaitos ir daugiskaitos formų vartojimo atvejai, kiti kalbos reiškiniai taisyklų požiūriu nebuvo vertinti.

7 Dabartinėse lietuvių kalbos gramatikose dviskaita kaip pasenęs reiškinys išbrauktas iš skaičiaus kategorijos paradigmos (LKG 1, 1965, 171–172; DLKG, 2006, 65, 317).

kategorijos pagrindą sudaro daiktavardžiai, kurie reiškia skaidomus ir skaičiuoti galimus daiktus. Šios kategorijos nuošalėje yra skaičiais nekaitomi daiktavardžiai⁸, kurie paprastai reiškia neskaičiuojamus dalykus. Vieni jų turi tik vienskaitos (vienaskaitiniai – *singularia tantum*), kiti – tik daugiskaitos (daugiskaitiniai – *pluralia tantum*) formą⁹ (LKG 1, 1965, 171–172; 175–177; Valeckienė, 1998, 215–222; DLKG, 2006, 65–68; Paulauskienė, 2006, 76–77; Judžentis, 2012, 49–55).

Apie daiktavardžių skaičiaus formų vartojimo problemas, normų svyravimus ir nenuoseklumus nemažai rašyta kalbos norminamuosiuose leidiniuose (Žirgulytė, 1963, 23–27; Sližienė, 1967, 61–63; Vodzinskas, 1971, 5–8; Pupkis, 1980, 129–130; Paulauskienė, Tarvydaitė, 1986, 67–77; Paulauskienė, 2004, 146–152; Žilinskienė, 2002, 23–24; Šukys, 2003, 105–106; Kasperavičienė, 2006, 217–223). Abstrakčiųjų daiktavardžių daugiskaitinės vartosenos dėsningumai ir polinkiai aptariami Rasuolės Vladarskienės (2008, 124–127) ir Ramunės Vaskeklaitės (2012, 190–215) darbuose. Skirtingi vertinimai, įvairios diskusijos ir rekomendacijos dėl vienskaitos ir daugiskaitos formos pasirinkimo rodo, kad šio reiškinio norminė vertė dar svyruoja¹⁰.

Toliau aptariamas tyrimo metu išryškėjęs daiktavardžių skaičiaus kategorijos raiškos variantiškumas, svarbiausi vienskaitos ir daugiskaitos formų konkurencinės vartosenos ypatumai dabartinėje lietuvių kalboje.

1. Abstrakčios reikšmės daiktavardžių skaičiaus formų variantai

Lietuvių kalbos gramatikose rašoma, kad abstrakčių sąvokų pavadinimai paprastai esti vienskaitiniai. Abstrakčios reikšmės daiktavardžiai reiškia neskaičiuojamus daiktus ir negali būti kaitomi skaičiais (LKG 1, 1965, 175; Valeckienė, 1998, 219; DLKG, 2006, 66; Paulauskienė, 2006, 73–76). Atsižvelgiant į leksinius-gramatinius požymius dabartiniame kodifikuojamame leidinyje KP 1 (2002, 20) abstrakčiųjų daiktavardžių daugiskaita laikoma dideliu normos pažeidimu (nuoroda *ntk.* – „neteiktina“): *Jų jaunystės* (=jaunystė) *buvo skirtingos* (=skirtinga). Tiesa, sukonkretėję, įgiję naują reikšmę arba naujų reikšmės atspalvių aptariamieji daiktavardžiai gali turėti ir daugiskaitos

8 Kognityvinėje lingvistikoje pripažįstama, kad vienskaita ir daugiskaita priklauso skirtingoms kognityvinėms (ir gramatinėms) kategorijoms (daiktavardžių daugiskaitos reikšmė negali būti išvedama iš vienskaitos) (Langackeris, 1991, 74–81). Naujausiuose lietuvių kalbos gramatikos darbuose vadovaujantis daugiau kognityviniais nei formaliais motyvais taip pat atsisakoma tradicinio skirstymo į „skaičiais kaitomus“ ir „skaičiais nekaitomus“ daiktavardžius (daiktavardžiai skaičiais nekaitomi, o turi vienskaitos ir daugiskaitos formas). Daiktavardžiai pirmaisiai skirstomi į skaičiuojamuosius ir neskaičiuojamuosius (plačiau apie tai žr. Roduner, Čižik-Prokaševa, 2006, 80–89; 98–99).

9 Skaičiais nekaitomi daiktavardžiai turi morfologines vienskaitos arba daugiskaitos formas, tačiau jų skaičiaus reikšmė leksinė, o ne gramatinė. Tokie daiktavardžiai dar vadinami defektiniais (angl. *defective*) (Judžentis, 2012, 52).

10 Kalbininkų rekomendacijas dėl daiktavardžių skaičiaus normiškumo yra išsamiai aptarusi Rita Miliūnaitė studijoje „Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai“. Čia pažymima, kad daiktavardžių vienskaitos : daugiskaitos pasirinkimas dažniausiai remiamas žodžių leksine reikšme (2003, 71–77).

formas¹¹. Skaičiais nekaitomų daiktavardžių priešingo skaičiaus vartoseną galima ir stilistikos sumetimais¹², siekiant pabrėžti skaičiaus reikšmes, sustiprinti emocinį krūvį. Šios dvi išlygos daromos ir KP 1 knygelėje (2002, 21): *Tai gilumai vandenėlio! Žmogus gali būti apimtas įvairiausių baimių*. Atrodytų, kad riba tarp norminės ir nenorminės skaičiaus formų vartosenos lyg ir gana aiški, tačiau dabartinės vartosenos polinkių analizė leidžia teigti, jog toli gražu ne visada skaičiaus formų parinkimas akivaizdus ir apibrėžtas. Viešojoje vartosenoje pastebimas intensyvus abstrakčiųjų daiktavardžių daugiskaitos išsialėjimas¹³ kelia įvairių problemų bendrinės kalbos normos požiūriu. Daugiausia sunkumų kyla norint apibrėžti konkretėjimo laipsnį¹⁴ tokių žodžių, kurie buvo laikomi vienaskaitiniais abstraktais¹⁵. Neretai jų vartoseną kitokia nei žodynuose aprašytoji dėl naujų reikšmių atsiradimo. Skaičiaus formų leksikalizacija paprastai vyksta palaipsniui (Judžentis, 2012, 52).

Nustatyti, ar daiktavardžio vienaskaitos ir daugiskaitos formos skiriasi tik kategorine skaičiaus reikšme, ar jau kitais reikšmės atspalviais, neretai yra problemiška. Tą patvirtina ir lietuvių kalbos specialistų praktikų apklausos duomenų analizė. Tyrimo metu buvo norima išsiaiškinti, ar redaktoriai ir kalbos tvarkytojai dažnai susiduria su daiktavardžių vienaskaitos ir daugiskaitos pasirinkimo problema, ką siūlytų iš vienaskaitos ir daugiskaitos vartosenos normų koreguoti. Iš apklausoje dalyvavusių respondentų net 96 proc. pažymėjo, kad vienaskaitinė ir daugiskaitinė abstraktų vartoseną susipynusi ir svyruoja ties (ne) normos riba. Jų nuomone, atskirti, kuris

11 Naujausiuose lietuvių kalbos gramatinės sandaros tyrimuose defektyvių daiktavardžių kito, nei įprasta, skaičiaus formų vartoseną aiškinama pasitelkiant rekategorizavimą (Judžentis, 2012, 55). Teigiama, kad abstrakčios semantikos daiktavardžiai, kurių skaičius neskiriamas, tam tikromis aplinkybėmis gali būti rekategorizuojami į skaičiuojamųjų daiktavardžių klasę, t. y. gali pereiti iš vienos kognityvinės kategorijos į kitą (Roduner, Čižik-Prokaševa, 2006, 84).

12 Straipsnyje nenagrinėjami stilistiškai žymėtos skaičiaus formų vartosenos atvejai (plačiau apie tokių skaičiaus vartojimą žr. LKG 1, 1965, 177–181; Koženiausienė, 1999, 225–228; Kasperavičienė, 2006, 218–220).

13 Kai kurie kalbininkai kaip galimą abstraktų daugiskaitos plitimo priežastį nurodo svetimų kalbų (rusų ir anglų) įtaką (Paulauskienė, 2004, 152; Kasperavičienė, 2006, 217). Ramunė Vaskelaitė, nagrinėdama abstraktų skaičiaus raišką ekonomikos kalboje, daugiskaitos vartojimo vietoj vienaskaitos paplitimą grindžia ne vien kitų kalbų poveikiu. Kalbininkės supratimu, daugiskaitos formą lemia ir vidiniai kalbos polinkiai (analogijos principo taikymas, abstraktų polinkis konkretėti įgyjant daugiskaitos formą, galimybė šia forma žymėti reikšmės skirtumą, kartotinumą nurodymas, dažnas žodžių siejimas su konkrečiais skaičiais, polinkis abstrakčius dalykus rūšiuoti, sąvokų skaidymas), kurie norminamuosiuose leidiniuose dar nėra pakankamai įvertinti (Vaskelaitė, 2012, 201–202, 204–205, 207, 211). Daiva Murmulaitytė įžvalgiai pastebi, kad daugiskaitinė abstrakto vartoseną ar tokios vartosenos galimybė priklauso ir nuo pamatinio žodžio (veiksmažodžio ir vardažodžio) semantikos (Murmulaitytė, 2012, 79–80).

14 Teoriškai konkretumu ir abstraktumu priešprieša gana ryški, tačiau kalbos praktikoje galima rasti įvairių pereinamųjų atvejų. Taigi dėl paties reikšminio požymių neapibrėžtumo normos ir klaidos riba sąlygiška (Miliūnaitė, 2002, 21).

15 Ši problema išryškėjo ir nurodant abstrakčias sąvokas žyminčių daiktavardžių gramatinio skaičiaus pažymas rengiamame *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* (BLKŽe). Čia stengiamasi sistemiskai pateikti ir nuosekliai žymėti vienaskaitinius ir abi skaičiaus formas turinčius abstraktus (plačiau žr. Murmulaitytė, 2012, 78–80; Liutkevičienė, Murmulaitytė, 2017, 49).

vartosenos atvejis yra netaisyklingas, o kuris galėtų būti pateisinamas, nėra lengva (čia painiavos vis daugėja; tenka nuodugniai aiškintis, kaip turi būti, skirti nemažai laiko; sunku su autoriais suderėti, kaip taisyti daugiskaitą verslai, abstrakčiuosius apimtys, tūriai, talpos, mastai; redaguojant daugiausia neaiškumo kelia šalia šios normos esančios išlygos: kaipgi atskirti tokius atvejus, o gal tais stilistiniais sumetimais galima teisintis visada?; ne visada lengva apsispręsti dėl abstraktų daugiskaitos). Atsakymuose taip pat pabrėžiama, kad realiojoje vartosenoje vienaskaitos formos vis labiau konkuruoja su daugiskaitos formomis ir net pastarosios įgyja akivaizdžią persvarą. Redaktoriai ir kalbos tvarkytojai pageidautų tikslesnės ir išsamesnės rekomendacijos dėl vienaskaitinių abstrakčias sąvokas žyminčių daiktavardžių daugiskaitinės vartosenos. Štai keletas nuomonių: *labiausiai reikėtų aiškesnių rekomendacijų dėl vienaskaitinių daiktavardžių daugiskaitos (atsakomybės, demokratijos, ekonomikos, patirtys, politikos ir kt.); kaip žinoma, yra terminizuotų daugiskaitos formų (pirkimai, mokymai, kompetencijos, veiklos ir pan.), taigi „Kalbos patarimų“ 1.2. punktą reikia keisti, švelninti ir pagrindinę nuostatą, plėsti vartotinų atvejų sritį; reikėtų tiksliau reglamentuoti žodžio pardavimas / pardavimai vartoseną.*

Pažymėtina, kad aiškesni atvejai dėl vienaskaitos ir daugiskaitos formų vartojimo yra tie, kai abstrakčiai kalbama apie veiksmus, daiktų ypatybes. Tiriant dabartinę vartoseną, matyti, kad tokiais atvejais nukrypimų nuo normos pasitaiko, pvz.: *Keleivių vežimų (=vežimo) paslaugų valdymas per savivaldybės įsteigtą viešąją įstaigą parodė <...> (int.). Kilo žmonių pasipiktinimai (=pasipiktinimas) dėl gyvūnų išnaudojimo (TK). Ilgalaikio stebėjimo vandens nutekėjimų (=nutekėjimo) paieškos sistema (int.). Vasaros kolekcijų išpardavimai (=išpardavimas) įsibėgėja (int.). Policijos pareigūnų įgaliojimų viršijimai (=viršijimas) (TK). <...> veiklos vertinimo sistemos ribotumai (=ribotumas) (DLKT). <...> jeigu toliau augtų įmonių pajamos ir pelningumai (=pelningumas) (TK). <...> kai buvo atkuriami (=atkuriamas) Gruzijos ir Lietuvos valstybingumai (=valstybingumas) (DLKT). Taip pat bus svarbus Vilniaus TE-3 ir naujų šiluminių (termofikacinių) elektrinių vaidmuo, nors jų galingumai (=galingumas) yra kur kas mažesni (=mažesnis) (LMKT). Kauno savivaldybėje sukeldavo nedideles painiavas (=nedidelę painiavą) bei irzlumą (DLKT). Vieši intymumai (=Viešas intymumas) tikrai nekelia susižavėjimo (TK).*

Konkretėjant kalbai vien iš darybos formantų spręsti apie abstrakto galimybę turėti daugiskaitos formas negalima ir kiekvieną atvejį reikia vertinti atsargiai (Vladarskienė, 2008, 125–126). Iš veiksmazodžių abstraktų (veiksma pavadinimų) vartosenos pavyzdžių matyti, kad dažnai variantiškai pavartojama tiek vienaskaita (a), tiek daugiskaita (b), plg.:

a) *Dabar tik ir šnekame apieėjimą Europon (DLKT). Čia įprastas vaikų auklėjimo būdas yra mušimas ir rėkimas (TK). Mažųjų gamtos turtų naudojimas – tai grybavimas, uogavimas <...> (DLKT). Daugumoje kultūrų plačiai paplitusi solo tradicija arba solo dainavimas (TK). Protavimas mums leidžia iš tiesų matyti daikto grožį (TK). Numanymas reikalauja išmintingo ateities planavimo (int.). Tai yra nekuklus pasigyrimas (TK). Verslo planavimas ir organizavimas (int.).*

Patyrimas pirmesnis negu mąstymas (LMKT). Pardavimo srityje išdirbau 10 m. (TK). Pieno supirkimas pasižymi nedideliu sezoniškumu (DLKT). Pinigų ar vertybinių popierių išleidimas į rinką (TK). Priekulėje sustabdytas vandens tiekimas iš užterštos vandenvietės (DLKT). Dėl sklindančių kvapų – kreipimasis į Vyriausybę (int.). <...> suderėtų kompensacijų naujosioms šalims narėms mokėjimas (LMKT). <...> užsienio įmonės vertybinių popierių pirkimas (LMKT). Saugus atsiskaitymas internetu (int.). Nutraukiamas pinigų išdavimas ir pervedimas iš draudėjų sąskaitų bankuose (DLKT). Partijų finansavimas ir yra antikorupcinė priemonė (TK). Patriotiškumas yra įsipareigojimas bendruomenei (int.).

b) *Šiame žaidime figūrų ėjimus lemdavo metamas žaidimo kauliukas (int.). Jokie barimai ar mušimai nepadeda (TK). Grybavimai, uogavimai, gėlės – visa tai šiuo metu teikia didelį malonumą (int.). Tradiciniai adventiniai skaitymai ir dainavimai (int.). <...> protavimai nepakankamai įtakingi (DLKT). Visi tie numanymai ir spėjimai priklauso nuo mūsų pažiūrų (DLKT). Tokiu atveju valdžios pasigyrimai skamba kaip pasityčiojimas (TK). Savivaldybėse šurmuly – skaičiavimai, planavimai, pareiškimai (TK). Susidūrė du visiškai skirtingi mąstymai <...> (DLKT). Ataskaitoje įrašomas pardavimų skaičius per mėnesį (TK). Lietuvoje – rekordiniai grūdų supirkimai (int.). St. Šimkaus dainų ir „Siluetų“ pirmi išleidimai (DLKT). Tarptautiniai tiekimai paprastai būna pagal ilgalaikius kontraktus (DLKT). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kreipimaisi į Europos Sąjungos Teisingumo teisumą (int.). Pirmiausia pakeisti įmonių mokėjimai iš pelno (LMKT). <...> supaprastintos viešųjų pirkimų pavyzdinės taisyklės (DLKT). Bekontakčiai atsiskaitymai – greitas ir paprastas atsiskaitymo būdas (TK). Įvairūs mokesčių pervedimai atlikti (int.). Du nauji finansavimai, skirti transeuropiniams energijos ir transporto tinklams (int.). Netenką galios ankstesni Lietuvos pasiūlymai ir įsipareigojimai (DLKT).*

Vertinant veiksmažodžio abstrakto buvimą vienaskaitiniu daiktavardžiu reikia atsižvelgti ir į pamatinio žodžio semantiką. Fiziniai veiksmai gali būti kartojami, skaičiuojami, todėl jų pavadinimų daugiskaitos forma neatrodo neįprasta (*ėjimai, mušimai, barimai, grybavimai, uogavimai, skaitymai, dainavimai* ir pan.). O psichinę veiklą, įvairias būsenas įvardijančių veiksmažodžių abstraktų daugiskaita palyginti ne taip jau dažnai pasitaiko (*protavimai, mąstymai, numanymai, pasigyrimai, planavimai*) (Murmulaitytė, 2012, 79).

Pabrėžtina, kad nemažai šios grupės daugiskaitos formą turinčių daiktavardžių yra įteisinti terminai (*viešieji pirkimai, pardavimų pelningumas, pardavimų sumos procentinio skaičiavimo metodas, einamieji pervedimai, atsiskaitymų rizika, atsiskaitymų sąskaita, atsiskaitymų tarpininkas, bendra mokėjimų eurai erdvė, mokėjimų balansas, mokėjimų modulio sąskaita, mokėjimų modulis, Valstybės biudžeto, apskaitos ir mokėjimų sistemos tvarkytojas, įsipareigojimai investuotojui, trumpalaikiai įsipareigojimai, debesijos paslaugų lygio įsipareigojimai* ir kt.) ir įtraukti į terminų žodynus (LRTBe) (plačiau žr. Vaskelaitė, 2012, 198). Tiesa, abstrakto *pardavimai* daugiskaitos forma vertinama nevienodai: KP 1 knygelėje (2002, 20) nurodomas atvejis *pardavimų*

(=pardavimo) vadybininkas vertinamas su žyma *ntk.* („neteiktina“), tačiau elektroniniame VLKK konsultacijų banke (KBe) vertinimas pašvelnintas – „geriau vartoti vienaskaitos formą“ atsižvelgus į vartosenos polinkius ir terminijos reikmes.

Vardažodžių abstraktų (ypatybės pavadinimų) vienaskaitos ir daugiskaitos formos daug rečiau vartojamos variantiškai. Kai vardažodžių abstraktai reiškia atitrauktą daikto ypatybę, turi tik vienaskaitos formas. Šių daiktavardžių daugiskaitos formos vartojamos kiek konkretesne ar visiškai konkrečia reikšme, plg.:

Tokie rodikliai parodo didelį grupės finansinį pajėgumą (TK). <...> *didino viso krašto ekosistemos pajėgumą* apsisvalyti nuo antropogeninės taršos (LMKT). *Punktualumas ir mandagumas – privalomi* (DLKT). *(Ne)pakeliamas savivaldybininkų būties lengvumas* (int.). *Atkaklus gerumas nugali bloguosius* (TK). *Kartais pykstame ir jaučiame, kad tas piktumas teisingas* (int.). *Paveldimumas nevyksta griežtai pagal dėsnius* (int.). *Daugelio augalų derlių priklausomybė nuo arimo gylio yra teigiama* (LMKT). *Istatymais įteisinta neteisybė* (TK).

Maisto produktų ir gėrimų gamybos pajėgumų ir apimtys vystymasis (int.). *Planuojama, kad Nigerija SGD gamybos pajėgumus gali išplėsti net 3,5 karto* (LMKT). *Tačiau prie revoliucijų slenksčio stovinčių šalių lyderiams tokie vakarietiški mandagumai – nė motais* (TK). *Šiandien poeto, norinčio išleisti savo knygą, laukia ne sunkumai, o lengvumai* (DLKT). *Greitai dingsta visi gerumai* (TK). *Juk patys didžiausi piktumai sklinda iš senesnės kartos* (TK). *Giminėje ištis pasitaiko tokių paveldimumų* (DLKT). *Priklausomybių reabilitacijos centras* (int.). *Čia tiek vargo, neteisybių ir visokių nedorybių* (int.).

Reikėtų pažymėti, kad vartosenoje gana dažnas daiktavardis *pajėgumai* bendrinės kabos normos atžvilgiu vertinamas skirtingai (plg.: Sližienė, 1967, 61–63; Paulauskienė, Tarvydaitė, 1986, 75; Šukys, 2003, 105; Kasperavičienė, 2006, 218; Vaskelaitė, 2012, 201), tačiau jis teikiamas LKŽe ir BLKŽe, be to, kartais eina sudėtinių terminų dėmeniu, pvz.: *pajėgumų modelis, viešosios geležinkelio infrastruktūros pajėgumų didinimo planas, gamtinių dujų sistemos pajėgumai, mokymo pajėgumai, perviršiniai pajėgumai* ir kt. (LRTBe).

Diskusijos verta ir tam tikrus matus žyminčių abstrakčiųjų daiktavardžių vartoseną (*apimtis, ilgis, plotis, storis, dydis, kiekis, talpa, vertė, tempas, greitis, trukmė, lygis* ir pan.). Rasta daugybė pavyzdžių, kuriuose vartojama ne tik vienaskaitinė (a), bet ir daugiskaitinė šių žodžių forma (b), plg.:

a) *Įvairaus pločio, ilgio ir storio plokštumos išdėstytos su tarpais* (int.). *Naujų būsto paskolų apimtis krito* (TK). *Neapmokestinamasis pajamų dydis kinta* (DLKT). <...> *padidinti investitoriaus turimo kapitalo vertę* (TK). <...> *susiformavo žemas vidutinis gyventojų pajamų lygis* (int.). *Jūsų kraujyje cukraus kiekis peržengia normas* (int.). *Šalies draudimo sektoriaus augimo tempą padeda išlaikyti rekordiškai augusi ne gyvybės draudimo dalis* (TK). *Parduodu įvairios talpos akvariumus bei visą reikalingą įrangą* (int.).

b) *Įvairių ilgių (=įvairaus ilgio) ir pločių (=pločio) netipinius laiptų elementus galėsite pasirinkti iš plačios medžiagų bei spalvų gamos* (int.). *Kreditavimo apimtys*

(=apimtis) turėtų padidėti apie 15–16 proc. (DLKT). Vartojimo kreditų apimtis (=apimtį) didino išplėstas šių kreditų išdavimo tinklas (TK). Paskelbti 2017 m. minimalaus JK atlyginimo ir pajamų mokesčio dydžiai (int.). Kūnų spinduliavimui apibūdinti vartojami keli fizikiniai dydžiai <...> (LMKT). <...> taikomas vertinimas pagal vidutinės turto rinkos vertes (DLKT). Ar skaičiuojant numatomo viešojo pirkimo vertę reikia susumuoti trijų skirtingų objektų darbų pirkimo sutarčių vertes? (int.) <...> metinės pajamos neviršija Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytų turto ir pajamų lygių (int.). Kalio kiekiai (=kiekis) kai kuriuose maisto produktuose (TK). <...> išanalizuoti šalių narių BVP augimo ir infliacijos tempų skirtumus (int.). Gyvuliams šerti naudojamos pramoninės gamybos įvairių talpų (=įvairios talpos) automatinės šertuvės (DLKT).

Nagrinėjamos vartosenos pavyzdžiai rodytų, kad šiuo atveju vis labiau daiktavardžių daugiskaitos formos pakeičia vienaskaitos formas, tačiau ir vienu, ir kitų vartojimas nėra reguliarus. Paisant abstrakčiųjų daiktavardžių skaičiaus formų vertinimo KP 1 knygelėje (2002, 20), matus žyminčių abstraktų daugiskaita turėtų būti laikoma dideliu normos pažeidimu¹⁶. Vis dėlto Ramunė Vaskelaitė aptariamuosius atvejus vertina nuosaikiau. Kalbininkė nurodo, kad daugiskaitos vartosenos galimybę palaiko reikšmės konkretėjimas, kylantis iš specializuotoms kalbos vartojimo sritims būdingo reiškinių, procesų, objektų rūšiavimo ir išskirtų rūšių įvardijimo atskirais terminais (Vaskelaitė, 2012, 202–204). Nevienodas abstrakto skaičiaus raiškos interpretavimas ir vertinimas rodo ne iki galo sutartą normą ir, matyt, leidžia vartotojui rinktis variantą. Sprendžiant klausimą, kokią skaičiaus formą – vienaskaitą ar daugiskaitą – pasirinkti, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad dabartinėje vartosenoje šių daiktavardžių reikšmė dažnai būna gerokai konkretesnė nei lietuvių kalbos žodynuose pateikiamos reikšmės.

Viešojoje vartosenoje, ypač reklamos kalboje, gerokai paplitęs abstrakto *skonis* vartojimas daugiskaitos forma. Daugiskaita nuo vienaskaitos čia skiriasi leksiniu turiniu, pvz.: <...> *unikalių skonių derinys* (rekl.). *Kopūstas – daržovė, stebinanti skonių įvairovė* (int.). *Paragaukite naujo skonių derinio* (rekl.). *Dėka ilgo brandinimo sūris turi itin plačią skonių paletę* (int.). *Išsirink savo mėgstamą iš daugybės skonių* (rekl.). *Įvairūs skoniai asocijuojasi su atitinkamomis spalvomis* (DLKT). *Daugybės gardžių vaisių skonių* (rekl.). *Tūkstančiai naujų ir jau pamėgtų skonių* (rekl.). *Druska dažnai ne pagardina, o panaikina daugybę skonių* (int.). *Šešių vaisinių skonių emocijos* (rekl.). *Keturių skonių pomidorų padažas* (rekl.). *Trys dėl to sukurti skoniai* (rekl.). <...> *čia maišosi pasaulio virtuvių skoniai* (DLKT).

Tokia daugiskaita rodo realiosios vartosenos polinkius, atskleidžia šio žodžio reikšmės pokyčių kryptį, t. y. vidinį gyvos kalbos poreikį kisti. Daugiskaitos formą veikiausiai skatina rinktis reikšmės diferencijavimas: žodis *skoniai* suprantamas kaip

16 Kituose norminamuosiuose darbuose taip pat laikomasi nuostatos, kad vienaskaitiniai abstraktieji daiktavardžiai *apimtis*, *ilgis*, *plotis* ir pan. skaičiais nekaitomi, todėl jų daugiskaitinės formos pažeidžia normą (Žirgulytė, 1963, 26; Pupkis, 1980, 129; Paulauskienė, 2004, 152; Šukys, 2003, 105; Kasperavičienė, 2006, 218; Vladarskienė, 2008, 126). Dėl abstrakčios reikšmės daiktavardžio *apimtis* skaičiaus VLKK konsultacijų banke (KBe) nurodoma, kad jo daugiskaita galima tik laisvuosiuose stiluose, o dalykinio stiliaus tekstuose vartojama vienaskaita.

skaičiuotinas, skaidomas, įvardija ne vieną bendrą ir abstraktų, o kelis atskiriamus vienetų ir reiškia konkretesnę sąvoką negu *skonis*. Dar labiau abstrakto reikšmę konkretina jo siejimas su konkrečiu skaičiumi. Be to, daugiskaita norima pabrėžti gausą, rūšių įvairovę. Todėl daugiskaitos forma tokiais atvejais visai pagrįstai vartojama.

Apibendrinant kalbamąjį atvejį, reikėtų pabrėžti, kad vienaskaitinių abstrakčiųjų daiktavardžių ir sukonkretėjusių abstraktų¹⁷ skirties nederėtų suabsoliutinti. Ar abstraktusis daiktavardis pavartotas kaip nekaitomas skaičiais ar kaip skaičiuojamasis, priklausys nuo semantinės situacijos, nuo to, kas norima pasakyti vienu ar kitu atveju. Tarp žodžio leksinės reikšmės ir gramatinės skaičiaus kategorijos esama glaudaus ryšio (Judžentis, 2012, 50). Daugiskaitos forma pasirenkama, kai norima pabrėžti reikšmės skirtumą nuo grynojo abstrakto (konkrečius kurio nors ypatybės ar veiksmo pasireiškimo atvejus, reiškinių kartojimąsi, intensyvumą, tęsimąsi, dalyko skaidymą į atskiras rūšis).

2. Augalų pavadinimų skaičiaus formų variantai

Dabartiniuose norminamuosiuose darbuose nurodoma, kad, kai sakoma apibendrintai (dažniausiai kaip rūšies pavadinimas), tinka augalų pavadinimų vienaskaita¹⁸. Tačiau neapibendrintai reiškiant augalų rūšį (didesniam negu vienas kiekiui žymėti) visada vartojama jų daugiskaita (KP 1, 2002, 19; Šukys, 2003, 105; Paulauskienė, 2004, 151–152). Vienaskaitos vartojimas čia atėjęs iš mokslinės literatūros ir lietuvių kalbai nebūdingas (Paulauskienė, Tarvydaitė, 1986, 71).

Iš sukaupytų dabartinės vartosenos duomenų aiškėja, kad dažnai painiojamas gramatinis skaičius: daiktavardžio vienaskaita nepagrįstai vartojama vietoj daugiskaitos neapibendrinant, o tiesiog nurodant didelį augalų kiekį, pvz.: *Bandelė su lazdyno* (=lazdynų) *riešutais* (int.). *Čia yra kokoso* (=kokosų) *pienas* (int.). *Lazdelės dekoruotos gerberos* (=gerberų) *žiedais* (TK). <...> *reikia ilgų rugių* (=rugių) *stiebų prisidžiovinti* (DLKT). *Atrask saulėgrąžų, liucernos* (=liucernų), *ridikėlių, brokolių, porų* <...> *daigus ir jų skonį* (int.). *Kaip naikinti samaną* (=samanas) *pievoje šalia namo* (TK). *Beržo* (=Beržų) *suloje yra apie 1–2 procentai cukraus, klevo* (=klevų) *suloje apie 2–4 procentus* (int.). *Misija neįmanoma – išnaikinti piktžolę* (=piktžolės) (int.). <...> *augina rapsą* (=rapsus) *maistui ir biokurui* (TK). *Augalinių liekanų* (pvz., *šiaudų ir lubino* [=lubinų]) *įterpimas į dirbamų laukų dirvožemius* <...> (DLKT). <...> *vilnamedžio* (=vilnamedžių) *sėklas bus leista vartoti žmonėms* (int.). <...> *naudoti lininiai ir kanapės* (=kanapių) *pluošto dervasiūliai* (LMKT).

Nagrinėjant vaistažolių pavadinimų skaičiaus raišką internete, pastebimas bendras polinkis dažniau vartoti vienaskaitą, pvz.: *Akims labai sveika ir naudinga bruknės* (=bruknių) *lapų arbata*. *Pipirmėtės* (=Pipirmėčių) *lapai gerina virškinimą*. *Ar naudojate lakišius* (=lakišių) *arbatą maudyti vaikui? Melisos* (=Melisų) *arbatą gerkite*

17 Abstraktais šie daiktavardžiai vadinami tik sąlygiškai, nes jie yra sukonkretėję.

18 Kiek kitaip teigia Adelė Valeckienė (1998, 222): *Kai kurie daiktavardžiai kaitomi skaičiais, bet kai jie vartojami apibendrintai – nurodant tam tikrą daiktų rūšį, vienodai tinka tiek vienaskaitos, tiek daugiskaitos formos – tarp jų nėra reikšmės skirtumo*.

persišaldę. Jonažolės (=Jonažolių) arbatą saugu gerti ir vasarą. Beržo (=Beržų) pumpurai renkami surišant šluotas iš berželių šakelių. Saldžiojo pankolio (=Saldžiųjų pankolių) arbata vietoj krūtų didinimo operacijos. Ramunėlės (=Ramunėlių) žiedynai renkami augalo žydėjimo pradžioje. Liaudies medicinoje dažniausiai vartojamos linų (=linų) sėklos. Gydymiesiems preparatams ruošti naudojami ginkmedžio (=ginkmedžių) lapai. Žinoma, šis vartosenoje ryškėjantis polinkis nėra visuotinis, pavartojama ir daugiskaita, pvz.: Ką žinote apie dilgėlių arbatos naudą? Erškėčių vaisiai labiausiai vertinami dėl didelio vitamino C kiekio juose. Gydymui vartojami ramunėlių žiedai. Pušų pumpurai ne tik suteikia vitaminų, bet ir padeda kosint. Kaip vartotini linų sėmenys? Gal melisų arbatos?

Vertinant skaičiaus normiškumą, negalima išleisti iš akių, kad kai kuriais atvejais augalų pavadinimų skaičiaus raiška pirmiausia priklausytų nuo situacijos veiksnių: gali būti vartojama *beržo šakos* (kalbame apie vieną konkretų augalą) ir *beržų šakos*, *eglių šakų vainikas* ir *eglių šakų vainikas*, *alyvos šakos* ir *alyvų šakos*, *qžuolo žievė* ir *qžuolų žievė*, *ramunėlės žiedai* ir *ramunėlių žiedai*. Tyrimo medžiaga rodo šiokių tokių dėsningumą vartoti medžių, krūmų pavadinimų vienaskaitą (įvairių augalo dalių – lapų, žiedų, šaknų – sankaupa gali atsirasti ir iš vieno didesnio augalo).

Kaip rodo redaktorių ir kalbos tvarkytojų apklausos rezultatai, augalų pavadinimų skaičiaus formų pasirinkimo klausimas yra aktualus kalbos vartotojams. Didžioji dalis (67 proc.) respondentų nurodė, kad daugiausia abejonių kyla dėl prieskonių pavadinimų skaičiaus formų vartojimo¹⁹ (*turi būti kulinaras arba net botanikas, kad žinotum, kokią formą pasirinkti, pvz., kaip paprastam žmogui paaiškinti, kodėl yra ciberžolės, bet peletrūnas; visuomenei painu, kai reikia rašyti prieskonių pavadinimus; tenka nemažai taisyti prieskonių pavadinimų; nuolat painiojuosi vartodama prieskonių vienaskaitą ir daugiskaitą; kai smalsiems autoriams bandau paaiškinti taisyčių logiką, jie griebiasi už galvos; būtų gerai, kad supaprastintų prieskonių vienaskaitos ir daugiskaitos vartojimą, nes dabar labai painu: juk dabar visokiųjų tų prieskonių ir jų variantų būna; toks skyrimas labai nepatogus, kartais praktiškai nepritaikomas*). Iš atsakymų matyti, kad kalbos vartotojams ne visada paprasta atskirti, kada augalų pavadinimai vartojami apibendrinta (vienaskaita), o kada – neapibendrinta (daugiskaita) reikšme. Štai ką teigė vienas iš apklausos dalyvių:

Norma apibrėžta gana aiškiai, formos pasirinkimas priklauso nuo to, kaip autorius ir redaktorius suvokia apibendrintą ir neapibendrintą vartoseną. Tai ypač aktualu redaguojant žemės ūkio mokslo darbus. Mokslo darbuotojai primygtinai reikalauja, kad kultūrinių augalų ir piktžolių gentis ir rūšis būtų nurodoma vienaskaita, pvz.: paprastoji morka, daržinė aguona, sėjamoji aviža, trikertė žvaginė ir t. t. Sutinku, kad nurodant gentį ir rūšį, ypač kartu rašant lotyniškąjį pavadinimą,

19 Kodifikuotoji norma nustato, kad daugiskaita vartojama, kai kalbama apie prieskonių vaisius, šakniastiebius, sėklas, smulkintus prieskonių lapus, pvz.: *aitriosios paprikos, ilgosios ciberžolės, bazilikai, kalendros, laurų lapai, raudonėliai, gvazdikėliai* ir pan.; kai kalbama apie prieskonių miltelius, iki mažų grūdelių smulkintą masę, vartojama vienaskaita, pvz.: *malta aitrioji paprika, maltas cinamonas, imbieras, peletrūnas, mairūnas* ir pan. (žr. KBe).

vertinama vienaskaita. Bėda ta, kad paskui jie ir sėja, ir augina, ir tręšia morką, o ne morkas, avižą, o ne avižas, naikina žvaginę, o ne žvagine.

Tiriant augalų pavadinimų skaičiaus formų konkurencijos santykius dabartinėje vartosenoje, įvertinti ir moksleivių anketinės apklausos duomenys. Iš dviejų pateiktų gramatinių formų – *liepos žiedų arbata* : *liepų žiedų arbata* – moksleiviams reikėjo pasirinkti vieną arba abi formas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Gramatinių formų liepos žiedų arbata : liepų žiedų arbata vartojimo pasiskirstymas

Gramatinės formos	Vartojimo duomenys
<i>Man patinka liepos žiedų arbata.</i>	1368 (42 proc.)
<i>Man patinka liepų žiedų arbata.</i>	1744 (53 proc.)
Abi gramatinės formos	162 (5 proc.)

Iš 1-oje lentelėje pateiktų vartojimo polinkių matyti, kad kalbos norma nėra per daug atitrūkusi nuo realiosios vartosenos – tyrimo rezultatai svyra norminio varianto pusėn: iš 3274 respondentų daugiskaitos variantą rinkosi 1744 (t. y. 53 proc.) apklaustieji²⁰. 162 (t. y. 5 proc.) respondentai abi gramatinės formas laikė lygiaverčiais variantais.

Baigiant augalų pavadinimų skaičiaus raiškos apžvalgą, reikėtų pridurti, kad variantų atsiradimą, matyt, lemia ir tai, kad šių formų pasirinkimas labai priklauso nuo konteksto.

3. Dienų (švenčių) pavadinimų skaičiaus formų variantai

Dabartinėje lietuvių kalboje nevienodai vartojamos vienaskaitos ir daugiskaitos formos kalbant apie šventes, dienas ir pan. progas, susijusias su tam tikra žmonių grupe (pagal profesiją, specialybę, socialinę padėtį ir pan.), plg.:

Ar galėjo būti gražesnė Knygnešio diena 1990 m. Mažvydo nacionalinėje bibliotekoje <...> (DLKT). Šiandien minima tarptautinė jūrininko diena (int.). Lapkričio 17-gią, kada švenčiama Tarptautinė studento diena, <...> (TK). Ekonomikos fakultete organizuojamas renginys, skirtas Tarptautinei buhalterio dienai paminėti (TK). Rug-sėjo 27-oji – Socialinio darbuotojo diena (int.). Pirmą kartą Kauno miesto istorijoje vyks Žvejo ir žuvies dienos paminėjimas (int.). Miškininko diena švenčiama nuo 2000 m. (int.). Pasvalyje paminėta Ugniagesio diena (int.).

Vilkijos miesto bibliotekoje paminėta Knygnešių diena (DLKT). Jungtinių tautų organizacija paskelbė birželio 25-gią jūrininkų diena (int.). <...> nuspręsta lapkričio 17-gią laikyti Tarptautine studentų diena (int.). Kasmet antrąjį gegužės penktadienį švenčiama Buhalterių diena (int.). Sveikiname su profesine Socialinių darbuotojų diena (TK). Tarptautinė žvejų diena švenčiama nuo 1985 m. (int.). Miškininkų

20 Palyginus atskirų Lietuvos regionų duomenis, ryškesnių skaičiaus formų vartojimo skirtumų nenustatyta.

diena Krašto apsaugos savanorių apsupty (int.). Ugniagesių ir gelbėtojų dieną darbo netrūko (TK).

Norminimo istorija rodo, kad kalbamasis daiktavardžių skaičiaus gramatinio įforminimo atvejis kelia diskusijų ir kalbininkų įvairiai interpretuojamas. Vieni siūlo visur vartoti tik daugiskaitą, kurią remia ir vartojimo tradicija, ir sistemiškumo kriterijus (Balčikonis, 1978, 197; Girdenis, Paulauskas, Pupkis, 1983, 37–38; Paulauskienė, Tarvydaitė, 1986, 72–73), o kiti teikia vartoti ir vienaskaitos formą apibendrinta simbole reikšme, ypač mokytojų ir moterų pagerbimo dienoms paminėti (Būda, 1972, 12; Kniūkšta, 1981, 25). KP 1 knygelėje (2002, 21) šių pavadinimų vienaskaitos vartoseną laikoma vengtina:²¹ *Tarėmės, kaip pasirengsime tarptautinei studento (–studentų) dienai. Spalio 5-oji – Mokytojo (–Mokytojų) diena*. Vis dėlto čia nurodoma išimtis, kad vienaskaitos vartojimas apibendrinta simbole reikšme neprieštarauja normai: *Motinos diena. Tėvo diena. Tarptautinė moters diena*. Tuomet kyla klausimas, ar iš tiesų pasakymai *Mokytojo diena* ir *Tarptautinė moters diena* yra normos požiūriu skirtingai vertintini? Straipsnio autorės nuomone, simbolinė yra ir *Mokytojo dienos* reikšmė. Esant tokiam normos dvilypumui, įvairuojama ir viešojoje vartosenoje, plg.:

Tarptautinės mokytojo dienos proga buvo apdovanoti geriausio Kauno pedagogai (int.). *Spalio 5-ąją gimnazijoje buvo neeilinė diena – Mokytojo diena* (TK). *Mokytojo dieną kai kurie pedagogai nusprendė atšvęsti šalia Vyriausybės rūmų* (int.). *Prasidėjęs spalvis visus šalies pedagogus kviečia švęsti Mokytojo dieną* (TK). *Šiemet rudenį, per Mokytojo dienos iškilmes, skambėjo Giedrės Kaukaitės daina <...>* (DLKT).

<...> ypač padaugėja prieš šventes – Rugsėjo pirmąją, Mokytojų dieną, prieš mokslo metų pabaigą (DLKT). *Mokytojų dieną – didelė šventė Šiauliuose* (int.). *Rudenėjanti gamta atnešė gražią šventę – Mokytojų dieną* (TK). *Mokytojų dienos proga direktorė įteikė padėkos raštą <...>* (int.). *Gėlės ir sveikinimai puošė Mokytojų dieną* (TK).

Įdomu buvo sužinoti, kokį profesinės šventės pavadinimo variantą – *Mokytojo diena* ar *Mokytojų diena* – renkasi jaunosios kartos respondentai. Kaip rodo anketinio tyrimo rezultatai²², moksleiviai aiškiai teikia pirmenybę daugiskaitai (žr. 2 lentelę). Toks polinkis atitinka KP fiksuotą normą.

2 lentelė. Gramatinių formų Mokytojo diena : Mokytojų diena vartojimo pasiskirstymas

Gramatinės formos	Vartojimo duomenys
<i>Spalio 5-oji – Mokytojo diena.</i>	209 (6 proc.)
<i>Spalio 5-oji – Mokytojų diena.</i>	2968 (91 proc.)
Abi gramatinės formos	97 (3 proc.)

21 Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vengtiną vartoti kalbos reiškinyje gana prieštaringas taisyklingumo aspektu: nėra įteisintas kaip bendrinės kalbos norma, tačiau, kita vertus, nėra griežtai ir aiškiai ne-teiktinas bendrinei kalbai.

22 Reikia pažymėti, kad panašūs anketinio tyrimo rezultatai gauti visuose Lietuvos regionuose.

Kad dienų (švenčių) pavadinimų skaičiaus formų vartojimas kelia nemažai rūpesčių, atskleidžia redaktorių ir kalbos tvarkytojų apklausos duomenys. Respondentų buvo klausama, ar jie pritartų KP 1 knygelėje (2002, 21) teikiamam siūlymui vengti vartoti vienaskaitos kilmininką kalbant apie šventes, dienas ir pan. progas, susijusias su tam tikra žmonių grupe. Net 78 proc. apklaustųjų nepritaria šiai rekomendacijai ir siūlo vienaskaitos kilmininką vertinti tolerantiškiau. Argumentai jų labai panašūs, pvz.: *jeigu leidžiama vartoti simbolinę reikšmę pasakymus Motinos diena, Tėvo diena, Moters diena, tai kodėl reikėtų vengti Mokytojo dienos ar Slaugytojo dienos?; toks vertinimas neturi pagrindo ir daugeliui kalbos vartotojų nesuprantamas: Mokytojo diena galėtų būti toks pat apibendrintas pavadinimas kaip ir Motinos diena, Tarp-tautinė Moters diena; siūlau leisti vartoti vienaskaitos kilmininką, nes nuolat tenka aiškinti, kurios šventės pavadinimas yra apibendrinta simbolinė reikšmė, kurios ne; artėjant šioms šventėms nuolat sulaukiu klausimų, ar vienaskaita, ar daugiskaita – tai rodo, kad žmonės nejaučia didelio skirtumo, kuris variantas geresnis; siūlau koreguoti šią normą dėl paplitusios vienaskaitos kilmininko vartosenos; šių vienaskaitos kilmininkų vertinimą reikėtų švelninti iki šalutinio normos varianto, nes nusakant profesiją vartojama vienaskaita, taip pat vienaskaitos forma vartojama apibendrinta reikšmė, todėl siūlyčiau nelaikyti klaida ir Mokytojo diena; griežtai vertinti nereikėtų, daugiskaitai tik teiktina pirmenybė; vienaskaita nebūtų klaida, nes pavadinimas siejamas su profesija, nebūtinai turėtume galvoti apie grupę žmonių, atstovaujančių tai profesijai; vienaskaitos kilmininkas kalbant apie šventes skamba pagarbiau, išskirtinai. Kaip matyti iš atsakymų, kalbos vartotojams sunku nustatyti apibendrintos simbolinės reikšmės ribas. Taigi būtų galima diskutuoti, ar tikslinga riboti ir siaurinti dienų (švenčių) pavadinimų vienaskaitos vartoseną. Vienaskaita galėtų būti šalutinis (da-linis) normos variantas.*

IŠVADOS

Remiantis sukaupta dabartinės vartosenos medžiaga, taip pat atliktų kalbos varto-tojų ir kalbos redaktorių apklausų duomenimis, kai kuriuos daiktavardžių skaičiaus gramatinio įforminimo polinkius dabartinėje kalboje galima taip apibendrinti:

1. Vis labiau linkstama vienaskaitiniais laikomus abstrakčiuosius daiktavardžius vartoti daugiskaitos forma. Šis polinkis yra susijęs su daugiskaitos formos galimybe žymėti žodžio leksinės reikšmės skirtumą nuo grynojo abstrakto. Abstraktų skaičiaus raiška yra problemiška todėl, kad neretai daiktavardžiai būna gerokai sukonkretėję ir rekategorizavimo būdu perėję į kaitomųjų skaičiais kategoriją. Dar nevisiškai sukon-kretėjusių leksemų skaičiaus vartojimo norma neturėtų būti tokia griežta (taikytina tarpinių atvejų sistema), nes taisyklingo vartojimo motyvai ir principai nėra pakan-kamai aiškūs ir aptariamųjų gramatinių formų kodifikacijos problema neišspręsta.

2. Gerokai įvairuoja augalų pavadinimų vienaskaitos ir daugiskaitos formų var-tojimas. Nors čia reikšmės skirtumas tarp skaičiaus formų gana ryškus (šios rūšies daiktavardžiai kaitomi skaičiais), kodifikuotoji norma ir vartosenos polinkiai sutampa

iš dalies. Dažnai mokslinio stiliaus terminologinė vienaskaita nepagrįstai perkeliama į laisvuosius kalbos stilius. Šiuo atveju vienaskaita vartojama vietoj daugiskaitos augalų visumai, jų sankaupai žymėti.

3. Reiškiant dienų (švenčių) pavadinimus, jaunosios kartos respondentai aiškiai teikia pirmenybę daugiskaitai, t. y. remia dabartinę kodifikuotąją normą, tačiau kitų tyrimo šaltinių duomenys rodo skaičiaus raiškos svyravimus. Kalbos vartotojams gana painu atskirti, kada vartoti apibendrintą simbolinę reikšmę, o kada įvardyti žmonių grupę. Paisant kalbos vartotojų įpročių, svarstyтина galimybė koreguoti esamą bendrinės kalbos normą ir kodifikuoti dienų (švenčių) pavadinimų vienaskaitos vartojimą (įteisinti kaip šalutinį normos variantą).

4. Vienaskaitos ir daugiskaitos formos ne visada vartojamos motyvuotai, vadina-si, kalbos vartotojai jų neatpažįsta kaip kalbos klaidų, todėl galima teigti, kad tokių gramatinių formų vertinimas kalbos norminamuosiuose aprašuose vis dar aktualus. Bendrinei kalbai ir teiktinus, ir neteiktinus daiktavardžių skaičiaus formų vartojimo atvejus reikia išsamiau nagrinėti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aleksandravičiūtė, S. (2008). Paieškos sistemos *Google* naudojimo galimybės tiriant kalbos reiškinius. *Kalbos kultūra* 81: 266–281.
2. Balčikonis, J. (1978). *Rinktiniai raštai 1* (sud. A. Pupkis, vyr. red. V. Mažiulis). Vilnius: Mokslo.
3. BLKŽe – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* (elektroninis variantas, vyr. red. D. Liutkevičienė). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: <http://bkz.lki.lt>.
4. Būda, V. (1972). Kalbos kultūra ir profesinės technikos mokyklos. *Mūsų kalba* 1: 4–19.
5. DLKG 2006 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (red. V. Ambrazas). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
6. Girdenis, A., Paulauskas, J., Pupkis, A. (1983). Mokytojų diena. *Mūsų kalba* 2: 37–38.
7. Judžentis, A. (2012). *Lietuvių kalbos gramatinės kategorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
8. Kasperavičienė, R. (2006). Skaičiaus formų vartojimas ir norma. *Kalbos kultūra* 79: 217–223.
9. KBė – *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Konsultacijų bankas*. Vilnius: Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/konsultacijos>.
10. KP 1 2002 – *Kalbos patarimai. Gramatinės formos ir jų vartojimas* (sud. R. Miliūnaitė, vyr. red. A. Pupkis). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
11. Kniūkšta, P. (1981). Mokytojo diena. *Tarybinis mokytojas* (rugsėjo 25 d): 3.
12. Koženiausienė, R. (1999). *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

13. Langacker, R. W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2. Descriptive Application*. Stanford: University Press.
14. Liutkevičienė, D., Murmalaitytė, D. (2017). Problematic Instances of Codification and *The Dictionary of Standard Lithuanian Language* (an Instance of Plural Abstracts). *IV International Lithuania Congress. Theses*: 49. Prieiga per internetą: https://labaswroclaw.files.wordpress.com/2017/05/theses_iv-international-lithuania-congress-2017.pdf.
15. LKG 1 1965 – *Lietuvių kalbos gramatika 1. Fonetika ir morfologija* (vyr. red. K. Ulvydas). Vilnius: Mintis.
16. LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (elektroninis variantas, vyr. red. G. Naktinienė). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt>.
17. LRTBe – *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Vilnius: Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Prieiga per internetą: <http://terminai.vlkk.lt>.
18. Miliūnaitė, R. (2002). Tarp normos ir klaidos: praraja ar bandymų laukas? *Bendrinės kalbos ribos. Teminis tezių rinkinys ir 10-osios Jono Jablonskio konferencijos pranešimų tezės*: 21. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
19. Miliūnaitė, R. (2003). *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
20. Miliūnaitė, R. (2009). *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
21. Murmalaitytė, D. (2012). Vedinių pateikimo sistemiškumas *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne*. *Kalbos kultūra* 85: 71–91.
22. Paulauskienė, A., Tarvydaitė, D. (1986). *Gramatinės normos ir dabartinė vartoseną*. Kaunas: Šviesa.
23. Paulauskienė, A. (1988). Gramatinės sandaros kitimo specifika. *Mūsų kalba* 1 (137): 43–46.
24. Paulauskienė, A. (2004). *Lietuvių kalbos kultūra*. Kaunas: Technologija.
25. Paulauskienė, A. (2006). *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
26. *Programa* – Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programa. Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/nutarimai/del-valstybines-kalbos-vartojimo-norminimo-ir-sklaidos-programos-patvirtinimo>.
27. Pupkis, A. (1980). *Kalbos kultūros pagrindai*. Vilnius: Mokslo.
28. Pupkis, A. (2005). *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
29. Roduner, M., Čižik-Prokaševa, V. (2006). Skaičiaus kategorija. Iš: *Daiktavardinio junginio tyrimai* (red. A. Holvoet, A. Judžentis, R. Mikulskas). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 67–100.
30. Slizienė, N. (1967). Kada *pajėgumas*, o kada *pajėgumai*? *Kalbos kultūra* 13: 61–63.
31. Šukys, J. (2003). *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa.
32. Valeckienė, A. (1998). *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
33. Vaskelaitė, R. (2012). Abstrakčiųjų daiktavardžių daugiskaitos vartojimas ekonomikos kalboje ir norma. *Kalbos kultūra* 85: 190–215.

34. Vladarskienė, R. (2008). Skaičiaus formų vartojimo problemos dabartinėje lietuvių kalboje. Iš: *Specialybės kalba: terminija ir studijos*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 124–127.
35. Vodzinskas, E. (1971). Geologijos terminų daugiskaita ir vienaskaita. *Mūsų kalba* 8: 5–8.
36. Žilinskienė, V. (2002). Kaip vadiname vaistažoles. *Gimtoji kalba* 11–12: 23–24.
37. Žirgulytė, A. (1963). Vienaskaita ar daugiskaita? *Kalbos kultūra* 4: 23–27.

ŠALTINIAI

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga per internetą: <http://tekstynas.vdu.lt>.
int. – internete skelbti tekstai.
LMKT – *Lietuvių mokslo kalbos tekstynas*. Prieiga per internetą: <http://coralit.lt>.
rekl. – reklamos tekstai.
TK – specialiai projektui sukaupiti tekstai.

SANTRAUKA

DAIKTAVARDŽIŲ SKAIČIAUS KATEGORIJOS RAIŠKA: NORMOS IR VARTOSENOS SANKIRTA

Laimutė Bučienė

Įteisintos bendrinės kalbos normos ir joms iliustruoti parinkti pavyzdžiai ne visada atspindi dabartinę kalbos padėtį, atliepia kalbos vartotojų reikmes, todėl aktualu iš naujo peržiūrėti kai kurias teikiamas rekomendacijas, tikslinti normų ir klaidų ribas, nustatyti kodifikacijos santykį su gyvosios kalbos vartosenos polinkiais. Vienas iš rūpimų gramatinių formų vartojimo klausimų – daiktavardžių skaičiaus normiškumas. Vartosenoje dažnai pasitaiko įvairuojanti – norminė ir nenorminė – daiktavardžių skaičiaus raiška.

Straipsnio tikslas – panagrinėti kai kuriuos daiktavardžių skaičiaus kategorijos raiškos atvejus, iškelti svarbiausius vienaskaitos ir daugiskaitos formų konkurencinės vartosenos ypatumus dabartinėje lietuvių kalboje. Straipsnis remiasi 2016–2017 m. Lietuvos edukologijos universiteto Lietuvių kalbotyros ir didaktikos katedros atliekamu lietuvių kalbos gramatinių formų dabartinės vartosenos, konkurencijos ir polinkių tyrimu. Tyrimui aktualūs gramatinių formų vartojimo ir gramatinio įforminimo atvejai imti iš specialiai projektui sukaupto reprezentatyvaus rašytinės ir sakytinės dabartinės kalbos tekstų korpuso ir papildomų šaltinių: dažnai iš interneto, kitų dabartinės vartosenos tekstų. Atlikta analizė paremta ne tik realiąja dabartinės kalbos vartoseną, bet ir vartotojų nuostatų analize (apibendrinti moksleivių anketų ir kalbos tvarkytojų bei redaktorių apklausos duomenys).

Vienas iš nagrinėjamų dalykų – abstrakčiųjų daiktavardžių skaičiaus formų vari-

antai ir norminis jų vertinimas. Dabartinės vartosenos stebėjimas leidžia teigti, kad vienaskaitinių daiktavardžių daugiskaitos vartojimo atvejai linkę plisti. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad ne visada skaičiaus formų pasirinkimas aiškus ir apibrėžtas. Mat abstrakčios reikšmės daiktavardžiai sukonkretėja, todėl jų daugiskaita pateisinama. Kitas straipsnyje svarstomas klausimas – vengtina vienaskaita, kalbant apie šventes, dienas ir pan. progas, susijusias su tam tikra žmonių grupe. Reikia pažymėti, kad šiais atvejais dabartinėje lietuvių kalbos vartosenoje vienaskaitos ir daugiskaitos formos vartojamos variantiškai.

Pabrėžtina, kad kai kuriais atvejais vienaskaitos ir daugiskaitos formos vartojamos nemotyvuotai, vadinasi, kalbos vartotojai jų neatpažįsta kaip kalbos klaidų, todėl galima teigti, kad tokių gramatinių formų vertinimas kalbos norminamuosiuose aprašuose vis dar aktualus.

ФОРМЫ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В СРАВНИТЕЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЯХ (НА МАТЕРИАЛЕ ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКОГО ТЕКСТА XII–XIII ВВ.)

Светлана Власова

Lietuvos edukologijos universitetas, Studentų g. 39, LT-08106, Vilnius, Lietuva,
svetlana.vlasova@leu.lt

ABSTRACT

*The article analyses the interplay between the functional semantic fields of definiteness and comparison on the basis of the Church Slavonic language of Uspensky codex of the 12th–13th centuries. Besides, it analyses if the comparative meaning can affect the usage of simple and pronominal forms of adjectives in comparative constructions. The analysis involves only the comparative constructions with the conjunction **ѡко** (**ако**), in which the object of comparison is a nominal phrase containing an adjective.*

The analysed comparative constructions tend to contain simple adjective forms. This being the case, they are used with the nouns in a nominal phrase, the meaning of which is not actualised, i.e. the noun has no referential meaning but rather is a representative of a particular group having a particular characteristic. The noun is not associated with a specific object, but rather expresses a generalised conception.

Pronominal forms of adjectives are used when comparison is made with a unique object or the whole group (generalisation). Hence, it can be concluded that the form of an adjective is dependent not on the intensity or definiteness of the feature, but rather on the function of the whole nominal collocation. Moreover, the choice of the adjective form also cannot be associated with the attribute expressed by the level of adjective complementation in a comparative construction.

Keywords: definiteness, simple and pronominal forms of adjectives, comparison, object, standard and foundation of comparison, the Church Slavonic language, Uspensky codex of the 12th–13th centuries.

ВВОДНАЯ ЧАСТЬ

Актуальность статьи связана с недостаточной изученностью значения именных и членных форм прилагательных в функционально-коммуникативном плане в ранних письменных памятниках древнерусского книжного языка. Известно, что это значение изначально было связано с выражением категории определённости / неопределённости (далее – О / НО), хотя по поводу значения

именных форм прилагательных по-прежнему обсуждаются и иные теории, например, предикативная (см. Уржумова, 2013). Кроме того, большой интерес представляет изучение пересечений разных функционально- семантических полей, а также системной организации их семантических функций.

Поэтому целью данной статьи является анализ взаимодействия функционально-семантического поля О / НО с полем компаративности в церковнославянском тексте. Ранее мы уже рассматривали связь категории О/ НО с категорией посессивности (Власова, 2012, 2015). Задачей данной статьи является поиск и анализ тех контекстов, в которых членная или именная форма еще употребляются в соответствии с их древнейшими значениями. Даже если считать, что представление о выражении категории О/ НО при помощи форм прилагательных в языковом сознании древнерусского книжника уже стерлось (Кузнецов, 2000), перед ним в процессе написания текста тем не менее стояла проблема выбора той или иной формы прилагательного, нам интересно прояснить детали механизма выбора. Нас интересует, насколько сохраняется в текстах древнерусского книжного языка раннего периода былое распределение членных / именных форм прилагательных, обусловленное выражением О / НО, а также может ли повлиять каким-либо образом компаративное значение на наличие / отсутствие именных / членных форм у прилагательных.

В статье используется описательно-аналитический и сравнительно-исторический метод, приемы функционального, прагматического и когнитивного подходов.

Исходя из задач работы, материалом статьи послужили сравнительные конструкции с оператором (показателем) сравнения союзом **яко (акы)**, в которых именная группа, обозначающая объект (эталон) сравнения, обязательно содержит в себе прилагательное, форма которого нас и интересует. Если под модулем сравнения понимать то свойство или признак, на основании которого идет сравнение, то возникает вопрос, является ли прилагательное в таких конструкциях модулем сравнения. Прилагательные были собраны из Успенского сборника XII–XIII вв. (далее – Усп. сб.). Ценность данного источника заключается в том, что Успенский сборник XII–XIII вв. — “самый древний памятник восточнославянской письменности, в состав которого наряду с традиционными переводными сочинениями житийной и церковно-учительной литературы входят оригинальные древнерусские произведения (Сказание о Борисе и Глебе и связанное с ним Сказание о чудесах Романа и Давида, Житие Феодосия Печерского), а также южнославянские” (Усп. сб., 1971, 3.). В соответствии с жанром в нем имеется довольно значительное количество прилагательных разных разрядов, по сравнению, к примеру, с деловыми текстами или берестяными грамотами, где количество прилагательных часто невелико, кроме того, преобладают прилагательные относительные, поэтому распределение форм может быть совсем иным (Кузнецов, 1983).

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Мы считаем, что в Усп. сб. еще можно наблюдать следы прежнего распределения форм прилагательных в зависимости от выражения ими категории О / НО существительного, к которому они относятся. Трудно сказать, насколько древний автор осознавал не менее древнее значение, скорее всего, современному исследователю возможно выделить лишь определенные контексты, речевые клише, в которых именная или членная форма употреблялась древнерусскими книжниками в соответствии с ее происхождением. Для древнерусского языка оппозиция форм прилагательных – особенность именно книжно-литературных текстов, обусловленная во многом книжными традициями того времени, а в деловых и бытовых памятниках ситуация, как было уже сказано выше, может быть иной. Разумеется, мы не претендуем на то, что дистрибуция форм в церковнославянском тексте исследована нами достаточно полно, зачастую бывает не до конца ясно, что именно предопределяет использование тех или иных форм в конкретных случаях. Церковная тематика текстов также не позволяет достаточно последовательно исследовать, в каких случаях обозначение О / НО формой прилагательного является обязательным, ввиду содержательной ограниченности контекстов. Мало изучены также другие средства (кроме форм прилагательного) выражения категории О / НО в древнем тексте, а также взаимодействие средств друг с другом. Изучение средств выражения значений О / НО на материале древних текстов открывает новые возможности для более глубокого понимания взаимодействия автора и читателя.

По нашим наблюдениям, членные формы прилагательных (преимущественно качественных, а также относительных, но не притяжательных) в текстах Усп. сб. еще могут выражать такие значения, которые можно относить к полю определенности: а) анафорическую определенность (в случае тождественности антецедента и анафора или их кореферентности); б) ситуативную определенность (основанную на общих знаниях участников коммуникации об объектах окружающего мира); в) определенность уникального предмета (в случае единичных предметов, имен собственных, личных местоимений), г) посессивную определенность (основанную на том, что предмет может мыслиться как определенный, если он является составной частью или принадлежностью известного предмета (лица); д) определенность сорта, вида, целого рода предметов (генерализация) (Власова, 2006, 35–57).

Мы думаем, что речь все же должна идти не об определенности прилагательного, а об определенности всей именной группы, а форма прилагательного лишь грамматически оформляет значение О / НО. Это важно, так как ряд известных лингвистов говорит именно о том, что членные формы прилагательных первоначально использовались в качестве актуализаторов индивидуального, известного собеседнику признака, но не предмета (Хабургаев, 1990, 183).

В. В. Колесов также полагает, что присоединение местоимения к определению изначально «выражало идею к определенности признака в отношении к данному качеству вообще», «выражается определенность или неопределенность признака, а не предмета» (Колесов, 2005, 333, 334). В истории языка существует и точка зрения, что определение, выраженное именной формой, обозначает признак, имеющий существенное значение в общем смысле предложения, проявляющийся энергично, местоименной — признак, не играющий значительной роли и проявляющийся неэнергично (Истрина, 1918, 51–52); либо что разграничение форм шло в древнерусском языке по линии наличия или отсутствия в определении предикативности (Георгиева, 1952), разрабатываемая и современными исследователями (Уржумова, 2013).

Определенность мы, вслед за У.Л. Чейфом, понимаем как сообщение говорящего (в письменных текстах — пишущего) о своем предположении, что слушающий (читающий) в состоянии отождествить в своей памяти референт, соответствующий определенной именной группе (Чейф, 1982, 293). Он же называет и ряд факторов, которые могут привести говорящего к предположению, что слушающий способен отождествить референт, о котором идет речь: уникальность референта вообще либо в данной ситуации, предшествующее упоминание референта, использование определений, создающих условия для осуществления отождествления, в том числе и путем указания на связь между объектами (там же, 294–295).

Неопределенность же проявляется во всех тех случаях, где отсутствует индивидуализация (идентификация, отождествление) предмета. Неопределенная форма указывает не непосредственно на предмет, а на состояние принадлежности к классу подобных ему феноменов (Николаева, 1979, 140; 1990, 349). Категория О / НО служит для решения коммуникативных задач: говорящий, вводя в коммуникацию название того или иного предмета, учитывает, является ли данный предмет знакомым слушающему или нет. Если говорящий убежден, что данный объект для слушающего является новым, то имя выступает в значении неопределенности” (Гладров, 1992, 240).

Важно учитывать также взаимодействие категорий О / НО и референтности, проявляющееся в том, что исследователи обозначают как существование так называемой специфической неопределённости, когда речь идёт о конкретном, референтном, т. е. соотносящемся с денотатом имени, и неспецифической, когда имя не имеет конкретного референта (Николаева, 1990, 349). Либо же, по определению Гладрова, “следует отличать понятие неопределенности от понятия нереферентности. Только референтное имя может выражать неопределенное значение в оппозиции с определенным. Имя, которое не референтирует, оппозиции О / НО не передает <...> Референтное употребление имени означает, что говорящий в речевом акте устанавливает соотношение с некоторым объектом или группой объектов действительности. Имя нереферентно, когда оно относится

не к конкретному объекту, а к классу в целом или к признаку данного объекта” (Гладров 1992, 236–237). Взаимосвязь категории О / НО и референтности прослеживается и на материале других языков (Маркосян, 2006).

Итак, мы находим в Усп.сб. контексты, где именной формой прилагательного выражается значение неопределенности при референтном употреблении существительного и значение принадлежности классу при нереферентном употреблении. Именная форма прилагательного в таких случаях называет то или иное свойство (качество) предмета, не создавая условий для его индивидуализации. Будучи средством оформления неопределенности, именная форма очень важна при повествовании, так как она передает прежде всего нужную для линейного развертывания текста информацию о введении нового объекта в акт коммуникации. Неопределенность существительного в письменном тексте часто вытекает из необходимости учета информированности слушателя говорящим. Предмет преподносится как неопределенный для воспринимающего текст, исходя из презумпции неизвестности его читающему, хотя он, несомненно, известен автору (слабая неопределенность).

Сравнительные конструкции не раз привлекали внимание исследователей, им посвящено множество работ, но не существует как общепринятой классификации типов сравнения, так и единого мнения по поводу его структуры, а также единой терминологии (описание ситуации см. Дингилевская, 2012; Малых, 2011 и др.). Полная (четырёхкомпонентная) структура сравнения, по мнению исследователей данной категории, включает в себя субъект сравнения (или референт сравнения; у некоторых исследователей, например, Н. М. Девятовой, называемый также объектом сравнения – то есть то, что сравнивается), объект сравнения (агент сравнения, эталон сравнения – то, с чем сравнивается), основание (признак, модуль) сравнения и компаративный формант (оператор, показатель) сравнения. Основание (модуль) сравнения – это тот общий для сравниваемых феноменов сигнификативный признак, на основании которого и происходит сравнение, он может быть выражен эксплицитно (сравнения с актуализованным признаком) или имплицитно (сравнения с неактуализованным признаком). По верному замечанию Дингилевской, особенность восприятия сравнений с имплицитно выраженным признаком заключается в том, что основание сравнения читателю приходится восстанавливать самому по окружающему контексту и собственным ассоциациям (Дингилевская, 2012). Эксплицитно признак может быть выражен именно прилагательным. Н. М. Девятова отмечают особую роль признакового компонента (прилагательного, либо качественного наречия, если конструкция глагольная) сравнительной конструкции в организации образного сравнения. Так как исследователи крайне редко затрагивают вопросы О / НО при обсуждении категории компаративности, для нас очень важно замечание вышеназванного автора о том, что при образном сравнении признаковый компонент независимо от характера

выражения сохраняет некоторую степень «недоопределенности значения». Признак сравнения обычно выражает высокую степень проявления и при этом высокую степень определенности в том случае, если сравниваются конкретные сущности (Девятова, 2010, 60).

Сравнение функционирует на разных уровнях языка, но так как способы выражения сравнения в древнем тексте изучены и описаны недостаточно хорошо, мы остановились только на одном из способов – синтаксическом. Анализируются конструкции со сравнительным оборотом с союзом **яко (акы)**, причем рассматривались только те случаи, где эталон сравнения (агент, объект) содержит прилагательное, так как нас интересует именно прилагательное и его формы. Следует отметить, что таких примеров в целом очень немного.

Сравнение представляет собой форму познания окружающего мира через сопоставление различных объектов, обычно оно несет в себе оценку автором явления или объекта. Сравнение позволяет охарактеризовать явление путем отсылки к более знакомому. При выборе эталона сравнения автор стремится ярко и выразительно донести информацию до читателя, стараясь оказать на него максимальное воздействие. Сравнивающий субъект анализирует референты познания, а его отношение к результату этого познания проявляется в выборе эталона сравнения.

В большой степени по отношению к древнему тексту можно отнести наблюдения современных исследователей сравнения: оно обеспечивает восполнение лексического запаса языка за счет вторичной номинации, основой которой зачастую является принцип антропометричности. Так как в процессе мышления создаются новые связи между представлениями и понятиями, требуются и новые обозначения для их наименования, а ресурсы языковых средств ограничены. Поэтому «присвоение старого имени новому понятию, новому когнитивному процессу, новому впечатлению заполняет лексическую лакуну и таким образом служит принципу экономии языковых средств» (Березняк, 2009). То есть происходит когнитивный процесс, в ходе которого человек обнаруживает в долговременной памяти два денотата, устанавливает между ними осмысленное взаимоотношение и создает сравнение.

Так как тот предмет, с которым сравнивается, чаще всего мыслится как наиболее типичный представитель ряда ему подобных (именно благодаря этому сравнение и становится возможным), употребление существительного при подобном сравнении, таким образом, чаще всего прямо противоположно уникализации. Причем тот признак, который положен в основу сравнения, может проявляться достаточно ярко. Именно этот признак и позволяет эталону сравнения выполнять свою функцию. Прилагательное, определяющее существительное, обозначающее такой предмет, являющийся эталоном сравнения с обобщенным значением, употребляется в текстах Усп. сб. чаще всего именно в именной форме. Приведем несколько

примеров²³: закла и яко агниа непорочно и бездобиво 14г25; О блаженна оубо гроба приимъши телеси ваю чьстнѣи акы съкровище многоценно 17612-13; ави сѧ ис колѣна нога мала акы дѣтицю 21в18; аще имате вѣроу яко и зърно горющю 2664; и тако сѧше яко свѣтило прѣсвѣтло въ манастири томъ 56в8; мѧтвѣи творѧ · и тою огражаѧ и яко градъмъ твѣрдъмъ 57628; акы ѧѧ прѣплодъна въ домоу бжии 270а31-61; они же дръкольми яко камене бездоушна биахуть ѧго 295в7. Отметим, что прилагательное в данных примерах занимает постпозицию по отношению к определяемому слову. Остается открытым вопрос, с чем это связано: с большей ли его предикативностью (полупредикативностью) или иными факторами. Мы придерживаемся мнения, что в данном случае прилагательное выполняет функцию определения, а его постпозиция связана не с большей его предикативностью, а эмфатическим выделением. Факт, считать ли прилагательное в данном случае модулем сравнения (свойством или признаком, на основании которого идет сравнение), мы не учитываем, так как это, по-видимому, оказывает мало влияния на его форму. При всей выразительности и эмоциональности признака, названного прилагательным, оно не служит идентификации предмета.

В текстах Усп. сб. есть и примеры, где определением к эталону сравнения является членная форма, хотя таких примеров значительно меньше. В этом случае эталоном сравнения является уникальный предмет, как в примере: послѣ же всѧивъша яко оутрънаѧ звѣзда 112г26-27, где эталоном сравнения является, видимо, Венера; а также яко лоуча слнчѧнаѧ тако просвѣтъ сѧ тѣло ѧѧ 142в14 – лучи солнца. Причем следует отметить, что у темпоральных прилагательных типа оутрънѧи в Усп. сб. именная форма вообще не отмечается, как и для субъектно-определятельных типа слнчѧнѧи, что связано с тем, что данное прилагательное, на наш взгляд, обладает значением, достаточным для идентификации, так как выражает отношение к единичному понятию ‘солнце’. Речь идет о том, что порой определенность может быть заключена уже в самом лексическом значении имени (как в случае с именами собственными, уникальными существительными, личными и притяжательными местоимениями), а для имен неединичных определенность может появиться в результате описания, делающего объект единственным для данной ситуации. Это «признак дескрипторности» по И. И. Ревзину, или «введение объекта, целиком идентифицируемого своими определениями в предложении» (Ревзин, 1977, 223).

Эталоном сравнения может являться целый род как совокупность предметов, то есть определяемое существительное в этом случае имеет генерализованное значение. В данном случае это связано с тем, что категория О / НО имеет когнитивный (логический) и коммуникативный аспекты. Значение универсальности, или генерализации, то есть «указание на все объекты, не-

23 Примеры из: (Усп. сб., 1971). При цитировании примеров указывается лист, столбец и строка, в которой находится анализируемое прилагательное.

зависимо от ситуации», И. И. Ревзиным относится к когнитивным значениям определенного артикля (Ревзин, 1977, 225). Примеры показывают, что членным формам прилагательного в Усп. сб. также характерна данная функция. Важно отметить, что в таких примерах существительное в текстах Усп. сб. обычно стоит в форме множественного числа, а также занимает препозицию: **яко же оубо сверѣпнии зѣриѣ тако възхотиша ѿго** 14б10; **бл҃гидивыми образы зѣлѣ мажущи са · акы слѣдивыа псы хоти си въ слѣдѣ вожааше** 202в6-7. В этом проявляется взаимосвязь между категориями О / НО и числа, не являющаяся предметом рассмотрения данной статьи.

По-видимому, компаративное значение отсутствует в тех конструкциях с **яко (акы)**, где выражается значение ‘в качестве кого-либо’, т. к. лицо с предметом не сравнивается, а им и является, как в примерах: **вса възкоупѣ яко пастоухъ добрыи паки пасаше оуча и оутѣшаа** 50б5-6 (= являясь добрым пастырем, всех учил и утешал); **и възъмъше крѣс яко моудрии поборьници · стѣа двѣ бѣа · мариа · придоша съде** 266а25 (= будучи мудрыми поборниками Богородицы, пришли сюда). В таком случае именная группа выполняет не обстоятельственную, а субъектную функцию.

ВЫВОДЫ

Таким образом, анализ сравнительных конструкций с показателем сравнения союзом **яко (акы)**, в которых объект (эталон) сравнения содержит в себе прилагательное, показывает, что прямой зависимости между категориями О / НО и компаративности нет. Однако на фоне использования в компаративных конструкциях ярче и отчетливее проявляются некоторые особенности выражения формами прилагательных категории О / НО. Так, в случае, если объект (эталон) сравнения является типичным представителем класса объектов, анализируемое прилагательное в составе именной группы будет иметь именную форму, если же объект сравнения индивидуализирован или имеет генерализованное значение, то прилагательное имеет членную форму. Именная группа, обозначающая типизированный объект сравнения, чаще имеет форму единственного числа, при генерализованном значении – множественного числа.

Несмотря на то, что предмет, который автор текста выбрал в качестве эталона сравнения, должен быть ему хорошо известен, а тот признак, который используется в качестве модуля сравнения, проявляется ярко, энергично, и явно имеет существенное значение в общем смысле предложения, тем не менее используется именная форма прилагательного. То есть дело не в определенности и яркости признака, а в том, что в данном случае вся именная группа используется нереферентно, в качестве обозначения типичного представителя класса, а интенсивность проявления признака или его определенность для говорящего не влияют на употребление формы прилагательного. Также едва ли можно говорить о большей или меньшей степени предикативности прила-

тельного, являющегося определением к объекту сравнения. Несмотря на то, что при использовании определяемого существительного в значении типизации для прилагательного обычна постпозиция, которую исследователи обычно связывают с большей степенью предикативности, на наш взгляд, постпозиция является способом эмфатического выделения, а возможно, как-то связана с использованием речевых формул, как их понимает В. В. Колесов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Березняк, Н. А. (2009). Сравнение как иконический знак. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. №117. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sravnenie-kak-ikonicheskiy-znak>
2. Власова, С. (2006). *Формы прилагательного как средство выражения категории определенности / неопределенности в церковнославянском языке (на материале Успенского сборника XII–XIII вв.)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
3. Власова, С. (2015). Прилагательные с суффиксом -ьск- и категория определенности / неопределенности в церковнославянском языке (в сопоставлении с прилагательными с суффиксом -iškas в литовском языке). *Русистика и компаративистика: сборник научных статей*. Вильнюс; [Москва] : Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, Вып. X. С. 7–27.
4. Власова, С. (2012). Связь между определенностью и посессивностью в текстах Успенского сборника XII–XIII вв.: формы прилагательного. *Meninis tekstas: suvokimas, analizė, interpretacija*. Nr. 8. С. 46–55.
5. Георгиева, В. Л. (1952). *Синтаксические функции прилагательных в древнерусском языке*. Автореф. дис. канд. филол. наук.
6. Гладров, В. (1992). Семантика и выражение определенности / неопределенности. *Теория функциональной грамматики: Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность*. Санкт-Петербург. С. 232–266.
7. Девятова, Н. М. (2010). Об образном сравнении и его типологии // *Болгарская русистика*. Том 2. С. 56–64. Режим доступа: <http://www.actalinguistica.com/arhiv/index.php/bulrus/article/viewFile/366/474>
8. Дингилевская, Е.И. (2012). Структурно-семантические типы сравнений в немецком языке. *Лингвистика и методика в высшей школе*. Выпуск 4: сб. научн. ст. Редкол.: В.И. Истомин (отв. ред.) [и др.]. Гродно: Типография Зебра, С. 341 – 346.
9. Истрина, Е. С. (1918). Употребление именных и местоименных форм имен прилагательных в Синодальном списке I Новгородской летописи. *ИОРЯС*, Т. XXIII, кн. I.
10. Колесов, В. В. (2005). *История русского языка*. Москва: Academia; Санкт-Петербург: Филол. фак. СПбГУ.

11. Кузнецов, А. М. (1983). Краткие и полные формы прилагательных в деловых и бытовых памятниках Северо-Западной Руси XI–XIV вв. *Вестник Московского Университета. Сер. 9. Филология.* № 4. С. 46–53.
12. Кузнецов, А. М. (2000). Усвоение церковнославянских именных и членных форм согласуемых слов русскими книжниками XI–XII вв. *Функции и взаимодействие языковых единиц в тексте: Материалы девятого осеннего семинара, Арбавере, 11–13 октября 1997г. Таллинн, ТПУ.* С. 95– 104.
13. Малых, Л. М. (2011). Статус категории сравнения в современных лингвистических исследованиях. *Вестник Удмуртского университета. Серия «История и филология».* №2. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/status-kategorii-sravneniya-v-sovremennyh-lingvisticheskikh-issledovaniyah>.
14. Маркосян, А. С. (2006) . Взаимосвязь категорий определенности / неопределенности и референции (на примере армянского языка в сравнении с русским). III *Международная научная конференция «Русский язык в языковом и культурном пространстве Европы и мира: Человек. Сознание. Коммуникация. Интернет».* Варшава, С. 191–198. Режим доступа: <http://www.krrunk.ru/stat3.html>
15. Николаева, Т. М. (1979). Акцентно-просодические средства выражения категории определенности — неопределенности. *Категория определенности — неопределенности в славянских и балканских языках.* Москва, С.119–174.
16. Николаева, Т. М. (1990). Определённости — неопределённости категория. *Лингвистический энциклопедический словарь.* Гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия.
17. Ревзин, И. И. (1977). Анкета по категории определенности – неопределенности. *Балканский лингвистический сборник.* Москва: Издательство «Наука». С. 220–242.
18. *Успенский сборник XII–XIII вв.* (1971). Изд. подг. О. А. Князевская, В. Г. Демьянов, М. В. Ляпон. Под ред. С. И. Коткова. Москва: Издательство «Наука».
19. Уржумова, А. А. (2013). Особенности употребления членных и нечленных имен с суффиксом -ын в древнерусском языке (на материале летописных и евангельских текстов). *Известия ВУЗов. Поволжский регион. Гуманитарные науки.* №1 (25). С.101–111.
20. Хабургаев, Г. А. (1990). *Очерки исторической морфологии русского языка: имена.* Москва: Издательство МГУ, 296 с.
21. Чейф, У. Л. (1982). Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения. *Новое в зарубежной лингвистике.* Вып. XI. *Современные синтаксические теории в американской лингвистике.* Москва: Прогресс. С. 277–317.

SANTRAUKA

BŪDVARDŽIŲ FORMOS LYGINAMOSIOSE KONSTRUKCIJOSE (REMIANTIS XII–XIII AMŽIAUS BAŽNYTINĖS SLAVŲ KALBOS TEKSTU)

Svetlana Vlasova

Straipsnyje nagrinėjama apibrėžtumo ir komparatyvumo funkcinių semantinių laukų sąveika XII–XIII a. Uspenskij kodekso tekstuose, parašytuose bažnytine slavų kalba. Taip pat analizuojama, ar gali lyginamoji reikšmė veikti būdvardžių paprastųjų arba įvardžiutinių formų vartojimą lyginamosiose konstrukcijose. Analizei pasitelkiamos tik tokios lyginamosios konstrukcijos su jungtuku **такъ (аки)**, kurių lyginimo objektu einančiame daiktavardiniame junginyje yra būdvardis.

Nagrinėjamose lyginamosiose konstrukcijose dažnesnės yra paprastosios būdvardžių formos, šiuo atveju jos vartojamos daiktavardiniame junginyje su daiktavardžiais, kurių reikšmė nėra aktualizuota, tai yra daiktavardis vartojamas nereferentiškai. Jis yra tik tam tikros grupės su tam tikru požymiu atstovas. Daiktavardis nėra siejamas su konkrečiu daiktu, o reiškia apibendrintą sąvoką.

Įvardžiutinės formos vartojamos tik tuo atveju, jeigu yra lyginama su unikaliu objektu arba su visa grupe (generalizacija). Taigi galima teigti, kad būdvardžio forma priklauso ne nuo požymio intensyvumo ar požymio apibrėžtumo, o nuo viso daiktavardinio junginio funkcijos. Taip pat būdvardžio formų pasirinkimo šiuo atveju negalima sieti ir su einančiu pažyminiu komparatyvinėje konstrukcijoje būdvardžio predikatyvumo laipsniu.

II. TEKSTAS IR PRAGMATIKA / TEXT AND PRAGMATICS

CULTURALLY CHARGED TEXTUAL ELEMENTS IN VOICE OVER TRANSLATION

Goda Rumšienė

Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities, Muitinės St. 8, LT-44280,
Kaunas, Lithuania, godarumsiene@yahoo.com

ABSTRACT

Any type of translation involves an interaction of two or more cultures, and the receiver of the message frequently is culturally distant from the source culture. The occurrence of cultural references in the original results in the necessity to withdraw from the habitual meaning-to-meaning translation as explication of the meaning of the source text is required. Even though it is universally accepted that each language possesses adequate resources to express any idea, this premise does not extend to the field of culturally-specific concepts. The scope of potential cultural equivalents is determined by the level of cultural proximity since such thematic areas as clothing, food, technologies, ethnic traditions, etc., as well as such intuitively perceived language features as culturally-charged humour may not necessarily overlap between the source culture and the target culture. Hence, the absence of an equivalent presupposes its substitution by an analogue. Consequently, audio visual translation by default involves a compromise with the precision of the rendering. A special case is the phenomenon of the cultural mediator. In the situations of the depicted culture being different from the source culture (for example, a Hollywood film showing China), the translator faces the challenge of working with a text featuring cultural adaptation from the Chinese culture to the American culture. The intentions of the characters may be reflected more precisely if the paradigm of the depicted culture is considered as the background for translation. Ideally, the translator should be well-versed in the depicted culture so that the translation focuses on the interaction of the depicted culture and the target culture essentially omitting the source culture. In terms of the philosophy of language, the Skopos method highlighting the pragmatism of translation based on the functionality of the text and the similarity of the 'translated' message serves as an efficient methodological tool. The rendering of the idea of the source text and its presumed impression on the target audience thus serves as the ultimate goal of audio visual translation.

Key words cultural translation, film translation, translation techniques.

INTRODUCTION

Translation is seen as an important human action nowadays and the translator is a mediator between cultures. That is why many scholars have asked how or if culture

can be eventually translated into another language. The translation of culturally charged concepts is one of the greatest challenges in the contemporary translation theory. As voiceover translators operate on the frontier of the translation theory, their task becomes even more complicated because they not only have to render the text but also fit the translated text into a very limited temporal and even visual frame.

Interaction of three cultures is encountered in movies: the source culture is that of the country where the action takes place, the mediator culture is the one shooting the movie and the target culture is the culture of the spectator for whom the translation is being performed. For example, however hard Americans might try to be objective in their depiction of the characters of *Gladiator*, they will still partly be Roman and partly American. This type of cultural bias should always be considered. Hence, a question arises to what compromises a voice over translator should adhere so that to maximally enhance the spectators' experience.

The aim of this presentation is to produce a strategy of the voice over translation of cultural aspects of films.

The objectives are as follows:

- to overview the historical experience of cultural translation;
- to define the attitudes to cultural translation in films;
- to single out the pros and cons of these attitudes;
- to present a strategy of voiceover translation in movies focusing on the culture issues of translation considering the available options of English-Lithuanian translation.

The object of the present research is the cultural aspects of film translation. The material object of the present research is the scripts of four films in English (*The Hangover*; *Chinatown*; *Back to the Future* and *Shrek*). The paper adheres to the *Skopos* principle-based methodology postulating that whatever serves the objective of rendering the textual message is the appropriate choice.

RESULTS AND DISCUSSION

Muñoz-Calvo (2008) claims that translators need “cultural literacy, communicative language competences and cross-cultural competencies as well” because they must interpret “socio-cultural meaning in cross-cultural encounters, contributing to the transfer of knowledge across cultures and to cultural development as well”.

Translation is always placed at the core of the intercultural aspects, so that the study of the translation goes along with the cultural studies. Consequently, cultural aspects of translation have emerged into a series of theories about cultural translation, about its very existence in terms of cultural identity of a specific community. In Duranti's opinion, culture is “something learned, transmitted, passed down from one generation to the next, through human actions, often in the form of face-to-face interaction, and, of course, through linguistic communication” (Duranti, 1997, 2). Thus language plays a very important role in a culture.

Bourdieu (1984) has emphasised the importance of language as a system determined by socio-political processes. In his opinion, language is not only a particular system of words and grammatical rules, but also a symbolic power of a particular way of communication. To speak means to choose a particular way of viewing the world, a particular way of establishing contacts. According to Bourdieu, in a wider sense, we are members of a community of ideas and practices through the language we speak. Therefore, language is connected to culture as a link between thought and behaviour.

Theorists provide a variety of procedures of translating culture-specific concepts. For example, the translator may choose to preserve a source language term intact or to opt for a word in the target language which seems similar to or has the same 'relevance' as the source language term. Harvey (2000, 359) defines culture-bound terms as terms which "refer to concepts, institutions and personnel which are specific to the source language culture". Consequently, he offers four major techniques for translating these terms. The first one refers to functional equivalence. This technique implies using a referent in the target culture whose function is similar to that of the source language referent. The second technique is the formal equivalence or 'linguistic equivalence', i.e. a word-for-word translation. The third one refers to transcription or borrowing. In other words, reproducing or transliterating the original term. This technique is part of the source language-oriented strategies. If the term is transparent or is explained in the context, it may be used alone, otherwise transcription is followed by an explanation or a translator's note. Finally, there is a descriptive or self-explanatory translation, according to which the translator uses generic terms to convey the meaning. It is appropriate in a wide variety of contexts where formal equivalence is considered insufficiently clear.

For the *Skopos* theorists and functionalists, such as Vermeer, Reiss, Nord, and Witte, culture is inextricably bound to translation. They adopt a social perspective on culture so that functionalists consider that communication (we should bear in mind that translation is a form of communication as well) is oriented towards particular goals which assign particular text functions to texts and generate culture-specific text-types. By adopting extra-textual factors besides the cultural ones, Holz-Mänttari (1984) and Nord (1997) make an in-depth analysis of the act of translation and the involved cultural exchanges. Nord even uses the term *linguaculture* in order to show the tight connection between these concepts. Other theorists (Hervey & Higgins, 1992) consider that the translation strategies dealing with culture-bound terms vary between the two poles of exoticism and cultural transplantation (or naturalization).

Roughly speaking, 3 main attitudes to cultural voice over translation may be singled out in practice. The first attitude is denoted by efforts to focus on the word-for-word translation disregarding any complementary explanation of cultural realities. The second type focuses on the impact of the phrase largely neglecting references to cultural realities. The third type sees cultural rendering among its key priorities; in the framework of this attitude, adherence to the cultural adaptation is more important than the strife to maintain exactly the same effect produced by the original phrase.

These choices may be illustrated with an example from “The Hangover”:

*Vick: Bavarian custard. We ran the numbers, and it's gonna be bigger than fro yo.
(literally in Lithuanian: bavariško kremas. Paskaičiavom, ir bus daugiau kalorijų nei šaldytas jogurtas)*

In the phrase containing 21 syllables, there are two cultural American-specific references ‘Bavarian custard’ and ‘fro yo’ (i.e. frozen yoghurt). Whereas the phrase “Bavariškas kremas” is occasionally encountered in the culinary Lithuanian language and “šaldytas jogurtas” is quite common, the problem faced by the translator is that the two phrases are overly lengthy. The full Lithuanian version is 25 syllables long, which is 4 syllables longer than the original. Hence, the first task of the translator is to consider what information should be eliminated from the text. The easiest way is to eliminate “paskaičiavom, ir bus”. Thus, the partisans of the first attitude would obtain such a translation:

bavariško kremas. Daugiau kalorijų nei šaldytas jogurtas.

Meanwhile, in order to satisfy the majority of the viewers, other options are available.

The second strategy focusing on the effect would concentrate on the full structure of the text. In order to achieve this objective, the most convenient way is to simplify cultural references, for example

Tokio kremas. Paskaičiavom, kad kaloringesnis nei šaldytas jogurtas.

The efforts of saving syllables yield satisfactory result as this version contains only 21 syllables, the same as the original. Here, the translator preserves all the ‘ideas’ of the original text: Vicky stresses that they did the calculation, splitting the phrase into two sentences in order to strengthen the impact, and so on.

The third strategy focuses on adapting the realia for the majority of the spectators and expressing ideas approximately at the same time as it is done in the original text. That is why it is fairly convenient to avoid the overly precise term ‘Bavarian custard’ and replace it by less precise but universally understandable ‘plykyto kremas’. As the ‘fro yo’ is only two syllables long and because frozen yoghurt is not widespread in Lithuania, it is substituted by the shortest near-equivalent ‘ledai’. When the cultural adaptation has already taken place, the remaining task is to run the translated text roughly in parallel with the original:

Plykyto kremas. Paskaičiavom, bus kaloringesnis nei ledai.

This version does not leave the spectator suspicious. It sounds perfectly natural in Lithuanian, the substituted items are visually extremely similar, and the word groups slot into roughly the same positions in time. The spectator has no reason to believe that the original text contains something more specific than ‘plykyto kremas’.

Let us consider another example. In the movie “Chinatown” (1997), the following phrase is uttered by Curly who failed to return his debt to a loanshark:

Curly: I'll pay the rest next trip. We only caught 60 ton of skipjack around San Benedict. We hit a chubasco, they don't pay you for skipjack the way they do for tuna or albacore.

(Literally: Kas liko, sumokėsiu kitą kelionę. Pagavom tik 60 tonų dryžuotųjų tunų prie San Benedikto. Patekom į liūtį, už dryžuotuosius tunus nemoka kaip už paprastuosius ar ilgapelekčius).

This text features references to three types of tuna: skipjack – the striped tuna, the common tuna and the albacore – the long-finned tuna. When translating word-for-word, the meanings are explained literally, as if by narration, since these types of tuna are not known to the target audience:

Likusią dalį sumokėsiu kitą kelionę. Pagavom tik 60 tonų dryžuotųjų tunų prie San Benedikto. Buvo liūtis, už dryžuotuosius nemoka kaip už paprastuosius ar ilgapelekčius.

When we highlight the impact of the phrase, we are more likely to focus on the disastrous weather and the cheapest-selling subspecies of tuna, which Charly's boat managed to catch:

Kitkas bus po kitos kelionės. Pietuose pasitaikė tik 60 tonų dryžuotųjų tunų. Žliaugė, už dryžuotuosius nemoka nė velnio, čia tau ne ilgapelekiai.

Finally, when translating from the cultural point of view, we may replace the subspecies of tuna with other fish as long as the pattern of pricing is maintained. What is more, as the location is unfamiliar to the target audience, it is commendable to provide a generalised reference:

Likutis kitą kartą. Pagavom tik 60 tonų jūros lydekų prie Meksikos sienos. Lijo taip, kad kito borto nematėm, už lydekas nemoka kaip už menkes ar tunus.

Similar issues may even arise in situations when a specific word does exist in the target language yet it is so infrequent that still requires some kind of modification. Let us consider a dialog between Fiona and Shrek from the first cartoon on Shrek.

Fiona: But we have to savor this moment! You could recite an epic poem for me. A ballad? A sonnet! A limerick? Or something!

A limerick is a five-line piece of poetry which is not fairly common beyond the Irish and British cultures. That is why the three attitudes to translation may yield prominently different results. Evidently, the word-for-word translation is unlikely to be felicitous in this case:

Pasimėgauskime šia akimirka! Galėtum padeklamuoti epinį eilėraštį. Baladę? Sonetą! Limeriką? Ar ką nors kito!

This strategy should be chosen only if the translator wants to highlight the

elaborate taste of Fiona who abundantly uses academic terms which are hopelessly unfamiliar to Shrek. The, the filmgoer experiences the same sentiment of dismay or understanding that the two interlocutors – Fiona and Shrek – live in culturally and spiritually entirely different worlds. However, although Shrek does not recite anything, he at least knows the meanings of all the terms. That is why the translator should concentrate on highlighting several different types of poetry. Thus, the impact-type version of translation would roughly sound as:

*Pasimėgauskime šia akimirka! Padeklamuosi ką nors iškilmingo? Baladę?
Sonetą! Penkiaeilį? Nagi bet ką!*

In this case, it is reasonable to replace “limerick” with an explanation of whatever this type of poetry actually is. As “an epic poem” is excessively formal and overly lengthy, a substitution employing a generalised phrase is wanted.

However, when the emphasis is laid in to translate from the point of view of cultural emphasis, we may pick “kupletas” as a Lithuanian equivalent for a short rhymed poetic composition.

*Pasimėgauskime šia akimirka! Padeklamuosi ką nors iškilmingo? Baladę?
Sonetą? Kupletą? Nagi bet ką!*

We may even produce a version based on the poets whose works are familiar to anyone who occasionally happened to attend literature classes at school.

*Pasimėgauskime šia akimirka! Padeklamuosi Brazdžionį? Maironį? Šekspyra!
Kupletą? Nagi bet ką!*

Considering the non-Lithuanian image of Shrek, this may be a bit of an overdrive; however, in milder cases, this option might also be considered.

CONCLUSIONS

All in all, cultural voiceover translation seems to give preference to the following 4-step pattern:

- Identification of realia;
- Establishment of the importance of realia in the text and the limits of their alteration;
- Choice between adaptation and explication based on the background knowledge of the target audience;
- Selection of the equivalent based on the cultural relevance and the peculiarities of film presentation.

Proper consideration of the interaction between the cultural elements and the extra-cultural factors ultimately leads to the development of a translation product adequately serving the needs of the consumer.

REFERENCES

1. Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
2. Duranti, A. (1997). *Linguistic Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Harvey, M. (2000). *A Beginner's Course in Legal Translation: the Case of Culture-bound Terms*. Bern/Genève: ASTTI/ETI, 357–369.
4. Hervey, S., Higgins, I. (1992). *Thinking Translation: a Course in Translation Method*. London & New York: Routledge.
5. Holz-Mänttari, J. (1984). *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*. Helsinki: Finland Science Academy.
6. Muñoz-Calvo, M. (2008). An Approach to New Trends in Translation and Cultural Identity. In: Muñoz-Calvo, M. et al. (eds.). *New Trends in Translation and Cultural Identity*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
7. Nord, C. (1997). *Translation as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Press.

SANTRAUKA

KULTŪRINIAI TEKSTO ELEMENTAI UŽKLOTINIAME VERTIME

Goda Rumšienė

Vertėjas yra kultūrinio bendravimo tarpininkas, o kultūrinių konceptų vertimas yra vienas iš didžiausių iššūkių, su kuriais tenka susidurti šiuolaikinei vertimo teorijai. Filmų vertėjui tenka ne tik įsprausti išverstą tekstą į laiko rėmus, tačiau ir atsižvelgti į vaizdinį kontekstą. Tokio pobūdžio vertimas įprastai pasižymi trijų kultūrų – šaltinio, tarpininko ir tikslinės kultūros sąveika. Kalba šiame kontekste yra sąryšis tarp minties ir elgesio/veiksmo. Kinas yra išskirtinis vertimo iššūkis, kadangi tik čia taip akivaizdžiai pasireiškia trijų kultūrinių kontekstų interakcija, o kalba yra integralus vaizdą papildantis, tačiau nebūtinai vaizdą apibūdinantis elementas.

Kalbą kaip sistemą apsprendžia sociopolitiniai procesai. Kalba savaime yra tam tikro bendravimo būdo simbolinės galios išraiška. Kadangi bet kuris komunikacinis aktas savaime yra apsisprendimas laikytis tam tikro požiūrio į pasaulį, kalba tampa jungiamąja grandimi tarp minties ir poelgio. *Skopos* vertimo teorijos kontekste bendravimas neišvengiamai yra nukreiptas į tam tikrų tikslų siekimą, o todėl tam tikros teksto funkcijos turėtų būti sietinos su komunikaciniame procese išylančiais tikslais. Formuojamas teksto tipas taip pat priklauso ir nuo kultūrinių elementų kontekstualizavimo. Kadangi tekstas yra verčiamas, siekiant patenkinti tikslinės auditorijos poreikius, jo struktūra ir atskiri elementai turi būti paremti tikslinės auditorijos tikėtiniu pasaulio suvokimu bei turimomis kultūrinėmis žiniomis.

Kultūrinį vertimą sudaro keturių žingsnių sistema, pagal kurią tekstinės realijos pirmiausia aptinkamos ir atpažįstamos, tuomet įvertinamos jų funkcijos tekste. Trečiajame etape atsižvelgiama į tikėtinas auditorijos kultūrinės kompetencijas, o tuomet parenkamas optimalus ekvivalentas kultūrinio vertimo atžvilgiu problemiam tekstiniam vienetui. Tinkama kultūrinių teksto elementų interpretacija kartu su ekstra-kultūrinių teksto vienetų vaidmens įvertinimu leidžia pateikti tekstinį produktą, pilnai tenkinantį vartotojo – žiūrovo – poreikius.

*III. KALBŲ IR KULTŪRŲ
KONTAKTAI / LINGUISTIC AND
CULTURAL CONTACTS*

LINGUA-CULTURAL CONCEPTS IN ANCIENT GERMANIC HEROIC EPIC

Valentina Chechetka

Voronezh State Technical University, 20th Anniversary of October St. 84,
Voronezh, 394006, Russia, chechetkavalentina@gmail.com

ABSTRACT

The article aims at revealing and describing the lingua-cultural concepts in the ancient Germanic heroic epic referring to the examples of Germanic epic poems and songs of the Middle Ages. It has been determined that the basic concepts determining ancient Germanic mythopoetic picture of the world are anthropomorphic concepts: Man and Woman, correlating in their turn with a wide range of other types of concepts, such as: wealth, clothing, gold, gems, etc. The aforesaid (peripheral) concepts are correlated with the macro-concept Man and act as symbols of a high social status and power. The concept Man in the mythopoetic picture of the world is a hierarchically complex cognitive-verbal structure, the basis of which is mainly formed by moral and ethical, as well as emotional and psychological characteristics.

Keywords: heroic epic, mythopoetic picture of the world, basic concepts, cognitive metaphor, cognitive structure, anthroponyms, emotions.

INTRODUCTION

It is common knowledge that modern linguistics focuses on the human factor in language. Bearing this in mind, the concept *linguistic picture of the world* is actively developed in linguistics as an important part of the overall conceptual model of the world. The linguistic model provides the basis for the world perception of native speakers of the language representing essential properties of the world in their understanding and being the result of their all spiritual activity. As the cognitive direction is intensively developed in linguistics, there is an increasing range of investigated phenomena related to the *sphere of man* and being of particular importance for the characteristic of a person not only as a rational one but also as an *emotional personality* (Chechetka, 2016, 68-81). In this connection, it is necessary to emphasise a great importance of studying medieval literature. As it is known, D. S. Likhachev has always stressed the aesthetic value of medieval literature in his works, where the aesthetic value is not always visible (Likhachev, 1999). Medieval literature gave rise to great and original “values”, which later were partly transcended and partly lost. There are classical epic monuments, directly deriving from the historical

legends about wars, migrations, etc., including motifs from the heroic tales (usually related to the childhood and youth of heroes). The heroes and their opponents bear historical names, though not always. These are German songs, legends and epics about the struggle of the Goths, the Burgundies, the Huns, about Attila, Theodoric, Ermanaric, etc. In particular, German researchers note that the modern cultural memory of people derives from the Middle Ages (Müller, 2005; Haferland, 2004).

The *relevance of this work* is determined by the fact that it belongs to those studies that consider *culture, philosophy, literature* and *folklore* in their effective continuity with the living national language and the national peculiarities of language awareness. In this case, the language is understood not as a vague system of signs, but as a spiritual human activity, closely related to the world-outlook. The relevance of this article is in studying the concept *man* in the Germanic mythopoetic picture of the world. An extensive field for comparative studies is the ancient German heroic epics, where the legacy of tribal mythological narratives about the first ancestors – religious heroes – is still alive.

The purpose of the paper is to determine the basic emotional and ethno-cultural concepts in the ancient Germanic heroic epics, as well as to analyse the concept *human being* as a holistic phenomenon in the mythopoetic picture of the world, considered in all its mythopoetic strata of the existence, beginning with *the name, social class, living environment, occupation, adherent and inherent characteristics, internal emotional world, verbalised both on the basis of separate linguistic units and on the basis of detailed culturally based cognitive metaphors*, and ending with the study of the highest ideals of man.

The subject of the research is the concept *man* in the mythopoetic world picture of the Middle Ages being considered on the basis of multi-complex analysis verbalising the linguistic means, reflecting the basic strata of the socio-historical and ethno-cultural existence. The lexical means, as well as a wide range of cognitive metaphors, being the verbal representatives of the concept *man* in ancient Germanic heroic epic, are the object of the research.

The data for the study include the lyrics of heroic songs and legends of ancient Germanics: *Das Nibelungenlied, Gudrun, Dietrich von Bern, Wieland der Schmied, Walther und Hildegunde, Ortnit und Wolfdietrich, Hilde und Kudrun*, etc.

FUNDAMENTAL PART

The European literature of the Middle Ages is a significant part of a globally conceived and widely branching heroic epics that extends from the songs of *Edda* in the North to the Spanish *CID*, from old English *Beowulf* to the Finnish *Kalevala*. A significant number of heroic songs and legends imparted from generation to generation and preserved to the present day confirm a vast dissemination of this genre (*Heldendichtung, -sagen, -lieder*) in the German language.

Today *The Song of the Nibelungs* is probably the most famous work of the *German*

Middle Ages. At the end of the twelfth century when it was assigned to the bookish epics, its data that earlier existed mostly in the oral form had already had a 700-year history (Müller, 2005; Haferland, 2004). The events associated with the period of the Great Migration, belonging to the history of the only one generation, for the feudal society of the early Middle Ages, obviously had to be alien to some extent. An archaic way of life depicted there was in sharp contrast with the former ideal of the court life, with the way it is glorified, for example, in the novels about King Arthur. According to J.D. Müller, a German researcher of the ancient German epics, these *strained relations* are the starting points of the interpretation, which consider the Nibelungs from a new point of view (Müller, 2005). Contemporary German scholars do not try to explain breaks in the text by a failed compilation of the heterogeneous data but consider the Nibelungs in the light of the collision between the heroic past and the courtly-feudal modernity. The epic time in the epics is the time of creation; the enemies appear in the form of mythological monsters, heroes act not only by the military force but also by the magic means, and retain relict features of religious characters (Müller, 2005; Haferland, 2004).

Researchers usually focus on *the continuity of the mythological and medieval world perception*, giving a special role to the Christianity in its formation. The other component of the medieval attitude to reality – the system of ideas of the age of barbarism – is taken into account to a lesser extent (Gurevich, 1999). Note another significant fact: the *world picture* of barbarians and the world picture of the feudal Middle Ages are very different. The first was formed in a relatively homogeneous society with very “tenacious” tribal orders. Therefore, the culture of the barbarian world possessed a considerable homogeneity; its values were within the company’s universal application. This means that its language was valid and represented a symbolic system, equally interpreted by all the groups and members of the society. The mythopoetic model of the world was expressed in the language through a mythological trope. As the researchers note, the mythological trope is the only way of learning both the external and internal world. Tropical associations, i.e. associations made on the principle of the trope on the absence of the abstract means in the language for generalisation, inevitably passed on the semantic rows and bunches. These associations are not only figurative but also emotional ones (Chechetka, 2016, 68-81).

The *world picture of the Middle Ages* (the image of the world) is a complex and controversial phenomenon that is explained by the social nature of the feudal society divided into antagonistic classes and strata. The image of the world was not the same for the representatives of different social layers and classes of the feudal society. All the forms of the *cultural life in the Middle Ages* were nothing else but the functions of people’s social activity of that era, or the result of ‘modeling’ the world by themselves. To understand the life, behaviour and culture of the people of the Middle Ages, it is important to try to restore ideas and values characteristic of them. Similarly, the problem of human personality is considered and worked out in the feudal society depending on the social origin of a person.

A comprehensive and complete picture of the world was presented in the ancient Germanic heroic epics. Epics were created in the Middle Ages both in oral and written forms, as well as in short and extended ones – in the form of vast eposes, and most especially, in the archaic form, created in the pre-state period and widely using the language of a myth and the classic form, when the language became a historical tradition about the glorious past of the people. It should be emphasised that we consider the *heroic epics* (Heldensagen und -lieder) as ‘artworks’ of the verse and/or prosaic form in this study, whose sources of the subject are a legend, later skillfully retold by the artist (Makovskij, 2014). The main character of the epics is a religious hero or people with special qualities, often with extraordinary strength, an indomitable will and courage, and a great desire to bring favour, kindness, and freedom to the other people, who are not endowed with similar properties. A stable system of artistic means is typical for the epics: hyperbole, invariable epithets, and others. The concept *mythopoetics of the Middle Ages* is defined as a complete system of such artistic means that are conditioned by the ideological and thematic problems of the heroic songs and legends typical for the analyses genre, on the one hand, and as the perception of the world by a medieval man through the prism of mythological images, on the other hand. “Poetics is intended to identify which deviations from the ‘zero level’ of speech, from the stylistically unmarked text, easier to say, from the colorless, inexpressive, purely informative language are acceptable for the aesthetic consciousness and effective in creating a specific art world” (Fomina, Chechetka; 2009).

Gender peculiarities are an important issue in the valuable picture of the world and in the reflection of the stereotypes related to gender (Chechetka, 2016, 68-81).

A major role in the cognition of the inner (emotional) world of the person is attached to the acquaintance with particular features of the inner world and with the emotional life related to the place occupied by man in the world. This fact allows us realising the anthropocentric principle in the analysis of heroic songs and legends of the ancient Germans, since the object of the analysis is the character as a linguistic personality represented in different activities.

An appeal to the onomastic material is motivated by the fact that *nomina propria* occupy the central place both in the mythopoetic picture of the world and in the world picture of the period of the Middle Ages because they are the symbols correlated with the nature of the individual. The name of the person is not indifferent to its nature (*Nomen est omen*). In the early Middle Ages, calling children in Western Europe by German names with the meanings of “winner”, “warrior”, etc., supposing to transfer relevant qualities to them, can be regarded as a relic of the archaic tradition of the barbarian society. The name is not recognised as an external sign of a person, it was an integral part of the essence of man (Fomina, Chechetka; 2009).

As a result of the research we came to the conclusion that it was in the epoch of the Middle Ages that the notion of human person was completely formed. The essence of person was defined primarily through his social position, class status, occupation, but not on the basis of individual qualities. The concept *person*, being a central

link in the conceptual mythopoetic picture of the world, is presented in the heroic epics of the Middle Ages by a wide range of its verbal explicators in the semantic and thematic, onomastic, emotional, psychological and gender aspects. Among the most frequent nominees are those verbalising the images of male characters by social status, professional membership, gerontological status, belonging to the military sphere, topography, etc., while the characteristics of the images of female characters include, primarily, the symptom of gerontology, social status, family relationships, etc. It should be emphasised that the dominant vocabulary is the one that explicates the images of male characters. There are no groups of words and collocations in the lyrics of heroic songs of the ancient Germans which verbalise the images of female characters (unlike male ones) with respect to the military sphere, occupation and topographical factor.

An onomastic aspect for studying the phenomenon of *man* in the mythopoetic picture of the world is of great importance, since the concept *name* for medieval man, as noted above, is significant. The name of a person remained unstable in the medieval monuments for a long time, it was written differently, and therefore, sometimes it could not be identified, the more so as only the personal names were mentioned, as a rule. (At that time surnames did not exist.) The custom to inherit names in the family or kinship group (when the child was given the name of the grandfather or father) testifies that the main criterion of a person was considered to be not his/her personality but his/her belonging to the group: the name is the property not of the individual but of the organic group that involves the person (Fomina, Chechetka; 2009).

The majority of male personal names relate to such important realities as *victory*, *peace* (Sifrit), *power* (Dietrich), *battle* (Hildebrand) and to such personal qualities as *courage*, *strength* (Hartmut, Wolfhart), *loyalty/devotion* (Eckart – hero of German mythology, whose name has become a symbol of loyalty, devotion, integrity), etc. in old Germanic heroic songs and legends. Female personal names actualise such features as *war/battle* (Kri(e)mhild, Hilde, Gudrun), *fighting in armour* (Prünhielt), *guardian* (Hadeburc, Sigelint), *magic* (Helche) etc., that have a more ancient tradition and go back to the mythological image of the world. The common thing for male and female names is the fact that all the names are called up to patronise the man, they are his/her second self, second nature, and second essence. Personal names by their morphological structure, as a rule, have a two-part structure: *Dietrich, Hildebrand, Hartmut, Biterolf, Eckehard / Eckewart, Wolfhart, Sigemunt, Sigelint, Hadburga, Hildegunde* and many others.

The metaphorical model of the concept *people* has its roots in the poetic mythology of the Middle Ages, when people did not separate themselves from nature. The basis for the cognitive modeling of the metaphorical images of the male characters of the ancient Germanic heroic epics is mainly zoonymic metaphors:

- man – Löwe (lion),
- man – Wildebe (boar),
- man – wilder Bär (wild bear),

- man – Falke (falcon),
- man – Adler (eagle), etc.

Zoomorphic metaphors are not relevant for female characters (a woman – Wölfin/ wolf-woman). The verbalised concept *person* corresponds to such cosmic realities as Mond (month/moon), Stern (star), etc. in the mythopoetic picture of the world. In this case, it is interesting to note that both male and female characters can relate to the images of the moon, stars, etc. that are not typical for the image of man in the modern language picture of the world. The cognitive basis of the concept *man* is often a mythopoetic paradigm in Germanic heroic songs and legends, cf: Recke (hero), Drache (dragon/serpent), Meerfrau/ Meerweib (mermaid), Teufelin (she-devil), etc. The artifact metaphorical images of man are also presented – man as *die Kunst eines grossen Meisters* (picture/ artwork of a great master), in the heroic epics.

It is important to emphasise that when modeling the metaphorical images of female characters,

- the artifact-and- aesthetic metaphors: woman – Zierde,
- nature-morphic metaphors: woman – Morgenrot (dawn),
- phytomorphic (vegetative) metaphors: woman – Augenweide (a lawn as joy for eyes) are often used.

The subjects of the metaphorisation are primarily male characters, unlike female ones. The *male* metaphors differ in their semantic richness, splendor, brightness, pragmatic significance, and a great variety. The basis of the metaphorisation of the female characters of the heroic epics of the ancient Germans is an aesthetic criterion, correlating mainly with the appearance of women. Cf.: *Wie der lichte Mond heller als alle Sterne leuchtet, wenn sein Schein durch die Wolken bricht, so stand sie vor den Frauen des Hofes* (1*, S. 39). – *The woman is compared to the moon (Mond), stars (Sterne), she stands in front of court ladies, as if a bright moon suddenly lit up in front of all the stars, breaking through the clouds.*

The focus of the attention of Germanic heroic songs and legends is man as the central part of the mythopoetic picture of the world that emphasises “masculinity”, masculine origin and the conditionality of the Middle Ages epoch (Fomina, Chechetka; 2009).

Conceptual characteristics that are the components of the metaphoric model *man* actualise such qualities of male characters as unprecedented strength, endurance, agility, vigilance, courage, and beauty in the mythopoetic picture of the world, whereas the metaphorical images of the female characters are correlated, as mentioned above, mainly with the phenomenon of beautiful / beauty. However, such ethical qualities as trick, treachery, revenge, etc. are ascribed to a woman.

The metaphorical images of mythopoetic characters of ancient Germanic heroic epics can have both a pejorative sign and an ameliorative assessment, with predominant positive images of mythopoetic characters, as a rule:

- man – Falke, Adler, Löwe, Wildebeest, Recke, Mond, Stern, die Kunst eines großen Meisters,

- *woman – Stern, Mond, Morgenrot, Augenweide, Zierde, etc.*).

The metaphorical images of female characters with a negative sign are less common – *Teufelin, Teufelsweib, Teufelsbraut, Wölfin* (2*), etc. The pejorative assessment is not relevant for male metaphorical images, either.

It is interesting to note that there is the metaphorisation of images of warriors in the lyrics and legends of ancient Germanic tribes. Hence, the synecdoche *Hand* (hand) is used instead of their direct lexical meaning (*Krieger*). It is a symbol and a kind of a substitute for *warrior*. Cf.: *Seine Hand liess einen blutigen Bach aus den Helmen fließen...* or *An diesem Tag gab es manche Hand, die blutig war vom Kampf...* (1*). – *From his hands out of helmets (warriors) blood stream flew ...or On this day there were many hands, steeped in a bloody battle*

Verbal and psychological images of man and woman of the Middle Ages are based primarily on their external, moral, intellectual, as well as emotional and psychological qualities. The external and aesthetic characteristic of a person is of sociocentric orientation in the heroic songs of the ancient Germanic tribes: the appearance of characters is not individualised. Epic heroes are, first of all, some generalised images. The appearance of the male characters correlates with their qualities in the lyrics of heroic songs and legends of the ancient Germanic tribes. In particular, it was often believed that if a man was handsome, he is to be [*a priori*] clever; in turn, tall height implied the existence of great force, etc. The universal thing for the mythopoetics of the Middle Ages is a quantitative characteristic of the strength of a warrior, which is often equated to the force of 12 men. Number 12 symbolised 12 apostles in Christianity in the mythopoetics of the Middle Ages, and correlated with the mythological Canon (12 signs of the zodiac, 12 months in the year, 12-membered pantheons, etc.). Number 12 is a lucky number, which is widely used in mythopoetic texts of the ancient Germanic tribes (Chechetka, 2016, 55-67).

It should be noted that the representation of numbers is very common in the mythopoetic contexts. Not only a warrior's strength has a qualitative characteristic expressed by number 12, but the ancient Germanic people themselves are exposed to the magic of numbers, indicating the maximalism of the human person of the medieval period. The epic poet thinks in 'big numbers'. Cf.: *Zwölfhundert Männer setzen ihnen angreifend und zurückweichend zu.* – *Twelve hundred men throw themselves attacking fiercely and stepping back.* (1)

The concept *number* is quantified in the heroic epics on the basis of such characteristics as innumerability, incalculability and is quasi measured by the number of stars in the sky, sand in the sea, etc. Cf.: *...ein riesiges Hunnenheer, zahllos wie die Sterne am Himmel und wie der Sand am Meer.* – *Huge army of Huns, countless as the stars in the sky and as the sand on the seashore.* (3)

The mythopoetic picture of the world is characterised by vivid imagery, a high degree of perfectionism, and exaggeration of reality: the number of warriors (*Hunnenheer*) cannot be measured and counted, like the stars in the sky (*wie die Sterne am Himmel*) and sand in the sea (*wie der Sand am Meer*).

According to the aesthetic canons, medieval knight should be beautiful, stately, majestic, and richly dressed (like a king). Cf.: ...so, wie ein König gehen konnte. - ...so, how a king could go.

Much importance was attached to the clothing of men and women, their jewelry made of gold and gems in the poetics of the Middle Ages. The rich vestments of the hero should meet all of the attributes associated with his daily life: the weapons he carries (sword and shield), transportation (horses, wagons, ships), furnishings etc. (Chechetka, 2004, 33-41).

The subjects of harsh censure are such features as uncleanness, untidiness, etc. Cf.: *Aschenpuster* (sloven/slut), *Schmutzfink* (slut/slattern), etc.

On characterising female characters, the beauty of the heroine plays a crucial role and implies kindness.

The period of the Middle Ages in Germany is the time of incessant feudal wars, that is why heroes of the epics, as a rule, are regular participants of the battles not only with real people, but also with the mythological characters. The description of the mythological characters can be often found in the texts of heroic songs, tales and legends of the ancient Germanic tribes along with male and female images Cf.: *Zwerge* (dwarfs/dwarves), or *Quälgeist* or *Riese* (giant) and *Meerweib/Ungeheuer* (monster). It should be noted that giants, monsters, as a rule, have a repulsive appearance (...wie dem Wasser ein Meerweib entstieg, ein Ungeheuer, schrecklich anzusehen), and dwarves have a pleasant appearance, noble appearance. They are endowed with magical powers: ...trug der Zwergenkönig den Zaubergürtel, der ihm die Kraft von zwölf Männern gab, so dass er in jedem Kampf siegte...) [1*]. - ...the dwarf king was wearing the magic belt that gave him the strength of twelve men, so that he won every fight...

The male characters of the legends represent mainly warriors and knights. All the actions of the heroes of Chronicles are public, because they depend on the public and focused on the norm adopted in the respective social environment. The behaviour of the knight comes from the requirements imposed on him. He prefers to be taken prisoner than to leave the battlefield, so that no one would suspect him of cowardice. That is why the researchers explain human actions not by personal characteristics of heroes, but by the main motifs that should guide a noble man according to the moral code adopted by the society of knights. Human qualities could be taken into account only to the extent that they are correlated with the social role of their carriers. The essential qualities were not individual characteristics but the obligatory attributes of the knight: fidelity, courage, agility, presence of romantic qualities, etc. (Fomina, Chechetka; 2009)

Based on the analysis of the verbalised concept *person*, we came to the conclusion that, according to the moral and ethical canons, the hero of the ancient Germanic epics appears as courageous, bold, brave, freedom-loving, with great power, which can be used by him in battle and in peaceful life. The hero of the medieval heroic legends and songs is always a hero, as a rule, and, at the same time – a court knight.

The study of linguistic ethical and moral predicates which characterise man, allows us to conclude that such qualities as falsity, cowardice, stupidity are sharply condemned in the heroic epics of the Middle Ages. They cause anger and negative emotions. Appraisal qualifications of the negative qualities of male characters – *Feigling* (coward), *Lügner* (liar), *Dummkopf* (fool /blockhead /dolt) are most often observed.

Everything that is connected with the activities of the heroes of the epics is maximalistic in nature. If it concerns battle, then a desperate fight should last up to the end. If the hero of the epics holds a feast, it will last until all the resources are exhausted. Cf.: *Dietrich verschlug es die Sprache, als er hörte, wieviel Gold Dietleib während der sieben Tage des Festes verbraucht hatte...*(4*). – *Dietrich took the language as he heard how much Gold Dietleib had consumed during the seven days of the Feast...*

The fact that lords give presents to their vassals in the feudal society is a cultural and specific one. The individuals who are higher on the social ladder give presents to those who occupy a more modest position but not vice versa, because the person who received the gift is considered to be the subject to the presenter. Therein lie the subtleties of the medieval etiquette. Therefore, showing generosity quite often, giving 'rings' to warriors, the leader left their own households without livelihood (Chechetka, 2004, 33-41). In accordance with the requirements of the time, the leader who did not give rings and jewelry, chary of gifts, was simply unthinkable because nobody would serve him, because he did not impart magical powers and happiness to his retinue. For example, royal feasts/holidays lasted from seven to thirty days in the heroic epics of the Middle Ages. If the Royal couple gave presents to the visitors, then no one left the feast being poor: *Die reiche Königin Sigelint teilte nach alter Sitte um ihres Sohnes willen unablässig rotes Gold aus; sie verstand es, ihm die Leute geneigt zu machen, und bald fand man keinen Fahrenden mehr arm* (1*). – *The rich Queen Sigelint divided red gold according to ancient custom and by her son's will; she understood it, and made people inclined.*

Wealth is the means of maintaining public influence for a feudal lord, the approval of his honour, a sign testifying to the courage, the generosity, and the hospitality of the seigneur. But all this could be implemented only if the seigneur demonstrated these qualities. The highest moment of enjoying wealth was his donation in the presence of a maximum number of people receiving their share of the seigneur's munificence.

According to our observations, a direct intellectual characteristic of the epic heroes is not traced in the texts of the Middle Ages. However, an implicit idea of a positive assessment of the intellectual potential of the epic heroes is underlined in many contexts. Cf.: *Dietrich tat sich schon als Knabe unter seinen Altersgenossen hervor...* (3*) or *...wurde er sehr klug und so stark wie zwölf Männer...*(4*). – *Dietrich was a child superior to his peers ...* (3*) or *... he was very smart and strong as twelve men ...* (4*).

Male characters who do not exhibit even the most usual intellectual qualities cause disapproval: *Tolpatsch* (bumpkin/dawdler/muddle-headed person), *Schwätzer* (goof/idle talker), etc.

The verbal and psychological image of epic heroes appears mainly in three main types: the individual is considered as *homo moralis*, *homo* and *homo emocio racio*. In ancient Germanic heroic songs and legends, man appears as a creature with a high degree of moral responsibility (*homo moralis*) because it is the morality that is the highest measure of human essence of the Middle Ages. The human behaviour, all the interrelations of the heroes of epics strictly correlate with the moral and ethical canons accepted in the society. It is the morals and ethical principles that serve as a cornerstone in the representation of a medieval personality. The ancient German's inner, emotional, world, as well as his feelings and experiences are no less important in the perception of the personality. The role of the mind, intellect as a philosophical and social determination of the epic hero is marked not so pronouncedly in comparison to the first two aforementioned maxims characterising the personality.

An identical feature of the mythopoetic male and female characters is their belonging to the representatives of the upper class.

The verbal and psychological images of men and women of the middle Ages differ in a number of aspects. The appearance of mythopoetic characters as a whole is not individualised. Heroes of both sexes are, as a rule, beautiful, intelligent, rich and generous, which correspond to the ideals of the Medieval epoch. At the same time, man of Medieval Germany is characterised by certain rudeness. In addition to that, he is a loyal vassal and a man of honour. A woman is a faithful and devoted wife and mother. However, she can be cunning and vindictive.

The bases for modeling the metaphorical images of the male and female characters of the heroic epos of the ancient Germanics are the following types of cognitive metaphors: zoomorphic, ornithomorphic, naturemorphic, phytomorphic, cosmomorphic, mythomorphic, artifact-and-aesthetic, etc. The source of the cognitive metaphors forming the metaphorical images of male characters is, first of all, the world of fauna and of female characters - the sphere of the cosmos and theological ideas.

The major elements of the emotional world of a person in the Germanic heroic epics are anger, sorrow, fear, pain, disappointment, excitement, love, joy, happiness, and unhappiness. Characterising the mythopoetic images of male and female characters, we have singled out the emotions differing in frequency, and emotional and axiological status.

As follows from our studies, the basic emotion experienced by the characters of the epics, as noted above, is the emotion of anger. According to our observations, a limited degree of expressing anger, its indomitability, expectation, variability of anger, the power of wrath/its range, etc. refers to the cognitive components of anger typical for the heroic epics of the ancient Germanic people and verbalised by various types of words and collocations. It should be noted that the manifestation of anger is inherent not only in men but also in women and children. Cf.: *Obgleich er noch*

ein Kind war, focht er so grimmig...or... Kriemhilt's Zorn war gross... (1). - Although he was still a child, but he was attacking fiercely... or ... Kriemhilt's anger was great...*

The cognitive model of anger is formed primarily by its conceptual types:

- psycho-physiological aspect of anger (*Der König gebärdete sich zornig...*);
- mental characteristic of anger (*Du wolltest deinen törichten Zorn austoben...*);
- acoustic characteristic of anger (*Vor Zorn brüllte König Machorel so laut...*);
- gerontological characteristic of anger (*Grimmig hieb der alte Wate auf die Gegner ein...*), etc.

A special place in the explication of anger in the poetics of the Middle Ages is given to the transformation of anger; anger turns into borderline states:

anger → hatred;

anger → fear;

anger → grief.

Cf.: *Voll Grimm und Trauer sah Dietrich, was ringsum im Reiche geschah. Doch nicht um sein verlorenes Gut klagte er, sondern ihn bedrückte der Jammer der Frauen und Kinder, den er anhören musste (4*). - Full of sadness and sorrow, Dietrich watched what was going around in the kingdom. But the lost riches he mourned his oppressed cries of women and children who had to hear.*

The metaphors of anger are widely represented in the heroic epics. As a result of the study, the following metaphorical models of anger are singled out:

- spatial model: anger has space (*unbezähmbar*) and volume (*gross*);
- zoomorphic: *wie ein Löwe* (anger has the power of lion);
- pyromorphic: anger is a lightning, flash that blinds. Cf.: *Sie waren sehr zornig, das konnte man an den Funken sehen, die unter den tausenden Schwertern aufstoben. - They were very angry, so you could see the sparks fly;*
- hydromorphic: *Zorn stieg in ihm auf* (anger is the fluid that rises and overflows);
- artifact: *Hagen war voller Mordlust* (anger is a vessel /bowl), etc.

As the analysed data show, the emotion of anger corresponds associatively to the male type of behaviour in German culture. Confer the saying: *Zorn ist ein Mann, Sanftmut – eine Frau*. In this case, anger is opposed to emotion, i.e. to a character trait – gentleness (*Sanftmut*). According to the theory of differential emotions, anger included in the hostility triad is directly correlated with an aggressive type of human behaviour (Chechotka, 2016, 55-67).

The selected verbal dominants of the emotional world of a person in the heroic epics of the Middle Ages (sorrow, pain, fear, love, etc.) reflect a specific character of cognitive mechanisms for the explication of the emotional and mythopoetic picture of the world in the heroic songs of the ancient Germans.

The peculiarity of the cognitive model of the concept *grief/pain* is that this emotion is felt both by male and female characters. The state of deep sadness/emotional pain/suffering is an emotional component of the phenomenon *people* in the poetics of the Middle Ages.

Such basic cultural concepts as wealth, clothing, gold, and gems that are relevant for the mythopoetics of the Middle Ages correlate with the phenomenon of people in the mythopoetic world picture of the ancient Germans. The concepts selected by us are of great importance for defining the ontological essence (*causa sui*) of man and woman in the heroic epics of the Middle Ages. They are the dominant parameters of the human personality of the medieval era, as well as the landmarks of the world perception and behaviour. At the same time, the above-mentioned attributes are a means of self-awareness and human cognition. The phenomenon *wealth*, which gets its material embodiment in clothing, gold, and precious stones, is perceived by the people of the Middle Ages as an inherent quality of being as real as the life itself. Wealth never appears in the Middle Ages in the form of an end in itself; it is a means to maintain human life, and serves for his approval as a full member of the group or class. Wealth is largely used as a sign of social prowess, honour, and social position (Meletinskij, 2005).

An increased interest in entertainment is characteristic of the period of the early Middle Ages: beautiful clothes and jewelry attracted people giving a great pleasure. A detailed description of various kinds of garments and household is an essential addition to the characters of the ancient Germanic heroic songs, legends and stories because they are ethno-psychological, cultural and social markers of the Middle Ages.

The criteria forming the basis for the classification of clothing are uneven in their importance (Chechetka, 2016, 68-81). One of the dominant characteristics of clothing is the cloth from which the clothes were manufactured [*Seide* (silk) and *Samt* (velvet)], i.e. cloth symbolising wealth.

An extensive application is received by the verbal designation of fur as a symbol of the state power [*Zobel* (sable) and *Hermelin* (ermine)]. A cultural and specific feature is the presence of clothing made from fish skin (*aus Fischhaut*).

The social status of clothing (*prächtigt, reich, vornehm, ansehnlich, stattlich, so gekleidet, wie ein König gehen könnte*) was of great importance. A significant sign of the clothes of the Middle Ages was its colour (*schneeweiss, weiss wie Schnee, klee grün, kohlschwarz, rabenschwarz, glutrot, wolkenblau*).

Preference was given mainly to light (*lichte Farbe*) and luminous (*leuchtende Farbe*) colours in all shades. The words designating the colour (*weiss, schwarz, grün etc.*) are less common due to the nature of metaphorical reflection of a colour picture of the world, as evidenced, in particular, by the presence of metaphorical comparisons, for example:

- *white dresses are compared with the image of snow (weiss wie Schnee);*
- *green color often matches with clover (grün wie Klee);*
- *black –with raven or coal (schwarz wie Kohl oder Rabe);*
- *red – heat, intense heat (rot wie Glut), etc.*

One of the relevant characteristics of clothing in the heroic epics of the ancient Germanic people is an indication of its origin. The vast majority of names in the analysed data reflect belonging of a garment to the East and Africa (*Arabien/arabisch,*

Zazamank, Azagauk, Arras, Ninive, (von) Abalie, libysch). They are valuable and symbolic in themselves because the outfits are made of fine and bright oriental fabrics, and emphasise the wealth and social status of their owners (Chechetka, 2016, 68-81).

Features that qualify clothes are the assessment of clothing, explicit or implicit, which was mainly positive. The highest degree of the positive assessment of clothing was expressed in the superlative degree (*das beste*). In this case, the high cost of clothing (*kostbar, wertvoll*), its artistic value (*kunstreich*), splendour (*wunderschön*), exotic appearance of clothing, etc. were stressed. The pragmatic status of gold was defined both by intrinsic properties of gold itself: by quality (*rein, laut, allerbeste*), origin (*aus dem Lande Arabien und von Berge Kaukasus*), colour (*rotes, liches Gold*) and its functions. The quantitative factor that reflects the quantitative characteristic of gold available to the heroes of the epics and relevant for the texts of the Middle Ages is of great importance in terms of achieving the pragmatic effect.

To define the amount of gold (i.e. quantifiers of gold) there were used:

- “SHIPS”. Cf.: *Soviel an Gold und Silber...dass nicht einmal zwei große Schiffe die Last hätten tragen können*; (So much of Gold and silver... even two large ships, can't carry the load)
- “HORSES” / a hundred horses-heavyweights. Cf.: *Sie besaß noch so viel Gold aus dem Nibelungenland, dass hundert Pferde es kaum tragen konnten...; so viel Silber und Gold, wie hundert Packpferde eben tragen können.... (1*; 4*) etc. – They had so much Gold from the Nibelungs land, that a hundred horses could hardly carry ...; so much silver and Gold, like a hundred packed horses can carry.*

An important attribute of wealth of the Middle Ages is the availability of gems (Chechetka, 2016, 55-67). However, the type/variety of gems (e.g., diamond or emerald) is of paramount importance. The gems are considered primarily as a decoration of clothes of the mythological characters, warrior's armor, weapons, shields, etc. At the same time, gems perform a magical function and are used for talismans (*Karfunkelstein, Jaspisstein*). They help to create vivid images of the jewelry of women and men. A characteristic feature of these ornaments is their miraculous beauty (*herrliche Steine*), value (*kostbare Edelsteine*), size (*faustgrosser Karfunkelstein*), etc.

The factor of their origin plays an important role in the evaluation of gems. Garment and fabrics were brought, as mentioned above, from the East, and jewelry from India (*indische Edelsteine*). India is a classical country where the belief in the magic power of gems aroused and was spread. People believed that a talisman of jasper (*ein grasgrüner Jaspisstein* – green as grass jasper stone) was able to protect one from ghosts and vanity, and strengthened the gift of foresight. The Bible (the second book of Moses) says that jasper, as the twelfth stone, was among the gems that decorated the ephod of high priest (Fomina, Chechetka; 2009).

A significant sign of the mythopoetic picture of the world is mentioning a large number of gems. As a rule, unusual quantitative metaphoric images are used for this purpose in mythopoetic texts. Cf.: *so viel Edelsteine ... dass 100 Rüstwagen sie*

nicht hätten davonfahren können... (1; 4*). - ... that even a hundred carts would be unable to carry*

This metaphorical image actualises the semantic feature of the amount of wealth, whose verbal quantifier is one hundred carts. Maximalism in the assessment of wealth and the hyperbolised look at its size are associated with the period of the feudal relations in Germany.

A detailed description of the clothes, gold, gems and jewelry of ladies, knights and mythopoetic characters reflects clearly the historical era of the Middle Ages, supplements essentially the images of the heroes of legends, and constitutes the most important layer of mythopoetic culture (Chechetka, 2016, 68-81).

CONCLUSIONS

In conclusion, the concept *man*, as a dominant one in the mythopoetic picture of the world, is a multilateral and multidimensional phenomenon. Its integral parts are metaphorical images that correlate mainly with the world of flora and fauna, space, natural phenomena, the objective world, the theological sphere, mythopoetic, mystical spheres and others. In Germanic heroic songs and legends, the concept *man* is a hierarchically complex cognitive and verbal structure sui generis, which mainly form the basis of moral and ethical maxims. Ethical requirements and the emotional world of the person are of paramount importance. The gender opposition of man and woman of the Middle Ages has different priorities, both at the conceptual and verbal levels of representing the phenomena *man* and *woman*. It is important to note that man is regarded as a kind of the center or top of the Universe. According to the mythopoetic conceptions in the ancient German epics, it is man and not woman that is the crown of nature, the perfection, a certain ideal, the work of art of a great master (*“die Kunst eines grossen Meisters”*). From the emotional and psychological standpoint, the concept *person* in the poetics of the Middle Ages, especially, implies the presence of the three basic components: anger, sorrow and love. In the mythopoetic picture of the world, the concept *man* correlates with such ethno-cultural concepts as wealth, clothing, gold, and gems, which, in their turn, are important determinants both of the medieval man himself and mythopoetic picture of the world in general.

REFERENCES

1. Chechetka, V. (2016). Dominant Concepts in Ancient Germanic Heroic Epic. *Научный вестник воронежского государственного архитектурно-строительного университета. Современные лингвистические и методико-дидактические исследования*. 12: 55-67.
2. Haferland, H. (2004). *Mündlichkeit, Gedächtnis und Medialität. Heldendichtung im deutschen Mittelalter*. Göttingen.
3. Müller, J. D. (2005). *Das Nibelungenlied*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

4. Гуревич, А. Я. (1999). *Избранные труды*. Москва, Санкт-Петербург: Университетская книга.
5. Лихачев, Д. С. (1999). *Историческая поэтика русской литературы*. Санкт-Петербург: Алетейя.
6. Маковский, М. М. (2014). *Язык – миф – культура: Символы жизни и жизнь символов*. Москва: Ленанд.
7. Мелетинский, Е. М. (2012). *Поэтика мифа*. Режим доступа: [http:// booksafe.net/book/meletinskiy_eleazar-poetika_mifa-148076.html](http://booksafe.net/book/meletinskiy_eleazar-poetika_mifa-148076.html)
8. Фомина, З. Е., Чечетка, В.И. (2009). Концепт «мужчина» и «женщина» в древнегерманской картине мира. Воронеж.
9. Чечетка, В. И. (2016). Доминантные концепты в древнегерманском героическом эпосе. *Научный вестник воронежского государственного архитектурно-строительного университета. Современные лингвистические и методико-дидактические исследования*. 29: 68-81.
10. Чечетка, В. И. (2004). Концепт «одежда» как один из доминантных элементов мифопоэтической картины мира (на примере древнегерманских героических легенд, сказаний). *Научный вестник воронежского государственного архитектурно-строительного университета. Современные лингвистические и методико-дидактические исследования..* 2: 33-41.

SOURCES

1. *Das Nibelungenlied Versroman in Prosaübertragung*. (1965). Leipzig.
2. *Kudrun und Nibelungen. Deutsche Heldensagen*. (1962). Berlin.
3. *Deutsche Heldensagen*. (1970). Leipzig.
4. *Der Sagenschatz. Eine Sammlung alter deutscher Sagen*. (1960). Berlin.

SANTRAUKA

KALBINIAI IR KULTŪRINIAI KONCEPTAI SENUOSIUOSE GERMANŲ HEROJINIUOSE EPUOSE

Valentina Chechetka

Straipsnyje pateikiami ir aprašomi baziniai kalbiniai ir kultūriniai konceptai, kurie sutinkami Viduramžių herojiniuose epose, remiantis senaisiais germanų dainų, legendų, pasakojimų pavyzdžiais. Buvo nustatyta, kad Viduramžiais konceptas „žmogus“ mitologinėje poetikoje – tai daugiabrisiškis reiškiny, turintis hierarchiškai sudėtingą kognityvinę verbalinę struktūrą, kurios esmę sudaro moraliniai etiniai ir emociniai psichologiniai požymiai. „Vyro – moters“ opozicijai Viduramžiais būdingi įvairūs prioritetai tiek konceptualiai, tiek verbaliniu būdu pristatant „moters“ arba „vyro“ fenomeną. Mitologinis poetinis senovės germanų pasaulio vaizdas apima šiuos bazinius etnokultūrinius konceptus: „turtas“, „rūbai“, „auksas“, „brangakmeniai“, kurie koreliuoja su „žmogaus“ fenomenu ir simbolizuoja aukštą socialinį statusą ir valdžią.

КУЛЬТУРНЫЙ ТРАНСФЕР: СИМВОЛИКА БЕРЕЗЫ В ГРУЗИНСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ТЕКСТАХ НА БЕЛОРУССКУЮ ТЕМАТИКУ

Нана Гаприндашвили

Тбилисский государственный университет имени Иванэ Джавахишвили,
пр. Чавчавадзе I, Тбилиси, Грузия, nana.gaprindashvili@tsu.ge

ABSTRACT

The birch tree is one of the most respected and beloved trees for Belarussian people, which has a significant place in Belarussian literature, pictorial art, folk tradition, everyday life, and household. The symbolism of the birch tree is very diverse.

In art work focusing on a foreign theme, writers often turn to foreign traditional images to create the image and mood. This is most often observed in the history of Georgian-Belarussian literary relations. Georgian literature focusing on the Belarussian theme has mastered traditional characteristics of Belarussian artistic thought developing the birch tree into the image of a woman.

This artistic image (woman as a birch tree) is traditionally unfamiliar for Georgian original literature, yet its existence in modern Georgian literature is due to the fact that Georgian literature has actively mastered this image of the birch tree, i.e. a woman from Belarussian literature. There are nearly no Georgian art works created on Belarussian theme where we do not meet a birch tree. The birch tree is an unalterable attribute of Belarussian landscape and one of the most important elements of the image of Belarus itself; the birch tree is perceived as a symbol of female beauty, tenderness and kindness. Symbolism of the birch tree has become a generic part of Georgian artistic thought. It has become understandable and acceptable for both Georgian writers and readers.

Appearance of the artistic image of the birch tree in Georgian literary works (D. Kvitsaridze, R. Gvetadze, I. Mosashvili, D. Ivardava), created on the Belarussian theme, associative and symbolic personification of the birch tree with a beloved woman, stems from the peculiarities of Belarussian artistic thought, since Belarussian theme repeatedly convinces us that different literatures affect and enrich each other, as well as diversify the theme and artistic-expressive tools of each other.

Keywords: Georgian literature, Belarussian artistic transfer, symbolism of the birch tree.

ВВОДНАЯ ЧАСТЬ

Этноимагологические аспекты сравнительного литературоведения лучше всего выявляются в произведениях на инонациональную тематику. «Из

многочисленных форм восприятия ионациональной среды и литературы в теоретическом плане меньше всего изучена ионациональная тематика, хотя она играет значительную роль в художественном представлении ионационального мира, в обогащении творчества как отдельных писателей, так и всей национальной литературы в художественно-тематическом плане и с точки зрения сближения и взаимообогащения народов» (Гаприндашвили, 2012, 124).

Вопросы ионациональной тематики относятся именно к проблематике литературных взаимоотношений. Несмотря на то, что ионациональная тематика подразумевает представление национальной литературой ионациональной среды, а не литературы, ионациональная литература, в частности, художественная литература в определенной форме и дозе все же вторгается в национальную литературу в виде ионациональной образности. Образность же, как известно, есть атрибут художественной литературы и путем ее вторжения художественный арсенал ионациональной литературы в определенной степени переходит в национальную литературу. А это один из значительных путей обогащения национальной литературы. Ионациональная тематика обогащает национальную литературу не только тематически, атрибутами и образами новой среды, но и новой, до тех пор не замеченной или не используемой художественной образностью, той художественной образностью, к которой обычно обращается та национально-культурная среда, описания жизни которой касается то или иное произведение.

По справедливому замечанию Л. Кишкина: «Возникновение художественных произведений на ионациональную тему, а это одна из форм творческих литературных контактов, тесно связано с проблемой постижения писателем одной литературы специфической образности другой» (Кишкин, 1968, 115).

Л. Кишкин, говоря о национальной образности, отмечает, что национальная образность есть специфический признак национальной литературы. Исследователь объясняет, что он подразумевает под национальной образностью, называя ее иногда национальным образным мышлением: «Под национальным образным мышлением мы подразумеваем всю совокупность художественных образных средств и создаваемых с их помощью больших сложных образов, которые можно видеть в произведениях тех или иных писателей, которые в то же время характерны и показательны для всей национальной литературы и отличают ее от других» (Кишкин, 1968, 77).

Национальная образность также является исторической категорией. В ее создании участвуют почти все те компоненты, которые создают национальный характер. Национальную образность определяют национальная экогеографическая среда, ее ландшафт, пейзаж, природные условия, история нации, культура, искусство и т. д. В общем, весь социальный и этноисторический опыт нации. В соответствии с изменением этих объективных обстоятельств и условий меняется и национальная образность. Ряд ее пластов исчезает, а ряд остается историческим слоем в системе художественного мышления нации.

Литературные взаимосвязи являются значительным источником обогащения грузинской художественной литературы с эстетической точки зрения. Этим обусловлена актуальность представленной статьи. Объектом нашего исследования являются грузинские литературные тексты, созданные на белорусскую тематику, в которых грузинские писатели для создания белорусского колорита обращаются к белорусским традиционным образам. Этот аспект грузино-белорусских литературных взаимосвязей оценивается как белорусский культурный трансфер в грузинскую литературу.

Цель и задачи нашего исследования – на примере произведений грузинских писателей XX века Д. Ивардавы, И. Мосашвили и Д. Квицаридзе изучить и оценить, как грузинская литература освоила традиционную для белорусского быта, художественного мышления и идейно-эстетического мира символику березы.

В работе применяются несколько классических методов изучения литературы: 1) биографический метод, поскольку Д. Ивардава, Р. Гветадзе, И. Мосашвили и Д. Квицаридзе были связаны с Беларуссией (Д. Ивардава посетил Брестскую крепость и почтил могилы защитников этой крепости, И. Мосашвили и Р. Гветадзе посетили Белоруссию в составе бригады грузинских писателей и близко познакомилась с ее культурой и бытом, Д. Квицаридзе воевал на территории Белоруссии во время Второй мировой войны) и их биографии и личности в определенной степени можно рассматривать как определяющие моменты их творчества. 2) сравнительный метод, при помощи которого сравнивается и оценивается символика березы в белорусской литературе и в грузинской литературе; 3) культурно-исторический метод, который используется при рассмотрении вопроса о функционировании символики березы в грузинской социокультурной среде.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Во время художественной обработки инациональной тематики писатели часто обращаются к инациональным традиционным образам для создания колорита или настроения. Мы часто встречаем это явление в истории грузино-белорусских литературных взаимоотношений. Созданная на белорусскую тематику грузинская литература освоила традиционный и характерный для белорусского художественного мышления образ женщины-березы. Как отмечают, «тонкость и гибкость, воспринимаемая как красота, послужили причиной, по которой это дерево (береза, – Н.Г.) стало символом девушки» (Крацс, 1998).

Береза — одно из весьма почитаемых и любимых у белоруссов деревьев, которое занимает значительное место в белорусской литературе, живописи, в белорусской народной традиции, в быту, в хозяйстве. Символика березы весьма многообразна. В народных представлениях она обладает магической силой, священна, является символом обновления и юной любви, покровительствует женщинам и т.д.

Росту популярности и эмоциональной и смысловой насыщенности березы в Белоруссии способствовала и художественная литература, особенно поэзия. В белорусской литературе представлено много произведений, в которых авторы предлагают интересные поэтические и символические осмысления образа березы. Для Янки Купалы береза является символом обновления и возрождения («Лістапад»):

*З буйных ліп і бяроз
Лісты валяцца.
Між навалаў і лоз
Рассыпаюцца.

Шапацяць, шалясяць
Залацістыя,
Ўвысь галінкі глядзяць
Пусталістыя.

А як прыйдзе вясна —
Ўсё адменіцца,
І галінкі ізноў
Зазяленняцца (Купала, 2010).*

В другом стихотворении Янки Купалы («Шумныя бярозы...») это дерево связано с печалью:

*Шумныя бярозы
Пабяліў мароз.
Хацеў бы я плакаць,
Дый ня маю сьлёз (Купала, 2013).*

В стихотворении Якуба Коласа «...Надышлі марозы» береза представлена в полной гармонии с белорусской природой и зимним пейзажем:

*Надышлі марозы,
Рэчкі закавалі,
Белыя бярозы
Шэранем убралі (Колас).*

Береза является символом вечного возвращения в стихотворении П. Бровки «Бяроза, бяроза»:

*І я да цябе завітацца імкнуся,
Як кожную весну вяртаецца бусел,
Гняздо папраўляе, гадае аб дзецях...
Для нас ты, бяроза, — адзіная ў свеце! (Бровка, 2012).*

Этот художественный образ (женщина – береза) грузинской оригинальной литературе традиционно чужд, но его существование в современной грузинской литературе необходимо, поскольку из белорусских литературных художественных образов грузинская литература наиболее активно освоила образ березы-женщины. Почти нет грузинского произведения, созданного на белорусскую тематику, где бы не фигурировала береза. Береза, как неизменный атрибут белорусского пейзажа и один из значительных элементов образа самой Белоруссии, и береза, как символ женской красоты, нежности и добродетели. Символика березы органически слилась с грузинским художественным мышлением. Она оказалась понятной и приемлемой как для грузинских писателей, так и для читателей. Приведем примеры символики березы из грузинской литературы:

თეთრი არყები, თითქო ქალები
პირველ ვარსკვლავედს ანთებენ ტყეში,
და ცაზე დიდი მთვარის ნაღვი
ჰკიდია, როგორც მამონტის ეშვი²⁴ (Мосашвили, 1972, 131).

ორი წელი გასულა,
ბრესტში სძინავს გავრილოვს,
მის საფლავთან ძნელია,
გულს სევდა არ გაივლო.
მძიმედ, ლახვარ-მახვილად,
იქვე ნორჩი არყის ხე
მგლოვიარედ დახრილა²⁵ (Ивардава, 1981).

ხანდახან ტყის ბილიკზე მიმავალს ნაძვებს შორის არყის ხე შემომანათებდა. მაშინ კი ვხედავდი ლუდას. ყოველ ხესთან იდგა და მილიმოდა²⁶ (Квицარიძე, 1963, 142).

არყის ხესთან მივედი, გვერდში დავუდექი. ჯერ ნაძვებს შევხედე, მერე ცას, მერე არყის ხეს თავი დავუკარი და ლამაზ ტანზე ვაკოცე. ტანია სიცილით კვდებოდა²⁷. (Квицარიძე, 1972, 374).

Весьма значительной спецификой произведения, созданного на иномациональную тему, является то, что в нем мы имеем дело с сосуществованием

24 «Березы, словно женщины, / Зажигают первые звезды в лесу / А на небе луна ущербная / висит, словно бивень мамонта» (подстрочный перевод наш, - Н.Г.).

25 «Прошло два года, / Как Гаврилов спит в Бресте, / У его могилы / трудно удержаться от грусти. / Тяжело, как меч, / Тут склонилась в горе / Юная береза» (подстрочный перевод наш, - Н.Г.).

26 «Иногда на лесной тропинке, среди сосен светились березы. Тогда я видел Люду. Она стояла у каждой березы и улыбалась мне» (подстрочный перевод наш, - Н.Г.).

27 «Я подошел к березе и стал рядом. Сначала я посмотрел на сосны, затем на небо, поклонился березе и поцеловал ее стройный стан. Таня смеялась от души» (подстрочный перевод наш, - Н.Г.).

одновременно двух национальных потоков, в случае грузино-белорусских литературных взаимоотношений – грузинским и белорусским. Созданное грузинским писателем произведение на белорусскую тему „по содержанию“ является „белорусским“, т.е. употребляемый в нем фактический материал касается Белоруссии, а „по форме“ грузинским, так как этот белорусский материал художественно оформлен грузинским писателем на основе традиций грузинской литературы. Эти два потока проявляются в художественно-изобразительном арсенале писателя. Яркие примеры этого встречаем в посвященной Белоруссии новелле Раждена Гветадзе «Махра». Описанное здесь событие происходит в маленьком белорусском селе, колоритную картину которого писатель описывает с большим мастерством:

კამარა ცის დასალიერთან ფართოდ გაშლილიყო დაისის მეწამული მარაო, რომლის ელვარე ანარეკლი უხვად ეფინა შორს, ნაძვების ვაკეს, უსიერ ტყეს, ხოლო მდორე მდინარის - პტიჩის- გაღმა თვალუწვდენელ ხოდაბუნებზე მუხლამდე მოყრილ ჯეჯილს ალუბლის წვენი ესხურა.

თვით პტიჩი, რომელიც სოფელს შუაზე კვეთდა, დაისის შუქით ჰანას სარტყელივით ქათქათებდა, მის ნაირ-ნაირ კელაპტრებივით ჩარიგებულ არყის ხეების კენწეროვებზე შემსხდარი ყვავები კი გომრებივით ფრინავდნენ.

ჰაობიდან ასხლეტილი ნიავი ოდნავ არხევდა გარინდებული ჰანას ქერა თმის კულულებს და ალუბლის ტოტებს.

ასეთი ხალასი სადამო ჰანას იშვიათად ახსოვდა.

მუდამ მღვრიე და ლაქებიანი ბელორუსიის ცა ახლა მისი თვალელებით ლურჯი და სუფთა იყო...

... სოფელში უჩვეულო მოწყენა იყო.

სხვა დროს, ყოველ სადამოს, სადღაც ბანდურს უკრავდნენ. ისმოდა ჰასთან შეკრებილი გოგონების კისკისი, სამოვრებიდან დაბრუნებული ნახირის ბლავილი, ბავშვების ჟრიაბული და ძაღლების ყეფა.

ახლა კი სუფევდა სამარისებული სიჩუმე და ჰანას გული ეკუმშებოდა.

ის კი კვლავ უძრავად იჯდა და უმწეოდ დასცქეროდა ზევით, სოფლისგან კარგა მოცილებით, ტყის პირას განმარტოებულ ხუტორს²⁸(Гветадзе, 1939, 5-6).

Созданная на основе знаний белорусских реалий, быта, ландшафта картина белорусского села хорошо передает белорусский колорит, хотя почерк писателя

28 «На краю прозрачного неба широко алел багровый веер заката, сверкающие отблески которого в изобилии раскинулись вдаль, под сосновой рощей, дремучим лесом, а на противоположном берегу медленной реки Птичи вишневым соком были опрысканы поднявшиеся до колен необозримые нивы.

Сама Птичь, текущая посреди села, в свете заката белела, как пояс Ганы. На верхушках стоящих в ряд, как факелы, берез расселись черные, как агат, вороны. Ветерок, тянувшийся с болота, слегка касался светлых завитков замершей Ганы и покачивал ветви вишен. Гана редко помнит такой тихий вечер. Постоянно шумное и пятнистое белорусское небо было сейчас синим и чистым, как ее глаза...

истинно грузинский. Для белорусской литературы не традиционны столь перегруженные «художественными орнаментами» прозаические произведения. Здесь же отмечается то органичное сосуществование грузинского и белорусского «поток»», которое придает произведению особый «аромат»: «Как факелы, выстроенные в ряд березы». Наверное, автор не прибег бы к этому сравнению, если бы описанный им мир не был Белоруссией. В то же время белорусский автор вряд ли использовал бы столь чуждое для белоруса, но традиционное для грузинской литературы сравнение: «черные, как агат, вороны». Так проявилось в этом пассаже сосуществование двух «национально-культурных потоков».

ВЫВОДЫ

Перенос национальных традиционных образов или образности в другую национальную среду не является простым и безболезненным процессом, иногда он невозможен: национальная художественная ткань может не принять или не примириться с пришедшими из инонациональной среды образами. Чем обусловлено привнесение символики березы в грузинские художественные произведения, созданные на белорусскую тему? Можно предполагать, что это явление имело несколько причин:

В грузинской литературе символика березы не была чем-то совершенно новым, чуждым и неожиданным феноменом. Ее традиция определенно уже существовала в переводах русских произведений и в сочинениях на русскую тему.

В грузинской литературе испокон веков существовал культ женщины. Связь символики березы с женщиной способствовала ее упрочению в грузинской литературе.

На протяжении веков в грузинской литературе и фольклоре существует символика тополя для внешней характеристики личности. Формальное, звуковое сходство названий тополя и березы на грузинском языке (აღვობს ხე/აზვობს ხე – алвис хэ/аркис хэ), возможно, способствовало упрочению символики березы в грузинской «белорусской» литературе. По причине равного количества слогов и схожего звучания замена «тополя» «березой» должна быть более продуктивной в поэзии.

Одной из основных причин все же было то, что символика березы является для белорусской литературы одним из главнейших традиционных и широко распространенных атрибутов, одним из древнейших выражений белорусского образного мышления. Когда грузинские писатели пишут на белорусскую тему, у них возникает естественное желание заострить внимание грузинского читателя

В селе царило необычное затишье. В другое время каждый вечер где-то играли на бандуре, доносился смех собравшихся у колодца девчат, мычанье возвращающегося с пастбища скота, гам детей и лай собак. Сейчас же царила могильная тишина, и у Ганы сжималось сердце. Она по-прежнему сидела неподвижно и беспомощно глядела вверх, на довольно отдаленный, одиноко стоящий на краю леса хутор» (подстрочный перевод наш, – Н.Г.)

на этой особенности белорусской литературы и художественного мышления, посредством этого образа придать своему произведению «белорусский аромат» и «белорусское звучание».

Таким образом, появление художественного образа березы в произведениях грузинской литературы, созданных на белорусскую тематику и ассоциативное или символическое олицетворение березы с любимой женщиной происходит из особенностей белорусского художественного мышления, обусловлено белорусской тематикой и еще раз убеждает в том, что литературы воздействуют друг на друга, обогащают и придают многокрасочность тематике и художественно-изобразительным средствам друг друга.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бровка, П. (2012). *Бяроза, бяроза*. Режим доступа: <http://brouka.ru/vershy/byaroza-byaroza>.
2. Гаприндашвили, Н.Н. (2012). *Теоретические основы сравнительного литературоведения*. Тбилиси: Меридиани (на груз. яз.).
3. Гветадзе, Р. (1939). *Рассказы*. Тбилиси: Сахелгами (на груз. яз.).
4. Ивардава, Д. (1981). Ребята, оставшиеся как песня. *Ахалгазрда комунисти*. 28 мая (на груз. яз.).
5. Квицаридзе, Д. (1963). *Костер*. Рассказы. Тбилиси: Сабчота сакартвело (на груз. яз.).
6. Квицаридзе, Д. (1972). *Прощайте, дремучие леса!* Тбилиси: Сабчота сакартвело (на груз. яз.).
7. Кишкин, Л. (1968). Об изучении национальной образности в литературе. В сб: *Чешско-русские и словацко-русские литературные отношения*. Москва: Наука.
8. Колас, Я. *Надышлі марозы*. Режим доступа: <http://www.zaviruha.ru/vershy/zima-3>
9. Красс, Н.А. (1998). *Символика березы в поэзии А. Фета и С. Есенина*. Режим доступа: <http://lib.vsu.by/xmlui/handle/123456789/922>.
10. Купала, Я. (2010). *Лістапад*. Режим доступа: <http://www.vyaselka.ru/listapad>
11. Купала, Я. (2013). *Шумныя бярозы*. Режим доступа: <https://www.pesnyary.com/song-648.html>.
12. Мосашвили, И. (1972). *Избранное в 3-х т.* Т. III. Тбилиси: Сабчота сакартвело (на груз. яз.).

SANTRAUKA

KULTŪRINIS PERKĖLIMAS: BERŽO SIMBOLIKA GRUZINŲ LITERATŪRINIUOSE TEKSTUOSE BALTARUSIŠKA TEMATIKA

Nana Gaprindašvili

Beržas – vienas iš labiausiai baltarusių gerbiamų ir mylimų medžių, kuris užima svarbią vietą baltarusiškoje literatūroje, dailėje, baltarusių liaudies tradicijose, buityje, ūkyje. Beržo simbolika yra labai įvairi.

Tam kad sukurtų vietinį koloritą arba nuotaiką, rašytojai, meniškai apdorodami kitai tautai būdingą tematiką, dažnai panaudoja tos kitos tautos tradicinius įvaizdžius. Mes dažnai sutinkame šį reiškinių gruzinų ir baltarusių literatūriniuose ryšiuose. Baltarusiška tematika sukurta gruzinų literatūra naudoja tradicišką ir baltarusių meniniam mąstymui būdingą moters-beržo įvaizdį.

Šis meninis įvaizdis (moteris-beržas) gruziniškai tradicinei ir originaliai literatūrai yra svetimas, bet jo buvimas šiuolaikinėje gruzinų literatūroje yra būtinas, nes iš baltarusiškų literatūrinių įvaizdžių gruzinų literatūra labiausiai aktyviai panaudoja beržo-moters įvaizdį. Beveik nėra nė vieno gruziniško kūrinio, sukurto baltarusiška tematika, kur nebūtų beržo. Beržas funkcionuoja kaip nepakeičiamas baltarusiško peizažo atributas ir vienas iš svarbiausių pačios Baltarusijos įvaizdžio elementų: beržo kaip moteriško grožio, moters švelnumo ir dorybingumo simbolis. Beržo simbolis organiškai susiliejo su gruzinišku meniniu mąstymu. Šis simbolis tapo suprantamas ir priimtinas tiek gruzinų rašytojams, tiek ir skaitytojams.

Beržo meninio įvaizdžio atsiradimas baltarusiška tematika sukurtų gruzinų literatūros atstovų darbuose (D. Kvicaridze, R. Gvetadze, I. Mosašvili, L. Ivardava) ir asociatyvinis bei simboliškas beržo sugretinamas su mylima moterimi atsiranda iš baltarusiško meninio mąstymo ypatumų, sąlygotų baltarusiškos tematikos. Tai dar kartą įrodo, kad skirtingų tautų literatūros veikia ir praturtina viena kitą, suteikia įvairiapusisškumo gruzinų ir baltarusių tematikoms ir meninėms vaizduojamosioms priemonėms.

APIE KALBOS IR TIESOS SANTYKĮ VĖLYVOSIOSE KOSTO OSTRAUSKO DRAMOSE

Reda Pabarčienė

Lietuvos edukologijos universitetas, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111, Vilnius, Lietuva,
reda.pabarciene@gmail.com

ABSTRACT

The article analyses two plays, “Žemaitė sutinka Šekspyrą” [Žemaitė Meets Shakespeare] (2006) and “Van Gogho ausis” [Van Gogh’s Ear] (2007–2008), by Kostas Ostrauskas (1926–2012), one of the most prominent postmodern Lithuanian playwrights. Published in the collection, “Paskutinis kvartetas” [The Last Quartet] (2014), the plays highlight the themes of art and culture, expressing and understanding art, as well as the role and significance of art. Ostrauskas’ works provide a great deal of material for intertextual and interdisciplinary research. In this article, his plays are discussed from the perspective of language philosophy and comparative cultural research, touching upon important issues of language (also art language), truth, language and mutual understanding, and intercultural dialogue.

The article points to the paradox of people’s mutual understanding, such as reaching an understanding among unlike parties and having a misunderstanding among alike ones, also language inadequacy to reality and one of art principles – incompleteness. In “Žemaitė Meets Shakespeare”, Ostrauskas continues the dialogue with one of the most constant partners, Shakespeare, and looks at his early reception in Lithuania. He uses Žemaitė’s (1845–1921) egodocuments and the correspondence with Povilas Višinskis in particular, who encouraged to read Shakespeare and taught her drama principles based on Shakespeare’s works. Although the conversation between the two playwrights, an enlightened and a profane one, or between the two cultures, the high English Renaissance and the low Lithuanian peasant, reveals a huge gap between them, it also brings out a common feature – itality. In “Van Gogh’s Ear”, Van Gogh’s conversations with Gauguin conceal the notion of language insubstantiality and the fact that language is the gateway to a paradoxical reality that cannot be fully perceived. Gauguin admits that it is impossible to achieve consistency and clarity in art. On the other hand, the imperfection of language (and art language) is the advantage of an artwork. In fact, it is the condition of its verisimilitude.

Ostrauskas’ thinking is a reflection of his own creative method and a recognition of tragicomic efforts to understand the world and express it using the language of art.

Keywords: Kostas Ostrauskas, Postmodernism, drama, comedy, language philosophy, intercultural dialogue.

IVADAS

Kostas Ostrauskas (1926–2012), vienas ryškiausių postmodernių lietuvių (išėjęs) dramaturgų, teikia daug medžiagos intertekstualiesiems ir intermedialiesiems tyrimams. Jo dramatinė kūryba analizuota išryškinant joje dailės, muzikos, teatro, klasikinės Vakarų Europos ir lietuvių literatūros elementus²⁹. Šiame straipsnyje Ostrausko dramos aptariamos literatūrologų mažiau žvalgytu kalbos filosofijos ir lyginamųjų kultūros tyrimų aspektu, paliečiant Ostrauskui svarbius kalbos (taip pat meno kalbos) ir tiesos, kalbos ir susikalbėjimo, kultūrų dialogo klausimus. Jie buvo kelti mano straipsnyje „Šnekumas nebūna be nuodėmės: dviprasmiški tiesos liudijimai Kosto Ostrausko dramoje 'Eloiza ir Abelardas'“ (*Colloquia*, 2014), kuriame akcentuota asmens ir kalbos netapatumo problema, žmogaus negebėjimas gyventi pagal savo paties susikurtus pasakojimus. Šio straipsnio objektas – naujausia, jau po autoriaus mirties pasirodžiusi, knyga *Paskutinis kvartetas* (parengė Loreta Mačianskaitė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014), į kurią įtraukti Ostrausko sudaryti, bet nespėti išleisti dramų rinkiniai „Van Gogho ausis“, „Paskutinis kvartetas“ ir „dar kai kas“ („Lietuvių literatūros istorija“). Juose stambesnius arba visai mažus „ostrauskiško“ žanro tekstus sieja kūrybos, kultūros, taip pat ir lietuviškosios, meno raiškos ir suvokimo, meno vaidmens ir reikšmės visuomenei temos. Straipsnyje aptariamos dvi knygoje publikuotos dramos „Žemaitė sutinka Šekspyrą“ (2006) iš rinkinio „Paskutinis kvartetas“ ir „Van Gogho ausis“ (2007–2008) iš to paties pavadinimo rinkinio, kurias jungia supratimo tarp *skirtingų* ir nesupratimo tarp *panašių* paradoksas.

Ostrauskas yra vienas retesnių lietuvių dramaturgų, vienijančia kūrybos tema pasirinkusių ne tautos istoriją, o Vakarų Europos ir lietuvių kultūrą. Rinkinio „Van Gogho ausis“ dalis „Trys laišakai į Parnasą“ pradedama jaudinančia pratarme „Skaitytojui“, kurioje autorius, jau „matydamas atdarus Amžinybės vartus“, nusako Parnaso, kažkur aukštai dunksančio ir nepasiekiamo, svarbą jam, išpažįsta meilę jo gyventojams: „jie buvo neatskiriama mano gyvenimo dalis. Jų kūrybos dėka jis buvo ne tik toleruojamas, bet ir vertas gyventi. Todėl labai sunku bus su jais atsiveikinti“ (Ostrauskas, 2014, 35). Knygoje pokalbis mezgamas su Vincentu van Goghu, Pauliu Gauguinu, Wolfgangu Amedeusu Mozartu, Viljamu Šekspyru (čia laikomasi autorinės pavardžių rašybos), taip pat su Žemaitė, Henriku Radausku, Antanu Škėma, Algimantu Mackumi, Juliumi Kaupu ir su „visa“ lietuvių literatūra, tiksliau sakant, su

29 Minėtini keletas aktualesnių šio pobūdžio tyrimų, pasirodžiusių pastaraisiais metais: Irinos Melnikovos knygoje *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas* (2016) skyrius „Draminės tapybos paveikslas muzikos ritmu, arba Ostrausko (Van Gogho) ausis“, tos pačios autorės straipsnis „Intertekstinio tinklo struktūra ir reikšmė Kosto Ostrausko pjesėje 'Belladonna'“ knygoje *XX a. literatūros teorijos: konceptualioji kritika* (2010), Giedrės Smolskaitės straipsnis „Partitūros Kosto Ostrausko kūrybos rinktinėje“ (*Teksto slėpiniai*, 2015), Aušros Martišiūtės-Linartienės straipsniai „Teatrinį eksperimentą intertekstai Kosto Ostrausko dramose“ (*Colloquia*, 2016), „Pasaulio kultūros kalbinimai Kosto Ostrausko dramose“ (*Teksto slėpiniai*, 2012) ir kt.

mirusiais jos autoriais. Ostrausko dialogas su klasikais „intymus, persmelktas meilės ir dėkingumo“ (Mačianskaitė, 2014, x), nuspalvintas švelnaus komizmo.

Aptariamame dramų rinkinyje, kaip ir ankstesniuose, Ostrauskas pasitelkia jam įprastą kodavimo būdą – banalumo estetiką, kurią pats yra įvardijęs (pagal: Paplauskienė, 2012, 85). Iškilios kultūros asmenybės prakalbinamos vadinamąja „Šančių kalba“³⁰ – sociolingvistų neaprašyta, daugiau įsivaizduojama darbininkų priemiesčio subkultūros kalba (Ostrausko vaikystė prabėgo ikikariniuose Kauno Šančiuose). Gyva šnekamoji prastuomenės (miesto arba kaimo) kalba yra viena svarbiausių Ostrausko komizmo priemonių, ypač efektyvi tuomet, kai derinama su personažų aukštu kultūriniu statusu. Autorius dramose žaidžia, naudoja kaukes, apvertimus, įveda tikėtinas ir netikėtinas situacijas, interpretuodamas žinomus siužetus dažnai teigia, kad laikosi tikrovės (tiksliau būtų sakyti – remiasi pripažintais medžiagos šaltiniais – *R. P.*), tačiau pasitelkia ir *licentia dramatica*. „Mano kūrybiniame procese neabejotinai figūruoja 'žaidimas', tad jis atsispindi ir pačiose dramose. Tačiau 'žaidimas' *homo ludens* prasme, o ne 'durniaus voliojimas'“ (Ostrauskas, 2014, ix). Ostrauskas pirmiausia laikytinas minties dramaturgu, įrodžiusiu, kad komizmas ir intelektualumas neprieštarauja vienas kitam. Iš kasdienybės medžiagos, šmaikštaus buitinio dialogo jis leidžia (pabrėžiu: leidžia, ne verčia) išgryninti filosofinę mintį, kristalizuoti ją į dilemą *tikra / netikra, pažinu / nepažinu*.

ŽEMAITĖS IR ŠEKSPYRO, VAN GOGHO IR GAUGUINO (NE)SUSIKALBĖJIMAI

Vienas pastoviausių Ostrausko dialogo partnerių yra Šekspyras (dramos „Duobkasiai“, „Hamletas ir kiti“, „Shakespeariana“, „Stratfordo sodininkas“, kt.). Drama iš rinkinio „Paskutinis kvartetas“ II dalies „Žemaitė sutinka Šekspyrą: netikėtinas dialogas su netikėtu epilogu“ skirta ankstyvajai Šekspyro recepcijai Lietuvoje. Kaip žinome, Žemaitė (1845–1921), Povilo Višinskio padedama ir skatinama, skaitė Šekspyro dramas, dalijosi įspūdžiais apie jas laiškuose, Višinskis ją mokė dramos pradžiamokslį, remdamasis Šekspyro pavyzdžiu (Žemaitė, 1957, 70–78). Ostrauskas pasinaudoja Žemaitės laišku, kitų egodokumentų medžiaga (pats tai nurodo), kurią savitai perkuria ir pratęsia.

Žemaitė sėdi ant ežios ir laukia stebuklo – pasirodančio Šekspyro. Ateina juokingomis drapanomis apsitaisęs plevėsa ir kreipiasi į ją *Madam* („ŽEMAITĖ. Ką tu čia blūdiji – aš jokia dama. Kaimo boba. [...] sėsk, Viliau“, – Ostrauskas, 2014, 191). Žemaitė „nusodina“ Šekspyrą (pasodina jį ant šlapios žemės) ir prasideda dviejų dramaturgų – apšviestojo ir profanės, o plačiau žvelgiant, dviejų kultūrų – aukštosios anglų renesansinės, tam tikra prasme aristokratinės, ir žemosios lietuvių valstiečių – dialogas.

30 Plačiau žr.: Pabarčienė, R. 2013. Kosto Ostrausko „Shakespeariana“: „Hamletas“ perrašymas „Šančių kalba“. *Žmogus ir žodis: literatūrologija* 15 (2): 45–51.

Ko Šekspyras gali pamokyti mažaraštę (kaip stereotipiškai, bet nepagrįstai manoma), jau nebejauną Žemaitę (aktualūs jos laiškai ir svarbiausios dramos rašytos jai esant daugiau nei penkiasdešimties³¹) ir ar Šekspyras taip labai ją pranoksta? Ostrauskas postmoderniai, iš savo kultūros perspektyvos, permąsto kultūrų santykius, suabejoja, ar pagrįstai dominuoja tik pripažintieji kultūros autoritetai, ir įteisina naujus autoritetus, visus juos savotiškai sulygindamas, apversdamas įprastines hierarchijas.

Kurdamas personažus, Ostrauskas naudoja simetrijos ir asimetrijos principą – parodo personažų keistumą vienas kito akyse ir kartu jų panašumą (Ostrausko dramos yra puikus *sukeistinio* pavyzdys literatūroje). Šekspyras ir Žemaitė provokuoja, stebina, glumina vienas kitą. Žemaitė nesupranta Šekspyro anglų kalbos, kuria jis bendrauja su publika (su pašnekove – tik lietuviškai), o Šekspyras – jos frazeologizmų. Tačiau būtent keistumas juodu sulygina, padaro įdomius vienas kitam. Taip suartėja dvi kultūros: XIX a. pabaigos lietuvių valstiečių ir XVI–XVII a. sandūros anglų Renesanso, išryškėja bendras jų bruožas – gyvastingumas. Lietuvių kultūra Šekspyriui atsiskleidžia kaip istoriškai potenciali³², Žemaitės skaitomos Šekspyro dramos – kaip daugiaprasmės, galinčios būti suprastos pačiuose netikėčiausiuose kontekstuose.

Dialogą Ostrauskas konstruoja kaip klausimų ir atsakymų virtinę, kaip priekabų vienas kito klausinėjimą ir kamantinėjimą. Pagrindinės Žemaitės ir Šekspyro pokalbių temos yra kūryba, meilė, moteriškoji savimonė. „Mažaraštei“ lietuvi Šekspyro kūriniai yra per aukšta „mislė“ ant jos galvos, bet ji drąsiai uždavinėja klausimus jų autoriui, išsako liaudiškai kritišką nuomonę apie juos. Pirmiausia rašytoją realistę stebina, „kodėl jūsų, genijūšų, istorijose dažniausiai tokios navatnos ypatos? [...] Ir viskas taip tranku – apgaulė, dantų griežimas, rietenos, žudynės, smertis...“ (Ostrauskas, 2014, 198). Geriausia Šekspyro drama Žemaitė atrodo „Hamletas“, bet kodėl princas vis svarsto ir neapsisprendžia? Jis galėtų daugiau „košės“ turėti galvoje. Patinka Žemaitėi „čerauninkės“ raganos iš „Makbeto“ ir ypač Makbeto pati: „tai motriška!“ Tačiau Dezdemona – „šlapia višta“, Otelas – karštakošis, kvailai patikėjęs „skudurėlio istorija“, karalius Lyras – „suvaikėjęs senis“. Artimiausia lietuvių dramaturgei – „Romeo ir Džuljeta“, nes juk ir ji pati yra Julija. Tačiau Žemaitę piktina geriesiems herojams autoriaus skirtas likimas: „kodėl tu gerąją dukrelę [Kordeliją iš „Karaliaus Lyro“] taip baisiai – net kartuvėse! – nubaigėi“ [...] Kur tiesa? Kur teisybė?“, „Kartais atrodo,

31 Intensyviausiai dramas mėgėjų teatrui Žemaitė kūrė 1897–1900 m. laikotarpiu. Parašė farsines komedijas „Pragerti balakonai“, „Trys mylimos“, „Piršlybos“, „Mūsų gerasis“, „Stebuklingas daktaras“, „Apsiriko“, draminių vaizdėlių „Valsčiaus sūdas“, kartu su Gabriele Petkevičaitė-Bite Dviejų Moterų slapyvardžiu – komedijas „Kaip kas išmano, taip save gano“, „Velnius spąstuose“, socialines pjeses „Parduotoji laimė“, „Litvomanai“ (plačiau žr.: Pabarčienė, 2001, 573–577).

32 Aurelija Mykolaitytė 2014 m. Kelmės viešojoje bibliotekoje vykusiuose Žemaitės skaitymuose pastebėjo, jog Ostrauskas dramoje siekia „parodyti lietuvių kultūros lūžį, atpažįstamą Žemaitės kūrybiniuose ieškojimuose“ (pagal: Karpavičienė, 2014). Matome, kaip neįtikėtina Žemaitės gyvenimo istorija, pateikta Ostrausko dramoje, padeda nuodugniau paaiškinti jos realiąją istoriją. Panašias galimybes teikia ir Ostrausko drama „Balys iš Baibokų“, kurioje perkurta pokarinė ir ankstesnė Sruogos gyvenimo patirtis (plačiau žr.: Pabarčienė, R. (2012). Kosto Ostrausko architeatras: „Balys iš Baibokų“. *Teksto slėpiniai* 15: 30–47).

tu širdies, Viliau, neturi (Ostrauskas, 2014, 195–196). Naivus Žemaitės žvilgsnis į klasiko dramą iš kultūrinės apачios yra demitifikuojantis, bet humaniškas, artimas Šekspyro renesansiniam humanizmui ir jį net pranokstantis.

Šioje dramoje, kaip ir visoje Ostrausko šekspyrianoje, ginama meilės vertybė: „[...] mokėjai mylėti, kad taip dailiai galėjai meilę aprašyti, o dar labiau tą troškimą ir reikalą meilės. [...] Ak, kad mano Žymantas bent sykį man šitaip prakalbėtų. [...] O tu, Viliau, ženotas?“ (Ostrauskas, 2014, 196–197). Šekspyras, kaip jam įprasta, išsisuka nuo tiesaus atsakymo, tačiau susidomi Žemaitė:

ŠEKSPYRAS. [...] kodėl apie visa tai šneki? iš kur tas smalsumas? [...]

ŽEMAITĖ. [...] taigi ir aš bandau rašyti...

ŠEKSPYRAS. [...] Nuostabu. Čia ir moterys rašo? [...]

ŽEMAITĖ. O kaipgi. Ir motriškos. Ne aš viena.

ŠEKSPYRAS. Kultūringas kraštas. (Ostrauskas, 2014, 199)

[...] net ir bitės [Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, – R. P.] rašo? (Ostrauskas, 2014, 209)

Šekspyra pribloškia faktas, jog provinciali jo kolegė yra sukūrusi veikalą „Trys mylimos“ („Net trys? [...] gali numylėti negyvai. ŽEMAITĖ. Bet gal verta būt numylėtai negyvai, negu nugyvent gyvenimą visai nepatyrus meilės?“, – Ostrauskas, 2014, 204).

Dramos naujokė gauna iš meistro išmintingų patarimų apie kalbą, kūrybos temas, moteriškąjį orumą. Į klausimą: kokia kalba – lenkų, bendrine lietuvių ar prasta žemaičių – rašyti, Šekspyras atsako: „Nėra nei mandros, nei prastos kalbos – tik mandrai ir prastai rašantys“ (Ostrauskas, 2014, 201). Šekspyras moko Žemaitę rašyti taip, kaip kalbi ir kaip sugebi, svarbiausia, neužmirštant žmogaus. Vertingas jo patarimas – mesti iš žodyno „tą bobą“ ir būti „kuo esi: *a woman*. [...] Net jeigu būtum ir boba, ir muzikė – vis tiek nesi durna“ (Ostrauskas, 2014, 213).

Tačiau kai kurie klasiko siūlymai Žemaitėi atrodo įtartini ir primena nusišnekėjimą. Ji aptinka neatitikimų tarp Šekspyro kalbų ir jo paties dramų, pavyzdžiui, kodėl jo istorijos eilėmis išklotos, ir dar monologais? Šekspyras ginasi, kad nėra mokytojas, kad patarinėdamas jis tik kvailioja: angliškai suvaidina Hamleto nurodymus aktoriams, tarsi išprotėjęs dėsto teoriją, kad viskas yra teatras, visi vaidina... Persigandusi Žemaitė rėkia „Gelbėkit“, klausia, „ar tu visada šitaip šneki? ŠEKSPYRAS. Ne tik šneku, bet ir galvoju. Tačiau tikrai ne visada. Bet ir ne niekada“ (Ostrauskas, 2014, 196).

Šekspyras sujaukia Žemaitės protą, pasėja abejones ir tuo jis pasiekia svarbiausią tikslą. Rimčiausias dramos meistro patarimas naujokei yra: abejok. „Žmogus, kuris niekad nedvejoja, neabejoja, niekad sau neprieštaruoja, niekada netikras, visada tikras ir viską žino – tuščia skylė“ (Ostrauskas, 2014, 211). Šią patarimą Žemaitė sėkmingai perima, tiksliau sakant, Šekspyro padedama, sutvirtina savo kritinio mąstymo įgūdį. Pabendravusi su klasiku ji apibendrina: „dabar jau nesu tikra, kad aš tokia žioplė“ (Ostrauskas, 2014, 218). Dvigubu neiginiu (paneigiant neigiamą savęs vertinimą) išreikštas įsivertinimas prasmės požiūriu skirtųsi nuo tiesioginio teigiamo vertinimo. Kalba Ostrauskui atrodo patikimesnė, kai ji nekategoriška, su išlygomis, paliekanti vie-

tos abejonei. Šekspyras čia vėlgi būtų puikus ekspertas: savo minties dviprasmiškumu, dramų neišbaigtumu ir kartu populiarumu jis reprezentuoja neišbaigtumo vertybę.

Šekspyro ir Žemaitės pokalbis nebuvo visai sklandus, bet jie susikalbėjo nesusikalbėdami. Pratešiant ostrauskišką paradoksą, galima teigti, kad aktorine Šekspyro-plevėsos kauke autorius sumenkina dramos klasiko statusą tam, kad jį įtvirtintų. Epiloge (tikėtina) Žemaitė pareina namo, pasakoja savo paniurusiam vyrui Žymantui apie nuotykį su Šekspyru, bet šiam atrodo, kad bobai galvelėj maišosi. Žemaitė ilgai žiūri į Žymantą, nerasdama jame nei pašnekovo, lygaus Šekspyru, nei to, kuris galėtų ją padaryti Džuljeta.

Supratimo tarp *skirtingų* ir nesupratimo tarp *panašių* paradoksas aptinkamas ir Ostrausko dramoje „Van Gogho ausis“. Van Goghas – savotiškas autoriaus *alter ego* – pavyzdys kūrėjo, kuriam „lėkštumas, redukcija yra būtina sąlyga siekiant kito, intensyvesnio suvokimo“ (Lehmann, 2010, 152). Van Goghas pasikviečia į Arlį Gauguiną, ir tai yra jo sumanytos utopijos – dailininkų kūrybinės laboratorijos – nevykęs bandymas³³. Jų pokalbiai ir darbas – vienas kito portreto tapymas – sprendžia meno paskirties, tiesos mene, tapybos technikos, tvarkos, gamtos, eroso reikšmės menui klausimus.

Van Goghas ir Gauguinas yra panašaus amžiaus, artimo stiliaus dailininkai, net jų pavardės panašiai skamba, bet kartu jie ir skirtingi. Gauguinas – buvęs banko makleris, racionalus, eretiškas, provokuojantis, Van Goghas – naivus „muzikų tapytojas“, kuriam reikia „kasdieniškos tikrovės – net mėšlinos“; Gauguinas – regos dailininkas, šlovinantis „nekaltą geidulingumą, seksualumo skaistybę“, Van Goghas – klausos dailininkas, kuriam „spalvos groja“. Jie stengiasi perprasti vienas kitą, tačiau žino, kad nesutars.

VAN GOGHAS. Žodis tam ir yra, kad nesusikalbėtume. [...] Bet aš tikėjau, kad, nors ir nesusikalbėdami, vienas kitą suprasime.

GAUGUINAS. Kalbėkimės ir, vis dėlto susišnekėdami, vienas kito nesuprasime. (Ostrauskas, 2014, 145)

Ostrausko pomėgis žaisti teiginiais ir neiginiais, vaikiškai vartalioti, perdėlioti žodžius³⁴ slepia mintį apie kalbos nesubstanciškumą, apie tai, kad kalba atliepia neužčiuopiamą, nefiksuotą tikrovę.

Filosofas Naglis Kardelis yra išskyręs tris kalbos ir tikrovės ryšio interpretavimo

33 Drama pagrįsta realiais faktais: Paulis Gauguinas (1848–1903), Vincento van Gogho (1853–1890) kviečiamas, 1888 metais atvyko į nedidelį pietų Prancūzijos miestelį Arlį ir apsigyveno Van Gogho name. Van Goghas, neseniai atsikėlęs į Arlį, svajojo čia suburti menininkų bendruomenę, kurios lyderiu matė Gauguiną. Iš pradžių jiedu sutarė, tačiau vėliau pradėjo ryškėti jų charakterių, požiūrių į dailę skirtumai. Gauguinas tapo Van Gogho ligos paūmėjimo, kurio metu jis nusiplovė dalį ausies, liudininku.

34 Tipiškas Ostrauskui kalbos pavyzdys: „GAUGUINAS. ...kodėl viena sakai, o kita darai? [...] VAN GOGHAS. Atvirkščiai: viena darau, o kita sakau. O gal nesakau, bet darau? Nedarau, bet sakau?“ (Ostrauskas, 2014, 102).

tipus istorijoje nuo senovės Egipto iki mūsų dienų: 1) tikrovės ir kalbos tapatinimas senovės Egipte, kai bet koks kalbėjimas suvokiamas kaip steigiantis tikrovę (hieroglifai – tokia pat tikrovė kaip ir gamta); 2) klasikinis įsivaizdavimas, artimas Antikos graikams, kai kalba ir tikrovė suvokiamos kaip skirtingos, bet bendramatės, tad lygintinos; tačiau pripažįstama, kad ne bet koks kalbėjimas veda prie tiesos, o tik kalbėjimas parinktais žodžiais – *logos*, kuris yra kosminio gamtos prototipo pagrindas³⁵; 3) radikalus tikrovės ir kalbos supriešinimas struktūralizme ir poststruktūralizme, teigiant, kad tikrovė – tai iliuzija, sukonstruota kalboje, ir atmetant net būtinybę griežtai kelti tikrovės ir kalbos santykio klausimą (Kardelis suabejoja, ar tai nėra savotiškas grįžimas į egiptietišką maginį pasaulėvaizdį, į barbarybę, kurioje buvo tik filosofavimo užuomazgos, lyginant su graikais?) (Kardelis, 2017³⁶).

Kokia Ostrausko pozicija tikrovės ir kalbos santykio klausimu dramoje „Van Gogho ausis“? Jo personažai Gauguinas ir Van Goghas pripažįsta, kad mene, kaip ir mąstyme, kalboje, pasiekti nuoseklumo, aiškumo, perteikti gryną tiesą neįmanoma. Net idiominio posakio *šventa tiesa* reikšmė yra ta, kad ji nepasiekiamo, – būtent dėl to, kad šventa³⁷. Tikrovė ir su ja susijusi tiesa nereprezentuojama (meno) kalboje, nepaklūsta jos formoms. Tačiau, kita vertus, kalbos netobulumas tampa meno kūrinio privalumu. Menas, bandantis adekvačiai perteikti tikrovę, turi fiksuoti jos neišbaigtumą. Gauguinas teigia meno principą, kuriam pritartų ir Šekspyras: „Neišlaižykim, neužkankinkim kūrinio. Niekada galutinai jo neužbaikim. Galutinus – galas, mirtis“ (Ostrauskas, 2014, 103). Tai laikytina ir paties Ostrausko kūrybos *credo*, kuris pagrindžiamas daugelyje jo kūrinių. Toks pat neišbaigtas lieka ir Gauguino atsakymas į meno paskirties klausimą. Visi atsakymai į jį yra teisingi: menas menui, menas gyvenimui, menas malonumui... „Jokio skirtumo, jeigu iš tiesų menas. O gal jis reikalingas todėl, kad išvis nereikalingas?“ (Ostrauskas, 2014, 124).

Van Gogho noras rasti bendramintį pašnekovą neišsipildė – su Gauguinu jam nepavyko sutarti jokių klausimų ir dėl to jis nusipjauna ausį. Šis absurdiškas ir tragi-komiškas poelgis atspindi Van Gogho įsivaizdavimų (galima sakyti, labai lietuviškų, valstietiškų) utopiškumą – norą, kad ir mene, ir žmonių santykiuose viskas būtų apibrėžta, suprantama, aišku.

35 Plačiau apie *logos* žr. Kardelis, N. Tarp mito ir logo: nusidėvėjusi tikrovė ir tikroviški mito pasauliai (Tekstai.lt). „[...] ikisokratinio, klasikinio ir helenistinio laikotarpių graikų filosofijoje, o vėliau ir krikščioniškuose teologiniuose bei filosofiniuose kontekstuose *logos* galėjo reikšti mąstančioms būtybėms būdingą svarstymo bei kritinės refleksijos galią, loginį argumentą ir loginę argumentacijos pagrindą, teorinio mąstymo, racionalaus įtikinimo ir praktinio veiksmo motyvą, *žmogiškąjį, dieviškąjį ar kosminį protą* [išskirta mano – R. P.], pasaulyje pasklidusius ar kažin kieno pasėtus racionalumo daigus ir t. t.“

36 Kol kas galima pasiremti tik žodiniu Kardelio pranešimu „Kalbos ir tikrovės ryšys: trys galimi atsakymai ir jų filosofinės ištakos (senovės Egipto, senovės Graikijos ir postmodernios šiuolaikybės atvejai)“, perskaitytu Lietuvos edukologijos universitete vykusioje mokslinėje konferencijoje „Kalba ir tikrovė“ (2017 m. gegužės 5 d.).

37 Dramoje „Sirano de Beržerakas praranda nosį (na, ne visai“) (2006) kalbos neatitikimas tikrovei grindžiamas panašiu argumentu: sakoma *galų gale, galutinai*, bet „jokių galų nėra [...] ir nereikia“ (Ostrauskas, 2014, 32–33).

IŠVADOS

Ostrausko draminiai mąstymai apie Parnaso gyventojus yra ir jo paties kūrybos bei kūrybinio metodo refleksija, tragikomiškų pastangų suvokti pasaulį ir išreikšti jį meno kalba pripažinimas.

Ostrauskas – vienas labiausiai išsilavinusių, intelektualiausių lietuvių dramaturgų (buvo įgijęs lietuvių literatūros doktoratą, reiškėsi kaip literatūrologas, dirbo Pensilvanijos universiteto bibliotekoje), kelia kalbos (taip pat ir meno kalbos) klausimą *meta-* lygmeniu, svarsto apie kalbos galimybes liudyti tiesą.

Ostrausko pozicija kalbos ir tiesos santykio klausimu primena „nusivylusio“ graiko poziciją: jis vis dar kelia šį klausimą, nors žino, kad metafizinis *logos* turinys žmogiškajam protui yra neprieinamas. Įtampa Ostrausko dramose (beje, dažnai ir Šekspyro) kyla tarp noro pažinti tiesą ir suvokimo, jog nieko aiškiai žinoti neįmanoma. Taigi tam, kad, vaizdžiai tariant, iš nevilties nenusipjautų ausies, Ostrauskas ir prisiima juokdario rolę.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Kardelis, N. (2017). Kalbos ir tikrovės ryšys: trys galimi atsakymai ir jų filosofinės ištakos (senovės Egipto, senovės Graikijos ir postmodernios šiuolaikybės atvejai): pranešimas. Mokslinė konferencija „Kalba ir tikrovė“. Lietuvos edukologijos universitetas, 2017 m. gegužės 5 d.
2. Kardelis, N. (2014). *Tarp mito ir logo: nusidėvėjusi tikrovė ir tikroviški mito pasauliai*. Tekstai. Lt
3. Karpavičienė, D. (2014). *Žemaitė – ir kaimo boba, ir ponija*. Prieiga per internetą: <http://www.skrastas.lt/?data=2014-06-07&rub=1144745056&id=1402069500>
4. Lehmann, H. Th. (2010). *Postdraminis teatras*. Vilnius: Menų spaustuvė.
5. Mačianskaitė, L. (2014). Sub specie vitae. In: Ostrauskas, K. *Paskutinis kvartetas: Du dramų ir dar kai ko rinkiniai ir drama*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, P. vii–xiv.
6. Ostrauskas, K. (2014). *Paskutinis kvartetas: Du dramų ir dar kai ko rinkiniai ir drama*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
7. Pabarčienė, R. (2013). Kosto Ostrausko „Shakespeariana“: „Hamleto“ perrašymas „Šančių kalba“. *Žmogus ir žodis: literatūrologija* 15 (2): 45–51.
8. Pabarčienė, R. (2012). Kosto Ostrausko architeatras: „Balys iš Baibokų“. *Teksto slėpiniai* 15: 30–47.
9. Pabarčienė, R. (2001). Drama. In: Girdzijauskas, J. (red.). *Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, pp. 565–581.
10. Paplauskienė, V. (2012). Intelektinių interesų aprėptis Kosto Ostrausko epistolikoje. *Teksto slėpiniai* 15: 73–91.
11. Žemaitė. (1957). *Raštai*, t. 6. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, pp. 70–78.

SANTRAUKA

APIE KALBOS IR TIESOS SANTYKĮ VĖLYVOSIOSE KOSTO OSTRAUSKO DRAMOSE

Reda Pabarčienė

Straipsnyje aptariami vieno ryškiausių postmoderniųjų lietuvių (išėivijos) dramaturgų Kosto Ostrausko (1926–2012) kūriniai „Žemaitė sutinka Šekspyrą“ (2006) ir „Van Gogho ausis“ (2007–2008), išspausdinti po mirties išėjusiame jo kūrybos rinkinyje *Paskutinis kvartetas* (2014), kuriame ryškinamos kūrybos, kultūros, taip pat ir lietuviškosios, meno raiškos ir suvokimo, meno vaidmens ir reikšmės visuomenėje temos. Ostrausko dramaturgija teikia daug medžiagos intertekstualiesiems ir intermedialiesiems tyrimams. Šiame straipsnyje į Ostrausko kūrinius žvelgiama iš kalbos filosofijos ir lyginamųjų kultūros tyrimų perspektyvos, paliečiant juose svarbius kalbos (taip pat meno kalbos) ir tiesos, kalbos ir susikalbėjimo, kultūrų dialogo klausimus.

Aptariamose dramose ryškinami susikalbėjimo paradoksai (susikalbėjimas tarp *skirtingų* ir nesusikalbėjimas tarp *panašių*), kalbos neadekvatumas tikrovei, įtvirtinamas meno principas – neužbaigtumas. Dramoje „Žemaitė sutinka Šekspyrą“ Ostrauskas tęsia dialogą su vienu pastoviausių savo dialogo partnerių Šekspyru ir pažvelgia į ankstyvąją jo recepciją Lietuvoje. Kaip žinome, Žemaitė (1845–1921), Povilo Višinskio padedama ir skatinama, skaitė Šekspyro dramas, dalijosi įspūdžiais apie jas laiškuose, Višinskis ją mokė dramos pradžiamokslio, remdamasis Šekspyro pavyzdžiu. Ostrauskas pasinaudoja Žemaitės laiškų, kitų egodokumentų medžiaga. Jo dramoje dviejų dramaturgų – apšviestojo ir profanės, plačiau žvelgiant, dviejų kultūrų – aukštosios anglų renesansinės ir žemosios lietuvių valstiečių – dialogas atskleidžia didžiulį atotrūkį tarp jų, bet kartu ir panašumą, išryškina bendrą jų bruožą – gyvastingumą. Dramoje „Van Gogho ausis“ Van Gogho pašnekesiai su Gauguinu slepia mintį apie kalbos nesubstanciškumą ir apie tai, kad kalba atliepia paradoksalią, iki galo nepažiniją tikrovę. Gauguinas pripažįsta, kad mene, kaip ir mąstyme, kalboje, pasiekti nuoseklumo ir aiškumo neįmanoma. Kita vertus, kalbos (taip pat ir meno kalbos) netobulumas yra meno kūrinio privalumas, jo tikroviškumo sąlyga.

Ostrausko draminiai mąstymai apie Parnaso gyventojus yra ir jo paties kūrybinio metodo refleksija, tragikomiškų pastangų suprasti pasaulį ir išreikšti jį meno kalba pripažinimas.

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ НА СТРАТЕГИЮ ПЕРЕВОДЧИКА (НА ПРИМЕРЕ ДРЕВНЕГРУЗИНСКОЙ ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ)

Дареджан Твалтвадзе

Тбилисский государственный университет имени Ивана Джавахишвили,
пр. Чавчавадзе I, Тбилиси, Грузия, darejan.tvaltvadze@tsu.ge

ABSTRACT

The character of translation and the translator's approach to the original text are conditioned by the cultural, historical, ideological and literary requirements in different cultures at different stages. These requirements define which texts, from which languages and how they ought to be translated. The old Georgian translation tradition that has lasted for several centuries is the best evidence to this.

At the first stage of the history of translation activity, when Christianity spread and intensified in the country, the work of old Georgian translators focused on transferring the key literary works of the wealthiest Christian legacy into the Georgian language in a rather short period of time. Georgian translators tried to consider the intellectual standard of readers that conditioned their relatively free approach to the original text. They did not aim at close translation but rather created their adapted versions.

From the beginning of the 11th century, translators' strategy changed radically due to the political and cultural processes – translations from the Greek language prevailed, which had to be precise and relevant ("Everything from Greek and as it is in Greek"). Hence, the need for revising the existed versions of old Georgian translations and biblical books among them arises. The existent translations were intensively edited on the basis of their comparison to their Greek originals, as well as new translations that to some extent could be considered as a violation of the traditional etiquette of a translator were made. The whole work (creation of new translations and editing the old ones) was conducted according to the new translation method, which intended to transfer a text with the utmost precision. The translators of this period aimed to convey the original content and its formal (linguistic-stylistic and terminological) aspects in translation in a relevant and precise way.

Keywords: *The translator's strategy, socio-cultural circumstances, old Georgian translation tradition, translator's etiquette.*

ВВОДНАЯ ЧАСТЬ

Переводы сыграли решающую роль в развитии многих национальных языков и культур. В различных культурах, на разных этапах, характер переводческой деятельности и подход переводчика к переводимому им тексту предопределялись культурно-историческими, идеологическими и литературными требованиями эпохи. Эти требования определяли, какого рода тексты, с какого языка и как должны были быть переведены. Всем известен тот факт, что социально-культурное влияние на стратегию переводчика нередко отражается и на полноте воспроизведения в переводе содержания оригинала, вынуждая переводчика сокращать или полностью опускать все, что в принимающей культуре считается недопустимым по идеологическим, моральным или эстетическим соображениям (Комиссаров, 2001, 68). Однако в иных случаях те же самые социокультурные факторы могут принудить переводчика сформировать совершенно иное отношение и поставить его перед необходимостью дословного перевода текста. Многовековая древнегрузинская переводческая традиция является наилучшим примером этому.

Согласно документально подтвержденным на сегодня фактам, появление грузинской письменности относится к периоду первых переводов библейских книг, вслед за которыми вскоре последовало создание первых памятников оригинальной грузинской агиографической литературы (Иаков Хуцеси «Мученичество Святой Шушаник», датируется 476–482 годами). В данный период истории древнегрузинская литература (до 80-ых годов X века) носит лишь церковный характер и в большинстве своем представлена именно переведенными библиологическими, экзегетическими, агиографическими, гимнографическими, гомилетическими и другими сочинениями иных жанров христианской письменности (Кекелидзе, 1980, 42–58.) Эти переводы сыграли огромную роль в истории грузинской литературы и литературного грузинского языка. Древнегрузинский литературный язык опирается на переводы библейских книг, а жанрово-тематическое многообразие и художественный стиль древнегрузинской литературы во многом обусловлены переводами византийской церковной литературы. Именно поэтому актуальным является изучение всех факторов, определяющих деятельность древнегрузинских переводчиков – в том числе выяснение того, влияла ли на стратегию переводчика социально-культурная среда. Объектом нашего исследования являются тексты, переведенные грузинскими переводчиками X–XII веков и прилагаемые к этим текстам колофоны и комментарии переводчиков. Цель и задача исследования – на примере переводов древнегрузинских переводчиков (Евфимий Афонский и Георгий Мтацминдели, Ефрем Мцире и др.) и прилагаемых к ним колофонам изучить и показать влияние, которое социально-культурная среда оказывала на стратегию переводчика.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Грузинская письменность V–X веков преимущественно носила восточно-христианский характер и направленность. Наблюдалась ее особая близость с грекоязычной византийской литературой, и поэтому язык переводимых текстов преимущественно греческий, однако имеются и переводы, выполненные с сирийского и армянского языков (Менабде, 2001). Переводческая стратегия грузинских переводчиков данной эпохи, которых переводчики последующего периода упоминали как «первопереводчиков», вытекала из социально-культурной обстановки страны и подразумевала переложение важнейших памятников богатейшей христианской письменности на грузинский язык, часто путем перевода их кратких редакций. Вместе с тем, задачей «первопереводчиков» являлось не создание адекватных переводов оригиналов, а в определенной мере создание их адаптированных версий. Для них характерно сравнительно свободное отношение к оригиналу текста, они практически создавали их грузинские версии.

С момента основания грузинами в 80-х годах десятого столетия Иверского монастыря (Ивирона) на Святой горе Афон, в истории грузинской культуры и грузинской переводческой деятельности начинается новый – т.н. Афонский период. Особое влияние на формирование переводческой стратегии данного периода оказывает та социокультурная среда, в которой пришлось осуществлять деятельность грузинским монахам: то высокомерное отношение, упреки и обвинения, которые греки, не скрывая, выражали против них. Грузинам пришлось приложить все усилия к тому, чтобы не дать грекам оснований для упоминания грузин в качестве варваров и, что самое главное, «не дать обвинить веру нашу в пороке каком-либо» (Георгий Мцире, 1967, 149). Интеллектуальная грузинская элита того времени осознает, что «*стране нашей крайне не достает книг*» (Иоанн Мтацминдели)³⁸ и у них появляется желание быстрого освоения богатой христианской литературы. Формируется новая стратегия – необходимо перевести с греческого все книги и сделать это по возможности в наиболее сжатые сроки. Одним из главных вдохновителей данной стратегии является великий грузинский переводчик Евфимий Мтацминдели (Афонский) (955–1028 гг.), обогативший грузинскую письменность множеством новых переводов.

Стратегия Евфимия Мтацминдели, как переводчика, была predeterminedена тогдашней социокультурной средой, которая ставила себе целью восполнение в

38 Об этом пишет Иоанн Мтацминдели, один из основоположников и первых настоятелей монастыря, отец Евфимий Мтацминдели, «Я, нищий и выбранный среди других монахов Иоанн, радел по поводу дела сего, в котором страна Картлийская испытывала крайнюю неполноту в книгах, и отдал дань большую и встал на путь сподвижничества, и сына своего Евфимия обучил знаниям греческого в полноте и дал направление переводам книг с греческого на грузинский» (Цкитишвили, Твалтvadзе, 2001, 95–115).

кратчайшие сроки существовавшего на тот момент в грузинской письменности пробела, в сравнении с византийской письменностью. Его стратегия прослеживается как в выборе им сочинений для переводов, так и в его переводческом методе. Он переводит важнейшие книги и сочинения византийской литературы (часто их краткие редакции), которые перекладывает на грузинский язык методом так называемого «свободного перевода», изредка в адаптированном виде. Его переводческий метод переводчики последующего периода охарактеризуют следующими словами: *«Это перевод разбавленный водой»* (т.е. адаптированный), *«посредством которого Евфимий подготовил неокрепший грузинский народ к приему твердой пищи»* (т.е. точного, адекватного перевода) (Ефрем Мцире, Твалтвадзе, 2009, 116).

Деятельность Евфимия Мтацминдели была тем этапом в истории грузинской переводческой деятельности, на котором фактически завершается период свободного восприятия перевода, и уже с XI века начинается этап, когда новая социокультурная обстановка порождает новые требования, а также по-новому определяет стратегию переводчика. С одной стороны, углубление грузино-византийских политических отношений, а с другой стороны, религиозная ориентация грузинского государства на Византию вынесла на повестку дня необходимость ревизии уже существующих древнегрузинских переводов и, в том числе, грузинских версий библейских книг, основывающихся на литургических традициях восточных церквей. Начинается интенсивная работа по сопоставлению уже переведенных важнейших сочинений с греческим языком, с целью создания их новых редакций либо новых переводов. Параллельно, разумеется, продолжается переложение на грузинский язык не переведенных ранее памятников Византийской письменности.

По поводу того, в каком направлении работали грузинские переводчики данного периода, необходимо принять во внимание сведения, сохранившиеся в агиографическом сочинении грузинского автора XI века Георгия Мцире «Житие Георгия Мтацминдели», в котором биограф, оценивая лепту Георгия Мтацминдели (1009–1065 гг.), говорит и о его больших заслугах в деле перевода книг, и выделяет многообразие работ, сделанных им в этом направлении:³⁹ *«Если и были какие-то книги неполные и чуждые языку нашему из глубины не-*

39 „რომელნიმე წიგნი სრულიად არაყოფილნი და ენისა ჩუენისაგან უცხონი სიღრმითგან უმეცრებისათა ნათლად გამოაბრწინვნა, ხოლო სხუანი ოდესმე თარგმნილნი და წუთ ვერ კეთილად გამოდებულნი, გინა თუ ჟამთა სიგრძითა უცებთა და უგუჟურთა მკმარებელთაგან დაგესლებულნი, ვითარცა ვთქუთ, ბრძმედსა მას შინა წმიდისა მის გონებისა თვისისასა გამოადვნა და გამოაჴურვნა, ხოლო კუალად სხუანი წიგნი წმიდისა მამისა ჩუენისა ეფთჳმის მიერ თარგმნილნი და წუთ უცილობისაგან ვერ სრულქმნილნი, არამედ სულმცირედ აღწერილნი, განასრულნა და განავრცელნა. კუალად სხუანი რომელმინე ბერძულსა შეაწამა და ყოვლისა ნაკლულევანებისაგან განასრულნა და სიტყუა-დუბჭირობისა და ვერაგობისაგან განაშუენნა და განაბრწყინვნა, ვითარცა თვთ თავადი სახარებაჲ და ჰავლე.“ (გიორგი მცირე, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ტ. II, თბ., 1967, გვ. 149).

вежественности поднял он ярким проблеском, а иные, когда-либо переведенные и недобросовестно переложенные по причине краткости времени, и изъеденные безрассудством пользователей, как мы сказали, выправил и насытил своим мудрым просветленным умом, а иные книги, переведенные и оставшиеся от преподобного отца нашего Эквтиме и местами из-за неподлинности неполные, и очень кратко описанные, пополнил и распространил. Другие же, переложенные книги, которые сличил с греческим, очистил от всех недостатков и скудости слова и облагородил, и пополнил светом, в том числе и Евангелие от Павла» (Георгий Мцире, 1967, 149). Названные здесь виды переводческой деятельности (перевод новых книг, новый перевод уже переведенных ранее, распространение кратких версий и исправление-редактирование существующих переводов в соответствии с греческими оригиналами) представляют собой те направления, которые являются важнейшими векторами грузинской переводческой деятельности данного периода. Вместе с тем, вся эта деятельность (создание новых переводов, а также редактирование старых) направляется по новому переводческому руслу, подразумевающему переложение переводимого текста с максимальной точностью. Этот новый переводческий метод основывается на новой концепции, которая с середины XI века формируется в обители Черной горы близ Антиохии, где и были заложены основы новой переводческой школы, ярким лидером которой является известный грузинский книжник, переводчик и ученый Ефрем Мцире. Ефрем Мцире заложил основы нового течения – эллинофилии (Безарашвили, 2012, 15–20), главную суть которой, по его же словам, можно передать следующим образом: «*Все с греческого, как оно есть в греческом*» (Твалтвадзе, 2009, 232). Эллинофилия являлась целенаправленным стремлением грузинских интеллектуалов к Византийской культуре и мышлению, не только «*следованием греческим традициям*» в церковной литургической практике, но и «*эллинизацией*» существующих ранее грузинских переводов важнейших памятников христианской литературы и «*обэллиниванием*» самого грузинского языка (Доборджинидзе, 2012, 103–104).

Эллинофильский подход в переводческой деятельности вызвал также резкое изменение стратегии переводчиков – грузинские книжники взглянули критическим взглядом на ранние грузинские переводы, заметили в них несколько отклонений от оригиналов, виной которым признавали промежуточные переводы, начали исправлять их в соответствии с греческими текстами и очень часто делать их повторный перевод. Вместо переводов динамического типа переводчики этого периода ставили себе целью почти адекватное переложение оригинала в перевод, досконально точное его перенесение, как с содержательной, так и с формальной (языково-стилистической и терминологической) точки зрения. В словах Ефрема Мцире «*Все с греческого, как оно есть в греческом*» одновременно заявлено о двух присущих эпохе важнейших принципах: 1. «*Все с греческого*» – подразумевает перевод только с греческого оригинала. Сочинение непосредственно должно переводиться с оригинала – *греческий*

текст «мать», перевод – «дитя», а выполненный с перевода перевод – «внук» греческого (Ефрем Мцире, Твалтвадзе, 2009, 232). 2. «Как оно есть в греческом» – обязывает переводчика к выполнению точного, адекватного перевода оригинала. Перевод должен крайне точно передавать текст оригинала – «Перевод должен изъясняться языком материнским» (Ефрем Мцире, Твалтвадзе, 2009, 202). Аналогичными принципами должен руководствоваться переводчик и в процессе переработки уже существующих переводов. Он «должен подвести его к греческому», максимально приблизить к греческому оригиналу текст старого перевода, чтобы в грузинском переводе все было так, «как оно есть в греческом». Очевидно, что для достижения этого переводчику приходится добавлять либо урезать слова в грузинском тексте, изменять лексику и грамматические формы, изменять последовательность слов, учитывать грамматические и стилистические особенности греческого и грузинского языков и, в соответствии с этим, усовершенствовать-обновлять язык перевода. Новые тексты, полученные в результате подобного подхода к оригиналу, в некоторой степени, считаются «новопереведенными», т.е. новыми переводами, которые в сравнении с «первопереведенными» текстами обладают большим преимуществом – «словоправильностью». Они в точности передают тексты оригиналов, поэтому переписчикам рекомендуется останавливать свой выбор именно на них. Однако здесь возникает этический вопрос: переводчикам эллинофилам, деятельность которых отмечена большим уважением и чувством благодарности к первопереводчикам, создавала определенные неудобства укоренившаяся в грузинской переводческой традиции мысль о том, что «повторный перевод не допустим», так как считалось, что «повторный перевод вступал в противоречие с первоначальным» (Шатбердский сборник, 1979, 363).⁴⁰ Поэтому каждый случай повторного перевода должен был быть тщательно обоснован, чтобы переводчика не упрекнули в высокомерии и желании «показать себя в лучшем свете» (Ефрем Мцире, Твалтвадзе, 2009, 114).

Несмотря на то, что «самооправдание чуждо правилам монашеским» (Ефрем Мцире, Твалтвадзе 2009, 226), подобное самооправдание не раз встречается в заповедях переводчиков этого периода, которые ярко показывают, насколько щепетильным делом являлся повторный перевод книги.⁴¹ Однако те же са-

40 „...უკუეთუ ვისმე პირველად ეთარგმნოს, მეორედ თარგმანებული წინააღმდეგომად გამოწმენდების... და ამით არა ჯერ-არს“ (თეოდორიტე კვირელის „თარგმანებაჲ დავითის ფსალმუნებისაჲ“ მთარგმნელის, დაჩის, ანდერძი (შატბერდის კრებული X საუკუნისა, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ე. გიუნაშვილმა, თბ., 1979, 363. «...если кто уже перевел первый раз, повторный перевод признать противоречием ему... и таким образом недопустимым» (завещание переводчика Дачи к труду Теодорите Квириели «Толкования псалмов Давидовых» (Шатбердский сборник X века, 1979, 363).

41 Примером этому могут послужить фразы в колофонах Ефрема Мцире, которые можно признать самооправданием из-за повторного перевода сочинений уже переведенных переводчиками-предшественниками: „...გარნა რაჲ უყო მამბრალობელთა ორკერძო და მრავალკერძო განყოფილთა, ვითარ რომელიმე ჩემისა სილადით ჰგონებენ მეორედ

мые заповеди свидетельствуют, насколько велико было желание грузинских переводчиков – несмотря ни на что, преодолеть противоречия и параллельно старым переводам создавать новые, точные, адекватные оригиналу переводы, чтобы греки не обвинили грузин в искажении христианской литературы. Именно поэтому переводчики старались убедить читателя в том, что новый перевод не подразумевает *«создания перевода супротив первоначального»* и называли множество немаловажных причин, которые могли вызвать необходимость повторного перевода уже переведенного раз сочинения (отличающийся оригинал, неграмотный оригинал, вызванные поспешностью недочеты, искаженные переписчиками места и, конечно же – веяния времени и те социокультурные факторы, которые определяли их переводческую стратегию). К примеру, переводчик-эллинофил Ефрем Мцире не считал недостатком либо ошибкой свободное отношение к оригиналу, которым отличался Евфимий Афонский, а признавал и объяснял это социально-культурными требованиями эпохи – *«так приличествовало эпохе сей»* (Ефрем Мцире, Твалтвадзе, 2009, 231). По его мнению, писатель действует так, как это приличествует *«времени»*; характер его литературной и переводческой деятельности обусловлен культурно-историческими, идеологическими и литературными веяниями эпохи. Деятельность Евфимия Афонского является для Ефрема Мцире именно тем этапом в истории грузинской письменности, когда произошло первое знакомство грузинского читателя со множеством памятников византийской литературы и когда перевод в действительности нуждается в *«разбавлении водой»*. Перевод множества сочинений лучших представителей византийской письменности так называемым методом «добавления-урезания», по мнению Ефрема, подготовил грузинский народ к последующему этапу переводческой деятельности, подготовил его *«к приему твердой пищи»*, когда переводчик имел возможность, не разбавляя и не упрощая, переводить *«глубокие и красноречивые»* греческие книги.

ВЫВОДЫ

В истории древнегрузинской письменности мы располагаем множеством случаев, когда одно и то же сочинение переводится во второй, а иногда и в

თარგმნისა კადრებასა..., რომელიმე უკუე შურიტა და ჯდომიტა, ანუ ვითარ-იგი ვიეთმე თქუეს ჩემთას, თავისა უმჯობესად გამოჩინებობისთვის ვქმნა, ანუ მიქმნიეს, უცხოშიცა ვარ ღმრთისაგან და ყოველთა წესთა ქრისტიანობისათა" დ. თვალთვაძე, ეფრემ მცირის კოლოფონები, თბ., 2009, გვ. 206-207; 225) «...как быть с обвинителями, разделившимися надвое и более лагерей, которые моим самовольем признают позволение мною повторного перевода..., которые уже с завистью и нападками сказали обо мне, будто делаю я это для того, чтобы отличаться и выделиться, и что не придерживаюсь правил божьих и христианских» (Jer. 43,1r-v); см. также Jer. 16,3 г. Твалтвадзе, Д. Колофоны Ефрема Мцире, Тбилиси, 2009, 206–207; 225)

третий раз⁴², однако среди них особо нужно отметить факт множественной переработки переводов библейских книг. В период с V по XII век в грузинском языке сформировались старые (доафонские, до XI в.), новые (афонские, XI в.) и эллинофильские (XII–XIII вв.) редакции. Фактически в течение половины столетия (с середины XI в. до начала XII в.) старый грузинский перевод библейских книг три раза подвергся основательной переработке, и целью подобной редакционной переработки являлась не языковая модернизация текста (в грузинском языке данного периода не было таких масштабных изменений, вследствие которых могла возникнуть необходимость редакционной переработки древнегрузинских переводов (Данелия, 1983, 356–357)), а максимальное приближение текста к греческому оригиналу. Именно поэтому в поздних редакциях ощутимо возрастает не количество неологизмов, а количество грецизмов. Это было целенаправленное стремление грузинских переводчиков к «приближению к греческому» самого перевода и «эллинизации» грузинского языка, которое подпитывалось социокультурными факторами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мцире, Г. (1967). *Житие Георгия Мтацминдели, Памятники древнегрузинской агиографической литературы, (XI - XV в.).* т. II, Тбилиси: Мецниереба (на груз. яз.).
2. Безарашвили, К. (2012). *Вопросы теории и стихосложения византийской и древнегрузинской риторики по антиохийским колофонам: Ефрем Мцире,* Книга III, Тбилиси: Ilia State University Press (на груз. яз.).
3. Данелия, К. (1983). *Вопросы истории грузинского письменного языка,* Тбилиси: Tbilisi State University Press (на груз. яз.).
4. Доборджинидзе, Н. (2012). *Лингвистическо-герменевтические метатексты, практическая грамматика и герменевтика в грузинских*

42 Приведем несколько примеров: «Беседы на Шестоднев» Василия Кесарийского, которые в VIII–IX веках были переведены на грузинский язык, в XI веке повторно были переведены Георгием Афонским, им же повторно было переведено «Об устройении человека» Григория Нисского, которое ранее было переведено с арабского; Ефрем Мцире (XI век) повторно перевел несколько гомилий Григория Богослова, которые ранее были переведены Давидом Тбели и Евфимием Афонским; в двух вариантах перевода дошла до нас первая часть трилогии «Источник знания» Иоанна Дамаскина – «Диалектика» (переводчики: Евфимий Мцире (XI в.) и Арсений Икалтойский (XI–XII в.), а третья часть этой же книги – «Изложение непоколебимой веры православной» было переведено на грузинский язык три раза (переводчики: Евфимий Афонский, Ефрем Мцире и Арсений Икалтойский); три раза на грузинский язык был переведен «Аскетикон» Василия Кесарийского (переводы Монаха Прокопия, Ефрема Мцире и неизвестного переводчика); «Клемакс» или «Лестницу Добродетелей» Иоанна Синайского в доафонский период (до десятого века) перевел неизвестный книжник, а затем прозаически перевели Евфимий Афонский (конец X века – начало XI века) и Иоанн Петрици (XII–XIII вв.). Имеется три перевода сборника песнопений «Великого Канона» Андрея Критского (переводчики: Евфимий Афонский (X–XI вв.), Георгий Афонский XI в. и Арсений Икалтойский (XI–XII вв.), и что самое главное, имеются старые (доафонские, до XI века), новые (афонские, XI в.) и эллинофильские (XII–XIII вв.) переводы (/редакции) библейских книг.

- источниках X-XIII веков, Тбилиси: Ilia State University Press (на груз. яз.).
5. Кекелидзе, К. С. (1980). *История древнегрузинской литературы*, I, Тбилиси: Tbilisi State University Press (на груз. яз.).
 6. Комиссаров, В. Н. (2001). *Современное переводоведение*, Москва: «ЭТС»
 7. Менабде, Л. (2001). *Древнегрузинские литературные отношения*, Журнал *Литературные Изыскания*, № 21. Тбилиси (на груз. яз.).
 8. Твалтвадзе, Д. Ш. (2009). *Колофоны Ефрема Мцире*, Тбилиси: Некери (на груз. яз.).
 9. Цкитишвили Т., Твалтвадзе Д. (2001). *К тексту, прилагаемого к переводу «Толкований Евангелия от Матфея», Труды кафедры ТГУ древнегрузинского языка*, т. № 30. Тбилиси. Издательство ТГУ. 95–115. (на груз. яз.).
 10. *Шатбердский сборник X века*. (1979). К изданию подготовили Б. Гигинеишвили и Е. Гиунашвили, Тбилиси: Мецниереба (на груз. яз.).

SANTRAUKA

SOCIOKULTŪRINĖS APLINKOS ĮTAKA VERTĖJO STRATEGIJAI (REMIANTIS SENĄJA VERTIMO Į GRUZINŲ KALBĄ TRADICIJA)

Daredžan Tvaltvadze

Skirtingose kultūrose įvairiais vystymosi etapais vertimo pobūdis ir vertėjo požiūris į verčiamą tekstą buvo sąlygotas kultūrinių, istorinių, ideologinių ir literatūrinių konkretaus laikmečio reikalavimų. Šie reikalavimai nusakė, kokio pobūdžio tekstai, iš kokios kalbos ir kaip turėjo būti verčiami. Senoji vertimo į gruzinų kalbą tradicija yra puikus to pavyzdys.

Vertimo istorijos pradžioje, kai Gruzijoje plito ir stiprėjo krikščionybė, senieji gruzinų vertėjai sutelkė savo veiklą ties svarbiausiais krikščioniškosios raštijos paminklų vertimais į gruzinų kalbą ir stengėsi juos išversti per kuo trumpesnę laiką. Gruzinų vertėjai versdami tekstus kreipdavo dėmesį į skaitytojo pasiruošimo lygį, o tai lėmė sąlyginai laisvą originalo tekstų vertimą. Vertėjai nesiekė kaip galima tiksliau išversti tekstus. Priešingai, vertėjai kūrė tam tikras verčiamų tekstų adaptuotas versijas.

Dėl įvairių šalyje vykstančių politinių, socialinių ir kultūrinių procesų vertėjo strategija nuo XI a. staigiai pasikeičia – graikų kalbos tekstus pradedama versti tiksliai ir adekvačiai. Atsiranda poreikis peržiūrėti esamus senuosius gruziniškus vertimus, įskaitant ir biblijos vertimų versijas. Prasideda intensyvus darbas lyginant išverstus į gruzinų kalbą tekstus su graikiškais originalais, tam kad būtų sukurtos naujos vertimų redakcijos arba tekstai būtų iš naujo išversti, o tai veda link nusistovėjusios vertimo etikos pažeidimo. Visa ši veikla (naujų vertimų sukūrimas ir esamų redagavimas) vyksta remiantis nauju vertimo metodu, kai verčiamas tekstas perteikiamas maksimaliai tiksliai. To meto vertėjai pradėjo kaip galima tiksliau ir adekvačiau versti į gruzinų kalbą tekstus tiek turinio, tiek ir formalios sąrangos (stiliaus, kalbos ir terminijos) prasme.

*IV. SVETIMŲ KALBŲ MOKYMAS /
FOREIGN LANGUAGE TEACHING*

THE FACTORS DEVELOPING MULTILINGUALISM OF CADETS STUDYING AT THE GENERAL JONAS ŽEMAITIS MILITARY ACADEMY OF LITHUANIA

Dileta Jatautaitė, Jelena Kazimianec, Vilma Kardauskė

The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania,
5A Šilo St., LT-10322, Vilnius, Lithuania,
kazimelen@gmail.com, dileta.jatautaite@mil.lt, vilma.kardauskiene@yahoo.com

ABSTRACT

The article analyses the problem in connection with factors, stimulating cadets' multilingualism at the General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania (MAL). Motivation is considered to be one of the main determinants. Taking into account the main factors that influence the successful learning pathway of cadets, an individual is able to concentrate all his/her energy to reach the goal – achieve English language level II according to NATO language proficiency scale (STANAG 6001). The article presents a research, the results of which show the main reasons why cadets learn foreign languages and what motivates them. Additionally, it is significant to demonstrate how language learning at school correlates with the choice of foreign languages at MAL. The article presents findings, analyses and generalizes research results which can be useful in the development of learning and teaching of foreign languages, also in the broadening and improving knowledge about the motivation of learning.

Key-words: learning motivation, foreign language learning motivation, multilingualism, contemplation, mental characteristics, cognitive process.

INTRODUCTION

Multilingualism is thoroughly analysed by sociologists, psychologists, educationalists, linguists and specialists of other fields. This topic is extremely relevant since the factors determining the choice of a foreign language and motivation to learn a specific foreign language are not analysed in the Defence System of Lithuania. Furthermore, a practical, theoretical and research-based paradigm has not yet been developed; this paradigm should be based on modern scientific achievement and composed of a theoretical-practical model that is instrumental in intensive and effective multi-language learning and teaching. The Department of Foreign Languages (DFL) at MAL is responsible for research and science-based foreign language teaching of cadets. The teaching of foreign languages (didactics) and scientific research, on

the basis of psychological (motivation, memory, emotions, contemplation, etc.) and psycho-educational (pedagogy and andragogy) principles, has been long applied by Lithuanian scientists, such as Prof. L. Jovaiša, Prof. S. Kregždė, Prof. V. Šernas (the initiator of glotoeducology, or multilingualism, in Lithuania), Dr. D. Masaitienė, Prof. M. Teresevičienė, Prof. R. Minkutė and many others, having defended PhD dissertations and worked in the field at Vilnius University (VU), Vytautas Magnus University (VDU), Šiauliai University (SU), Lithuanian University of Educational Sciences (LEU), Kaunas University of Technology (KTU), etc.

The purpose of the present article is to analyse the factors that influence multilingualism in teaching foreign languages to cadets, to carry out a research that would help to determine why cadets choose specific foreign languages and what motivates them.

The objectives of the research are as follows:

- 1) to analyse the factors that stimulate cadets to learn foreign languages;
- 2) to determine what motivates cadets to choose specific foreign languages at MAL.

The problem and topicality of the research consider foreign language learning motivation that is influenced by individual experience, the results achieved, success and interests in foreign language learning. Every student has a distinctive learning process, individual learning story, language learning biography and know-how (Fremdsprache Deutsch. Motivation, 2002). Individuals with personal background in language studies claim that foreign language learning is interesting, useful and worthwhile (Šernas, 2006). The wider the experience is, the easier the learning of languages is. It is significant for the learner to believe that the subject studied will be relevant in the future. Thus, the expected applicability of a foreign language is very important in shaping learning motivation.

Lithuania is a member of NATO and the European Union. Therefore, foreign language learning/teaching has to correspond to NATO STANAG 6001 and EU *Europass* standard documents.

On 18 September 2008, the European Commission suggested to include multilingualism into the EU policy, science, culture and economy spheres following the communication “Multilingualism – an asset for Europe and a shared commitment”. The European Council has also adopted a resolution on a European strategy for multilingualism. The Committee on Education, Science and Culture and the Committee on the Development of Information Society at the Seimas of the Republic of Lithuania have undertaken the initiative to analyse the problem of the expansion of multilingualism under the conditions of modern technologies; it has been advised to stimulate multilingualism in higher education establishments in Lithuania, applying modern achievements in glotoeducology.

The problem of the research is as follows. Multilingualism is perceived as a complicated process, requiring considerable linguistic, didactic and psychological knowledge on language formation, cognitive language construction processes and importance of the functioning of other mental skills. Therefore, it is significant to

stimulate multilingualism in this context through autodidactics and metacognitive thinking of a cadet; it is important to involve senses and create a learner-friendly atmosphere, since only a safe environment encourages motivation for learning more languages.

The object of the research: the factors aimed at developing multilingualism of cadets.

The methods of the research are: theoretical – the analysis of scientific pedagogical-psychological and social literature; empirical – an anonymous questionnaire survey with the aim to analyse cadets' language choice, analysis of scientific papers, documentation analysis, interview, conversation, and statistical data analysis. The data received have been processed using SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) software; qualitative and quantitative analysis methods have been applied. The data have been classified and graphically displayed using *Windows Microsoft Word* and *Windows Microsoft Excel*.

1. THE MAIN FACTORS DETERMINING CADETS' CHOICE OF FOREIGN LANGUAGES AT MAL

There are different factors determining cadets' choice of one or another foreign language while studying at MAL, one of the main being Lithuanian membership in NATO and the EU. Therefore, foreign language learning in Lithuania has to be in accord with NATO and EU standards. In the National Defence System of Lithuania the main attention is paid towards learning English as the main NATO language. Therefore, English has become the main working language among officers and civilian staff, as well as the language of defence and resistance.

Appropriate language learning and teaching influences effective and sustainable functioning of the National Defence System of Lithuania, as well as efficient and timely fulfilment of obligations to NATO, EU and other partners.

A modern officer cannot fulfil his or her duties effectively at NATO Headquarters, Logistics or Intelligence services without attaining the 2nd proficiency level in the English language. Moreover, the new generation officers in the National Defence System face a changing geopolitical environment, new threats (the Ukrainian case), and widening conflict areas (Mali in Africa). The officers work in these areas as instructors, advisors, or execute specific missions. Therefore, the solely knowledge of the English language is no longer sufficient; one more foreign language is necessary, for instance, Russian or French.

EU language policy changes accordingly. One of the objectives of the EU language policy for the period of 2014–2020 is that every European citizen should master two other languages in addition to their mother tongue (80 % of the EU citizens by the year 2020).

Respectively, the language teaching policy at the DFL has been adjusted, so as to meet the requirements and train officers with the knowledge of at least 2 foreign

languages. The educational potential of DFL has been targeted at multilingualism. English continues to be the main foreign language at MAL, since it is mandatory for all cadets to obtain Level 2 (according to NATO STANAG 6001 requirements), so as to be commissioned. DFL has developed an achievement test satisfying the requirements for Level 2.

During language studies for Level 2, cadets must develop all the four language skills, enrich their general and professional lexis, be able to accomplish medium complexity assignments in language awareness, as well as perform creative language tasks (Intermediate level according to international classification, level B1-B2 according to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFRL), or SLP 2222 according to ND6001 level). This language level has to correspond with everyday requirements applied for the usage of professional language.

Cadets having learnt English at secondary school must achieve basic level after their first year of studies at MAL (at the end of the second semester). After their second year of studies (at the end of the fourth semester) cadets must obtain Level 2, which is obligatory according to the orders of the Minister of National Defence No. V-1045 (1 October 2010), and No. V-1159 (13 October 2013) regarding the achievement of the rank of a lieutenant.

Cadets not having attained Level 2 in English obtain basic level in the English language (Elementary or A1 according to CEFRL, or Standardized Language Profile (SLP) 1111 according to ND6001 level). The requirement for the basic level is to collect at least 65 % in the achievement test. This level will enable a cadet to communicate in English spoken environment; however, it will not be sufficient for the professional usage of the language. Therefore, an opportunity to attend elective English classes is offered so that the cadets obtain Level 2 according to STANAG 6001. At the completion of the extra module, cadets are obliged to take an achievement test to attain Level 2 as it is stated in the qualification requirements for a platoon leader holding the rank of a lieutenant.

For cadets not having studied English before entering MAL it is sufficient to attain the basic level of English to be commissioned (collecting at least 65 % in the achievement test). They also have an opportunity to attend elective classes of English in order to attain the basic level.

Since 2015, MAL has applied a new order to control the learning process of cadets, who seek to attain Level 2, according to the orders of the Minister of National Defence No. V-1045 (1 October 2010), No. V-1159 (13 October 2013), and No. V-696 (14 July 2015), which support the Description “regarding the evaluation of the demand for the learning of foreign languages, the selection to foreign language courses, foreign language teaching and testing in the system of National Defence”. Following the Description and MAL study programmes, accredited by the Centre for Quality Assessment in Higher Education (CQAHE), it is aimed that cadets, having attained Level 2, choose another foreign language (French, German or Russian) after their second year of studies.

2. MOTIVATION IS THE MAIN FACTOR THAT STIMULATES CADETS TO LEARN FOREIGN LANGUAGES

Motivation is the main factor that stimulates the learning of foreign languages. Motivation affects cognitive process that is necessary for thinking, memorising, understanding, and concentrating. It has been stated that the correlation between general intelligence and motivation fluctuates at around 0,50; some other research shows that it can reach 0,80. High correlation among learning achievements, motivation and cognitive skills is often regarded as one of the most significant arguments for the validity of the research instrument. On this basis, a common scientific opinion can be stated on the three main motivation factors in foreign language learning: the expediency of human activity, endeavour, and determination to achieve the goal (Rheinberg, 2000). There is no doubt that the results of a motivated learner are considerably better. For instance, one of the distinguished scientists in the field and the founding father of the theory of motivation Gardner defines motivation as endeavour, the pursuit of goals when teaching languages, and an appropriate attitude towards learning (Gardner, Lambert, 1972).

Professor Jovaiša explains motivation (Lat. motus – the activity of mind, the flight of thought; Fr. motif – incentive, the grounds for action) as “psycho-physiological process, that determines the activity of an individual and his/her relationship with the environment on the basis of motive change” (2007, 172). Butkienė and Kepalaitė (1996, 225) refer to motivation as “the stimulation and encouragement of activity and behaviour in the mind of a human”; Gage and Berliner (1994, 263) understand motivation through “the needs, interests, values, views, aspiration and tendency”; Dörnyei (1998, 121) claims, that motivation is “a process, during which an incentive for activity originates; this incentive is active and prevails over others as long as the goal is reached”; whereas the representatives of social constructivism Williams and Burden (1997) distinguish between intrinsic (associated with cognitive, metacognitive and emotional capacity of the learner) and extrinsic (to be observed in the learner’s social environment) motivation. These factors are also common for the motivation to learn foreign languages and should be discussed in greater detail.

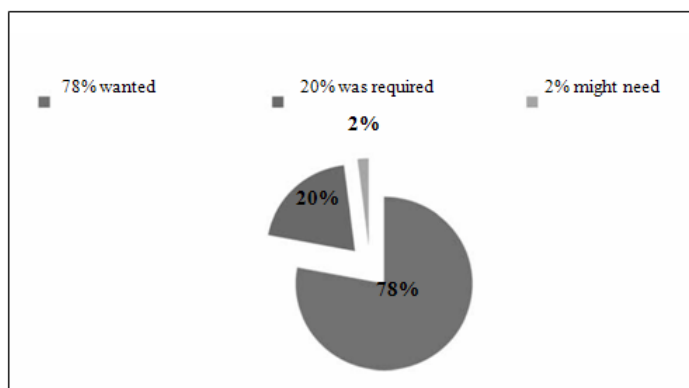
The motivation for learning foreign languages is determined by individual learning experience, the results achieved, as well as the learner’s success and interests (Fremdsprache Deutsch. Motivation, 2002). Every learner has his/ her own learning methodology, individual learning experience and learning development. The ones with successful experience in language learning often tend to have intrinsic motivation. It encourages the learning process, and makes it meaningful, interesting and purposeful.

The wider the language learning experience is, the easier the learning itself becomes. Undoubtedly, the learner is not always self-motivated – extrinsic incentives are then highly beneficial. In case of a successful process, extrinsic motivation converts into intrinsic and learning becomes enjoyable, in which language acquisition takes less time.

When developing learning motivation, the prospective applicability of the language learnt is a very significant factor; for instance, cadets have the opportunity to study abroad under Erasmus or other mobility programmes based on the cooperation of higher military institutions.

Seeking to find out why cadets choose a specific foreign language and what the motivating factors are, exploratory research has been carried out.

45 respondents were anonymously questioned in 2015. 62 cadets participated in the survey. The survey contained such questions as: “Why do I learn English?”, “Why do I learn Russian?”, and “Why do I learn French?” The response could be selected from three: “I want”, “It is required”, “I do not know, maybe I will need it”. Then the respondents were asked to shortly motivate their answer. The survey showed that the majority – 35 persons, or 78 %, studied English because they wanted. 9 (20 %) cadets claimed that they studied English because of the requirement. Only 1 (2 %) replied “Maybe I will need it”. Consequently, it can be stated that the majority of cadets at MAL understood the importance of learning English and had intrinsic motivation. Only 20 % of the cadets had extrinsic motivation, i.e. they responded that their language knowledge might be useful in future. *See Picture 1.*

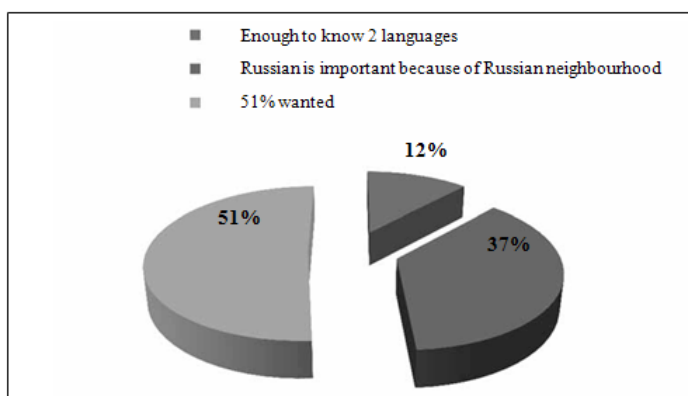

Picture 1. Why cadets study English

However, the same respondents presented different data having been asked about their motivation for learning other languages. The survey revealed that the cadets had passive interest in learning German or French. Though, their comments did not disclose any opposition against these languages. The majority of the respondents claimed finding no significance in learning other languages and acquiring loads of useless information. Moreover, the majority of the survey participants did not see any practical necessity of learning German or French, as they considered English and Russian to be sufficient for their future careers and the fulfilment of needs in the National Defence System. Other respondents claimed that their passive interest

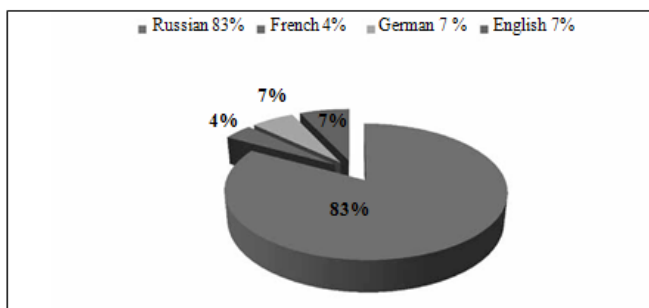
in other languages was determined by course overload with useless subjects, small number of credits allocated to foreign languages and shortage of time. A number of the surveyed did not show having interest in studying more languages and blamed the course for being overloaded with grammar rules, which “must be learnt in order to get better marks or the scholarship”.

Interesting results have been obtained after inquiring the cadets about learning Russian. The importance of Russian as the second foreign language was noted by 96 % of the respondents. 51 % of them claimed it was necessary to know the language of the enemy, 37 % said it was important to know the language of a neighbouring country, and 12 % responded it was sufficient to know two languages (English and Russian) to communicate abroad. *See Picture 2.*

Picture 2. Why cadets have chosen Russian

The data provided by Statistics Lithuania has a very interesting link to the data of the research carried out at MAL. According to Statistics Lithuania, the share of people speaking English reached 30,4 % in 2010 (16,9 % – 2001), Russian is known by 63%, Polish – by 8,5 %, German – by 8,3 % of the population. English is also most often chosen among college and university students: the learners of English make up 30,6 %, of German – 4 %, of Russian – 2,4 %, and of French – 1,6 %. In the third year of studies, cadets usually select Russian, since after their second year of studies at MAL (at the end of the fourth semester) they are supposed to have attained Level in English according to PTK. Therefore, having the opportunity to choose, the majority select the Russian language (83 %). German (7 %) and French (4 %) are much less popular. English studies have to be continued by the ones not having attained Level by the end of the fourth semester. *See Picture 3.*

Picture 3. Foreign languages chosen by cadets in their III year of studies

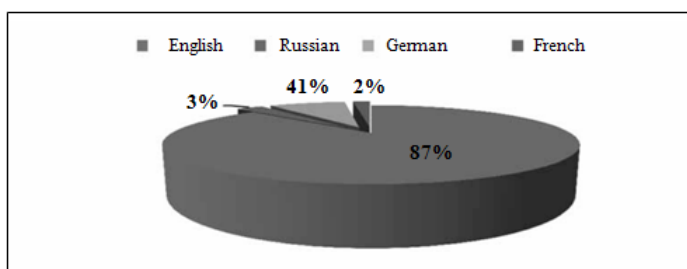
According to Eurobarometer, 28 % of Lithuanians consider German as one of two the most useful foreign languages. However, in practice German tends to disappear from secondary schools in Lithuania. In the school year of 2010–2011, German was scarcely taught in Kaunas schools. This is unusual having in mind that Germany has the strongest economy in Europe. Lithuanians have only recently started learning the language again because of the opening of the German labour market. No one had chosen to learn German at MAL for a number of years before 2015, when 6 cadets selected German just because of the fact they had learnt it at school.

Hence, there is a problem of language choice in Lithuania. It exists in line with motivation, cognitive, linguistic, didactic and psychological factors, and makes the encouragement of multilingualism even more difficult. For instance, English remains the dominant language despite the fact that the demand for Scandinavian, Italian, Spanish, Turkish and Eastern (Japanese and Chinese) languages is increasing in Lithuania. Nearly 90 % of students at school study English, the percentage increasing as high as 99 % in some cases in primary school. According to the EU Statistics, in comparison to other European countries, Lithuanians tend to choose English most of all. Almost 90 % of the population consider that English is the most useful foreign language for economic, political and scientific issues in the world. All cadets possess a common opinion that English is necessary for a number of reasons: Lithuanian membership in the EU and NATO, excellent opportunities provided by MAL for studies abroad, as well as chances to get a well-paid job not only in Lithuania but also in foreign countries. It is obvious that the need is inspired by practical necessity.

Therefore, a research has been carried out by DFL with the aim to clarify how the previous language studies at school correlate with the language choice cadets make at MAL.

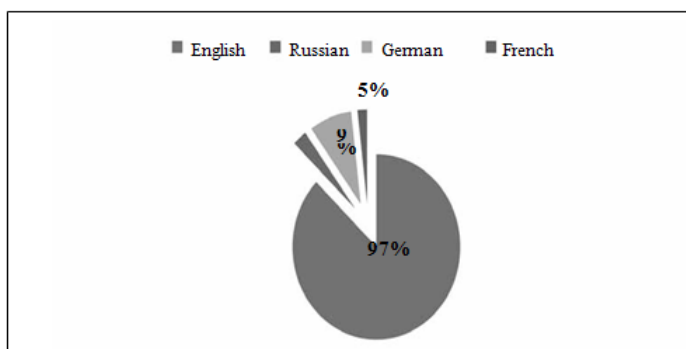
The data obtained confirm that there is a direct correlation between the two. The language learnt at school has a direct influence on the language chosen at MAL. There is a slight difference between the data presented by MAL cadets and Statistics Lithuania (See Pictures 4 and 5). Hence, the majority of cadets, having entered MAL

continue to study English, as they did at school. A few cadets choose languages which they did not learn in their school years (See Picture 3). According to the data of Statistics Lithuania, 92 % of secondary school students learn at least one foreign language, after entering MAL – 98%. The ones who studied English made up 87 % at school, and 97 % at MAL; Russian – from 39 to 41 % at school and 3 % at MAL (See Picture 5). The numbers of the ones who studied German at school decreases from 17 % to 9 %; MAL has not recently faced any cadets entering with German as their first foreign language. French is chosen by 2 % of cadets; however, French is learnt by 5 % at school (See Pictures 4 and 5).

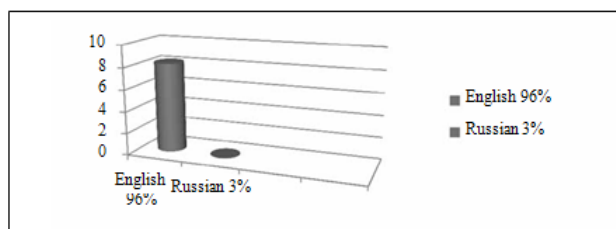
Picture 4. Language learning at secondary schools

The majority of secondary school learners (96–97%) choose English as their first foreign language, the choice is respectively made by MAL cadets. Russian as the second foreign language is selected by 81% of secondary school learners and by 83% of cadets (See Picture 7).

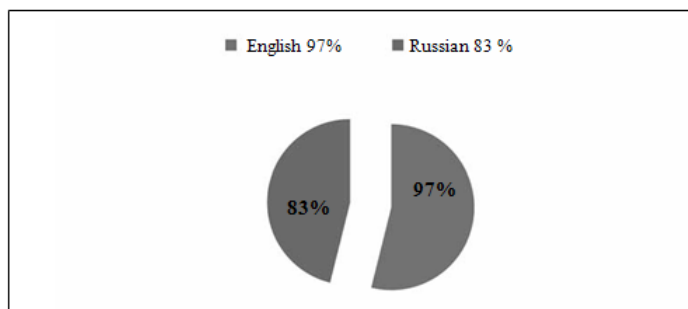

Picture 5. Foreign languages learnt among I year cadets at MAL

The first and the second foreign languages learnt at secondary school make respectively 96 % and 81 % (See Picture 7).

Picture 6. The first (English) and the second (Russian) languages studied by cadets at MAL

Picture 7. The first and the second languages after entering MAL

Summarising the research results it can be claimed that in Lithuania there is a direct correlation between foreign languages learnt at secondary school and the ones chosen at MAL. Most often cadets choose the same languages that they learnt during their school years. Just a few cadets (1 %) learnt Russian or German as their first foreign language at school and have selected only English at MAL. Actually, no other option exists. According to the Order of the Minister of National Defence (14 July 2015), each cadet must attain Level 2 in English in accordance with NATO standards.

The research results and their comparative analysis with Eurobarometer statistics indicates that the absolute majority of foreign language learners are engaged in methodical and continuous process, i.e. they participate in lifelong learning. Consequently, the statistical majority of respondents comprehend and stress the significance of foreign languages in everyday and career life.

An officer who knows foreign languages has wider opportunities for professional communication, higher social status, personal and qualification development, independent life after duty, as well as creative social activity.

CONCLUSIONS

In the teaching process of cadets, DFL accepts new challenges related to globalisation and the new language teaching paradigm, as well as encourages multilingualism successfully.

DFL has an authorised adaptive and effective approach towards the methodology of foreign language teaching and learning; DFL participates in international NATO and EU events, and publishes books revised by language specialists and experts from Lithuania and abroad.

At DFL, multilingualism is perceived as a complicated process, requiring considerable linguistic, didactic and psychological knowledge on language formation, cognitive language construction processes and the importance of the functioning of other mental skills.

Foreign language learning motivation is encouraged by the practical necessity, a number of motifs and significance in personal life of the learner, the environment and learning opportunities.

When developing learning motivation, the prospective applicability of the language studied is a very significant factor; for instance, cadets have an opportunity to study abroad under Erasmus or other mobility programmes based on the cooperation of higher military institutions.

Appropriate language learning and teaching influences effective and sustainable functioning of the National Defence System of Lithuania, as well as efficient and timely fulfilment of obligations to NATO, EU and other partners.

English has become the working language. A modern officer cannot effectively fulfil his or her duties at NATO Headquarters, Logistics or Intelligence services without attaining the 2nd proficiency level in the English language.

The main factors determining cadets' choice of foreign languages include their experience in language learning, career perspectives and endeavour (intrinsic and extrinsic motifs) that might be needed when learning foreign languages.

REFERENCES

1. Bitinas, B. (2008). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
2. Bitinas B. (2002). *Pedagoginės diagnostikos pagrindai*. Vilnius: VPU leidykla.
3. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas. Pedagoginės psichologijos įvadas studentams, mokytojams, tėvams*. Vilnius: Margi raštai.
4. Deci, E., Ryan, R. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-determination in Human Behaviour*. New York: Plenum 76 Press.
5. Deci, E., Ryan, R. (1993). Die Selbstbestimmungstheorie der Motivation und ihre Bedeutung für die Pädagogik. *Zeitschrift für die Pädagogik*, 39. Jg., no. 2, 223–238.
6. Dereškevičius, P., Rimkevičienė, V., Targamadžė, V. (1998). *Mokyklos nelankymo priežastys*. Vilnius: Žuvėdra.

7. *Fremdsprache Deutsch. Motivation.* (2002). Stuttgart: Klett.
8. Gage, N. L., Berliner, D., C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma litera.
9. Gardner, R. C., Lambert, W. (1972). *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*. Rowley, Mass.: Newbury House.
10. Gardner, R. C., MacIntyre, P. D. (1993). A Student's Contributions to Second Language Learning. Part II: Affective Variables. *Language Teaching*, 26: 1–11.
11. Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
12. Jovaiša, L. (2001). *Ugdymo mokslas ir praktika. Analitinių straipsnių monografija*. Vilnius: Agora.
13. Jovaiša, L. (1999). *Profesinio konsultavimo psichologija*. Vilnius: Agora.
14. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
15. Laužikas, J. (1993). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
16. Leitneris, S. (1998). *Išmokime mokytis*. Vilnius: Vaga.
17. Merkys, G. (1999). Testavimas – socialinių mokslų principas. Metodologinio diskurso projekcija. *Socialiniai mokslai*, No. 2 (19): 7–22.
18. *Psichologijos žodynas*. (1993). Vilnius. Vaga.
19. Rajeckas, V. (1999). *Pedagogika – ugdymo mokslas ir menas*. Vilnius: VPU leidykla,
20. Rupšienė, L. (1996). *Nenoras mokytis – socialinis pedagoginis reiškiny*s. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
21. Williams, M., Burden, R. L. (1997). *Psychology for Language Teachers: A Social Constructive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

SANTRAUKA

DAUGIAKALBYSTĖS SKATINIMO VEIKSNIAI MOKANT KARIŪNUS UŽSIENIO KALBŲ GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJOJE

Dileta Jatautaitė, Jelena Kazimianec, Vilma Kardauskė

Straipsnyje gvildenama problema, susijusi su veiksniais, skatinančiais kariūnų daugiakalbystę mokantis universitetinėse studijose Karo akademijoje. Vienas iš pagrindinių faktorių, įtakančių ir skatinančių kariūnus mokytis užsienio kalbų yra motyvacija. Straipsnyje pateikiamas tyrimas, kurio rezultatai atskleidė faktorius, įtakančius kariūnų užsienio kalbų mokymosi sėkmę ir kodėl jie motyvuoja juos mokytis. Tyrimas parodė, kaip kalbų mokymasis iki mokymosi Lietuvos karo akademijoje koreliuoja su užsienio kalbos pasirinkimu LKA (toliau LKA). Straipsnyje pateikiamos išvados, analizuojami ir apibendrinami tyrimo rezultatai, kurie įtakoja užsienio kalbų mokymą(si), plečia ir skatina kariūnų užsienio kalbų (rusų, vokiečių ir prancūzų) mokymosi motyvaciją. Žinant pagrindinius motyvuojančius faktorius, skatinančius kariūnus užbrėžto tikslo, galima nukreipti individo potencialą siekti ir pasiekti – II mokėjimo lygio pagal (Stanag 6001) NATO kalbų mokėjimo standartus arba B2 pagal Europass reikalavimus.

Užsienio kalbų mokymosi motyvaciją įtakoja individo kalbų mokymosi patirtis, pasiekti rezultatai, sėkmė ir interesai. Kiekvienas besimokantysis turi savitą mokymosi procesą, individualią mokymosi istoriją, kalbos mokymosi biografiją bei patirtį (*Fremdsprache Deutsch. Motivation*, 2002). Besimokantys individai, turintys asmeninę kalbų mokymosi patirtį, teigia, kad užsienio kalbų mokytis įdomu, naudinga, prasminga (Šernas, 2006). Kuo didesnė ši minėta patirtis, tuo lengviau mokytis kalbų. Formuojant mokymosi motyvaciją svarbi mokymosi objekto pritaikymo perspektyva – užsienio kalbos praktinis pritaikymas.

ОБ ОПЫТЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ РУССКО-ТАЙВАНЬСКОЙ ГРУППЫ МАГИСТРАНТОВ-ИСКУССТВОВЕДОВ

Алексей Тимашков

Санкт-Петербургская государственная художественно-промышленная академия им. А. Л. Штиглица, Петербургский государственный университет путей сообщения Императора Александра I, Московский пр. 9, Санкт-Петербург, Россия, 190031, timashkov@gmail.com

ABSTRACT

This paper analyses the experience of teaching the English language in a Russian university to a group of Russian and Taiwanese Master of Arts students. Besides, the paper provides some recommendations on teaching to such groups taking into consideration their specific character.

The problems that have been encountered are classified into:

- 1) ethical (unawareness of certain rules of etiquette);*
- 2) psychological (specific national features, which influence the acquisition of material and personal features hindering troubleshooting and correcting mistakes);*
- 3) political (unawareness of certain events in politics, which may lead to awkward situations);*
- 4) cultural (differences in the knowledge of history and culture, especially on the Scripture and Confucianism, which lead to the lack of understanding of cultural codes and norms);*
- 5) language specifics (the need for a language of mediation).*

The aforesaid problems appear in the intercultural communication both between the teacher and the students and among the students themselves, and in either case these problems may negatively affect the psychological atmosphere in the group, as well as the process of learning.

In regard to these problems, Taiwanese or Chinese students should not be publicly criticised or praised by teachers. Moreover, fewer situations revealing the gaps in education, which such students might have, should occur. At the same time, discussion in the classroom should be moderated more strictly to avoid situations when students having better knowledge speak more and answer questions instead of the ones who need improvement. It is very important to learn more about culture and history, as well as to encourage other students to do the same so that they know each other better and

avoid 'hot potato' topics. Finally, it is important to utilise visual aids rather than verbal explanations and to preclude the students from using their native language as a mediator.

Keywords: *ESL, Taiwanese students, Taiwan, China, Russian education, intercultural communication.*

ВВОДНАЯ ЧАСТЬ

Исследованию межкультурной коммуникации – «адекватного взаимопонимания двух участников коммуникативного акта, принадлежащих к разным национальным культурам» (Верещагин, Костомаров, 1976, 43) – в последнее десятилетие посвящали свои работы многие ученые. Среди них – и такие крупные, как С. Г. Тер-Минасова, И. А. Стернин, И. П. Лысакова и др. Это связано с процессами глобализации, в результате которых стало гораздо проще, чем раньше, вступать в контакт с представителями других культур.

В современных условиях международного образовательного рынка и академической мобильности студенты, магистранты и аспиранты все чаще получают образование за рубежом. Для молодых людей это связано с отрывом не только от семьи, но и от привычной культурной и языковой среды. Попадая в новые для себя обстоятельства, они вынуждены приспосабливаться к непривычным условиям жизни, к иным порядкам и традициям. В процессе обучения у таких студентов могут возникать недопонимания в общении с местными студентами и преподавателями, связанные с культурными различиями.

Изучение проблем межкультурной коммуникации позволяет корректировать программы и методы преподавания для того, чтобы обеспечить эффективный диалог преподавателя и обучающихся. В последнее время это направление исследований весьма популярно, и появляется немало публикаций и диссертаций, посвященных этой теме (работы Л. Н. Алешиной, Е. В. Воеводы, Н. Л. Гумеровой, В.В. Кирилловой, С. Я. Подопригоры, В. П. Фурмановой, С. А. Химичевой и мн. др.). Учитывая, что ситуация «возникновения поликультурных коллективов среди студенческого и преподавательского состава» (Воевода, 2016, 282), все еще достаточно нова, становится актуальным анализ реальных ситуаций, складывающихся на местах осуществления межкультурного диалога в учебном процессе.

В данной статье исследование практики межкультурной коммуникации в учебном процессе осуществляется на анализе работы преподавателя с группой магистрантов из Китайской Республики (Тайвань), которая обучается в Санкт-Петербургской государственной художественно-промышленной академии им. А. Л. Штиглица на направлении подготовки «Арт-бизнес» вместе с русскими магистрантами.

Поскольку данное исследование – это обобщение ситуаций, имевших место на практике, в данном исследовании используются по большей части метод включенного наблюдения и системный подход.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Китай занимает первое место по числу студентов, прибывающих в Россию из дальнего зарубежья, и второе среди отдельных зарубежных стран — по числу студентов: в 2015 году их было 18269 (Малыхин, 2015). При этом число китайских студентов (в отличие, например, от американских или французских) показывает стабильный рост на протяжении уже более десяти лет (Арефьев, 2011).

Вместе с тем китайские студенты, в отличие от, например, выходцев из бывших советских среднеазиатских республик, в гораздо меньшей степени осведомлены о русской культуре, что затрудняет их инкультурацию и социализацию в России. Изучение русского языка в китайских школах развивается, но это происходит, в основном, в северо-восточных регионах, расположенных по соседству с Россией (Тенчурина, Ли, 2016, 182–183).

Тайваньцы еще менее знакомы с традициями русской культуры и обычаями российского общества, чем жители материкового Китая, в силу географических, исторических и политических причин.

В плане языковой политики, русскому языку (как, до недавних пор, и английскому) на Тайване просто не было места. С конца XIX века до 1945 года Тайвань принадлежал Японии, и на острове проводилась политика японизации. Впоследствии, с 1949 по 1987 годы, на Тайване было введено военное положение, и из практики общения искоренялись все языки, кроме мандаринского наречия китайского языка. В последнее время власти Китайской Республики предпринимают попытки поддержки, в числе прочих, английского языка, бесплатно обучая ему таксистов и дублируя на нем надписи и объявления в общественных местах (Головачев, 2007).

Географически Тайвань расположен ближе к Южной Корее и Японии, чем к РФ. По этой причине у тайваньцев меньше стимулов к изучению русского языка, чем японского или корейского.

Политически суверенитет Тайваня не признан Россией. Китайская Республика признана лишь 23 государствами, многие из которых расположены в Океании. Правительство Тайваня устанавливает отношения и с не признавшими его странами, открывая представительства по экономическому и культурному сотрудничеству, но даже такая форма в советский период российской истории отсутствовала. Отношения России и Тайваня установились лишь в 1990-х, после распада СССР, ограничившись сферами экономического и культурного сотрудничества.

Вместе с тем тайваньские студенты приезжают учиться в Россию, и в данном случае их группа в количестве 10 человек поступила в магистратуру Санкт-Петербургской государственной художественно-промышленной академии им. А. Л. Штиглица на направление подготовки «Арт-бизнес».

На этом направлении магистранты проходят, в числе прочих, семестровый курс английского языка в искусствознании с дифференцированным зачетом

в итоге. Целью курса является формирование и развитие иноязычной коммуникативной компетентности будущего магистра, позволяющей использовать иностранный язык как средство повседневного и делового профессионального общения.

В группу входят также пять русских магистрантов. Русские студенты и преподаватель не говорят по-китайски, а тайваньские студенты имели разный уровень владения русским и английским языками. По уровню владения английским языком среди тайваньцев два человека соответствовали уровню B2, трое — B1, пятеро — A2. Русские магистранты соответствовали уровню B2.

В процессе общения в рамках этой группы возникали проблемы, связанные с незнанием — по выражению С. Г. Тер-Минасовой — «скрытых свойств» и «скрытых трудностей» языка и культуры (Тер-Минасова, 2000, 23). Проблемы в межкультурном общении негативно влияли на психологическую атмосферу в группе и на процесс обучения, и возникали в общении: а) между преподавателем и студентами и б) между студентами.

В этих проблемах в общении можно выделить следующие пять аспектов: этический, психологический, политический, культурный и языковой.

1) Этический. Различия между тем, что вежливо и невежливо. Помимо ряда сходных с русскими норм, таких, как запрет трогать голову или показывать пальцем, существуют и более сложные. Например, не стоит хвалить или критиковать китайца при всех. Публичная похвала считается постыдной, и китайцу придется давать понять остальным, что он не лучше их: он как минимум будет выглядеть смущенно. Наряду со сложностями восприятия публичной похвалы, болезненно воспринимается и публичная критика, потому что в таком случае китаец теряет лицо перед другими. Потеря лица (面子 — Miànzi) в китайской культуре равноценна утрате не только чести, но и общественного признания и собственного облика, ведь, как следует из китайской пословицы, «пытаясь познать человека, ты только узнаешь его лицо».

2) Психологический. Здесь выделяются две основные проблемы. Первая: китайцы организуются внутри группы, и на вопросы, обращенные к аудитории, обычно отвечают только те, кто знает ответ. В результате коммуникативный метод обучения может не работать так же легко, как с русскими студентами. Если планируется использовать такой метод, то преподавателю необходимо жестче модерировать дискуссию, но всегда знать меру, чтобы студент, который сомневается в своем знании или действительно не знает ответа, не потерял лицо. Вторая: китайцы, «потерявшие лицо», не дают знать обидевшему их человеку о том, что это произошло. В один момент они просто начинают его избегать без объяснений причин. Отсюда следует, что если преподаватель случайно поведет себя так, что это может быть сочтено за невежливость или оскорбление, то он сам вряд ли об этом когда-либо узнает. По той же причине реальные отношения китайского студента с любым другим студентом могут быть совершенно не прозрачными. Такие особенности поведения китайских

студентов связаны с тем, что китайская культура, пользуясь терминологией культуролога Эдварда Холла, – высококонтекстная, т.е. в ней часть информации остается недосказанной, так как все необходимые данные черпаются из культурного контекста, в котором разворачивается коммуникативный акт. Человеку русской культуры требуется больше, чем китайцу, словесных объяснений для поступков, так как русская культура – низкоконтекстная (как и многие европейские, включая английскую – в противоположность многим восточным).

3) Политический. Государство, существующее на острове Тайвань, носит название «Китайская республика» и является, таким образом, одним из двух государств, называющих себя китайским. На практике название «Китай» закрепилось за Китайской народной республикой, а Китайскую республику называют Тайвань. Ни одна из китайских республик не признает легитимность другой, а история их взаимоотношений имеет немало кровавых страниц. По этим причинам жители Тайваня нередко болезненно воспринимают, когда их называют китайцами, хотя этнически они – один народ – хань (к нему относится 98% тайваньцев и 92% китайцев с континента), и язык у них тоже один – китайский. Существование двух Китаев осложняется еще и разными точками зрения тайваньцев на то, какой быть Китайской республике в дальнейшем — претендовать ли ей и впредь на восстановление своей юрисдикции в континентальном Китае или добиваться повсеместного признания суверенитета Тайваня. Эта проблема усугубляется и тем, что из вежливости тайваньцы редко исправляют человека, который допускает ошибку, называя их китайцами. Это может привести к скрытому конфликту и неприязни, истоки которой неосведомленному человеку будет очень сложно понять. В мультикультурной аудитории данную политическую ошибку могут допускать и студенты по отношению друг к другу, поэтому от преподавателя требуется не только знать об этой проблеме самому, но и посвятить в нее студентов.

4) Культурный. Китайцы и тайваньцы могут быть очень посредственно осведомлены об основополагающих кодах и нарративах западных культур. В частности, во время занятий английским языком одним из заданий был анализ классического европейского произведения живописи. Выяснилось, что тайваньские студенты не только плохо знают христианскую иконографию и мифологию, лежащие в основе многих сюжетов европейской живописи, но даже не различают основных персонажей Евангелия, не разбираются в событиях, описанных там, не понимают значения, которое придается этапам жизни Иисуса Христа, не говоря уже о логике их последовательности. Все эти мотивы, персонажи и образы зачастую являются ключевыми не только для интерпретации произведений искусства, но и для понимания основных кодов европейских культур. Аналогичным образом, у тайваньских студентов выявились пробелы в восприятии культурных кодов «homo soveticus» – «человека советского», хотя в этом есть проблемы и у нового поколения русских студентов. Эти пробелы требуется восполнять, и лучше всего предоставить это сделать студентам во

время, отведенное им на самостоятельную работу. С другой стороны, русские люди, включая студентов и преподавателей, в подавляющем большинстве мало знакомы с конфуцианством, китайскими искусством и литературой, поэтому процесс изучения истории культуры должен быть взаимным.

5) Языковой. Часть тайваньских студентов имели слабое знание английского и русского языков. В результате при работе в аудитории ощущалась потребность в языке-посреднике. Студенты, которые хорошо понимали по-английски, старались решить эту проблему, пытаясь переводить отстающим на китайский язык. Разумеется, эти попытки пресекались преподавателем. За неимением языка-медиатора для объяснения слов и понятий приходилось прибегать к рисункам, как заранее заготовленным, так и бегло нарисованным на доске для ответа на текущие вопросы и для устранения недопониманий. В целом, более активное, чем в случае с русскими (и вообще европейскими) студентами, использование наглядных средств позволит минимизировать ещё одну психологическую проблему, о которой не было сказано выше. В статье, посвящённой особенностям менталитета студентов из КНР, А. А. Качалова и А. В. Таирова отмечают, что в связи с использованием иероглифического письма, у носителей китайского языка наблюдается равная активность правого и левого полушарий мозга, либо доминирование правополушарного мышления, что способствует неразделенности эмоционального и рационального в протекании их мыслительного процесса (Качалова, Таирова, 2016, 116). Это означает, что использование изображений в процессе обучения таких студентов должно быть эффективней иных способов презентации учебного материала. Следуя этой логике, можно утверждать, что для тайванцев это имеет даже большее значение, поскольку на Тайване, в отличие от континентального Китая, пользуются только традиционным письмом, не упрощая его. В практике преподавания изображения (в основном для новой лексики) чередовались мимическими и жестикуляционными методами презентации (как правило, для новой грамматики). Однако с последними всегда существует риск использовать табуированные в культуре обучаемых жесты и выражения. По этой причине предпочтительней графическая или видео-презентация.

ВЫВОДЫ

В данной статье на основе анализа практики преподавания в поликультурной группе студентов, состоящей из русских и тайваньцев, предпринята попытка учесть перечисленные С. Г. Тер-Минасовой качества: «особенности национального характера коммуникантов, специфику их эмоционального склада, национально-специфические особенности мышления» (Тер-Минасова, 2000, 28). Преподавание в такой аудитории требует особого внимания и корректировки методов и подходов, используемых преподавателем при учебном и внеучебном общении со студентами.

Установлено, что преподаватель должен сдержанней критиковать и хвалить студентов в аудитории, в которой присутствуют тайваньцы или китайцы из КНР; создавать как можно меньше ситуаций, в которых станут очевидными для всех пробелы в знаниях таких студентов, при этом жестче модерировать учебную дискуссию при применении коммуникативного подхода, чтобы те студенты, которые имеют больше знаний, получали меньше возможности отвечать на вопросы, чем обладающие меньшими знаниями; просвещаться самому и побуждать студентов во внеаудиторное время узнавать о политических и культурных особенностях друг друга, чтобы затем избегать в общении неловких ситуаций и табуированных тем. При работе в такой аудитории следует больше использовать наглядные средства, чем объяснять, и при этом пресекать попытки обращения студентов к китайскому языку в качестве посредника. Следует также помнить и учитывать в общении, что особенности культурной, политической и языковой истории Тайваня значительно отличаются от таковых в КНР.

В заключение следует отметить, что студенты, которые едут учиться в другую страну, заведомо готовы к встрече с другой культурой, к новому, непонятному и непривычному, что не всегда можно сказать о «принимающей стороне». Изучение особенностей студентов становится чрезвычайно важным для преподавателей в настоящее время, когда интенсивность межкультурного диалога увеличивается с каждым днем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арефьев, А. Л. (2011). Китайские студенты в России. Веб-ресурс: *Центр социального прогнозирования и маркетинга*. Режим доступа: <http://www.socioprognoz.ru/publ.html?id=330>.
2. Верещагин, В. М., Костомаров, В. Г. (1976). *Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного*. Москва: Издательство МГУ.
3. Воевода, Е. В. (2016). Межкультурная коммуникация в современном вузе. В: *Языковой дискурс в социальной практике*. Тверь: Тверской государственный университет: 282–283.
4. Головачёв, В. Ц. (2007). Этапы и вехи языковой политики Тайваня. В: *Проблемы Дальнего Востока*. № 5: 164–173.
5. Качалова, А. А., Таирова, А. В. (2016). Учет особенностей менталитета учащихся из КНР в процессе обучения РКИ в ВлГУ. В: *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. № 6-3: 115–117.
6. Малыхин, М. (2015). Студенты из Китая – вторые по численности иностранцы в российских вузах. В: *Ведомости. 11 августа 2015 года*. Веб-ресурс. Режим доступа: <https://www.vedomosti.ru/management/articles/2015/08/11/604362-kitaiskie-studenti-rossiiskih-vuzah>

7. Тенчурина, Л. З., Ли, С. М. (2016). Изучение и преподавание русского языка в Китае и на Тайване: прошлое и настоящее. В: *Образование и наука*. № 3 (132): С. 177–197.
8. Тер-Минасова, С. Г. (2000). *Язык и межкультурная коммуникация*. Москва: Слово.

SANTRAUKA

APIE PATIRTĮ MOKANT ANGLŲ KALBOS RUSŲ- TAIVANIEČIŲ MAGISTRANTŲ MENOTYRININKŲ GRUPĘ

Aleksei Timaškov

Šis straipsnis skirtas patirties apmąstymams, mokant anglų kalbos Rusijos aukštojoje mokykloje, kai kartu mokosi Rusijos ir Taivano magistrantai. Straipsnyje analizuojamos iškilusios ir potencialios tarpkultūrinės komunikacijos problemos tarp dėstytojo ir studentų, o taip pat pateikiamos metodinės rekomendacijos, kaip mokyti tokioje grupėje atsižvelgiant į tautinių atžvilgiu mišrių grupių ypatumus.

Tarp įvardijamų problemų yra šios: etinė (etiketo ypatumų nežinojimas), psichologinė (nacionaliniai tautiniai ypatumai, kurie daro įtaką medžiagos suvokimo pobūdžiui, o taip pat asmenybiniai psichologiniai ypatumai, kurie apsunkina klaidų taisymą), politinė (nežinojimas politinės istorijos ypatumų, o tai gali lemti neatsargius pasisakymus tam tikrais politiniais klausimais), kultūrinė (įvairios foninės Rusijos ir Taivano studentų žinios, pavyzdžiui, Taivano studentai gali turėti žinių apie Europos istoriją ir kultūrą, ypač krikščioniškų siužetų, trūkumą, o Rusijos studentai dažnai neturi žinių apie konfucianizmą), kalbinė (kalbos tarpininkės poreikis).

Šios problemos iškyla dėstytojui bendraujant su studentais arba pačių studentų tarpkultūriniame bendravime. Bet kuriuo atveju šie trikdžiai gali turėti neigiamas pasekmes psichologinei atmosferai grupėje ir pačiam mokymosi procesui.

Dėstytojui rekomenduojama kuo mažiau kritikuoti ir girti studentus auditorijoje, kurioje yra taivaniečiai arba kinai; sukurti kaip galima mažiau situacijų, kurios visiems parodytų studentų žinių trūkumus; griežčiau moderuoti mokomąją diskusiją naudojant komunikacinį metodą, tam kad studentai, kurie turi daugiau žinių, turėtų mažiau galimybių atsakyti į klausimus, nei tie studentai, kurie turi mažiau žinių; šviestis patiems dėstytojams ir skatinti studentus ne auditorinių užsiėmimų metu sužinoti daugiau apie politinius ir kultūrinius vieni kitų ypatumus, tam kad būtų galima išvengti nejaukių situacijų ir tabu temų. Taip pat skatintina daugiau naudoti vaizdinę medžiagą ir mažiau aiškinti, užkertant galimybę užsienio studentams vartoti gimtąją kalbą.

Mokslo darbų rinkinyje kalba nagrinėjama skirtinguose kontekstuose naujais ir tradiciniais aspektais. Autorių tikslas – pažvelgti į kalbą kaip besikeičiančią ir daugiaplanę sistemą, jos ypatumus įvairioje aplinkoje bei skirtingomis sąlygomis. Leidinyje analizuojama daugelis kalbos funkcionavimo ir mokymo aspektų, todėl įvairių kalbos lygmenų dialogas bei sąveika randama daugelyje iš leidinyje pateiktų darbų. Svarstomos ne tik teorinės problemos, keliančios diskusijas šiuolaikinėje lingvistikoje ir literatūrologijoje, bet ir pristatomos konkrečios įžvalgos ir rezultatai, paremti empirine medžiaga. Straipsnių autoriai ir leidinio sudarytojai siekia, kad per įvairių požiūrių ir metodologijų sintezę, peržengiant siauros specializacijos ribas, įvairių sričių mokslininkai susitiktų naujoje transdisciplininėje humanitarinio ir edukologinio supratimo erdvėje.

Leidinyje skirtas mokslininkams, dėstytojams, mokytojams, studentams ir besidomintiems kalba ir jos mokymu.

Redagavo *Gerda Mazlaveckienė, Linas Selmistraitis, Svetlana Vlasova.*

Maketavo *Silva Jankauskaitė*

Viršelio autorė *Vaida Mažeikaitė*

SL 605. 19 sp. I. Tir. 30 egz. Užsak. Nr. 018-004

Išleido ir spausdino Lietuvos edukologijos universiteto leidykla

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

Tel. +370 5 233 3593, el. p. leidykla@leu.lt